

ANDREJS JUDINS

***Nepilngadīgo
ieslodzīto statuss***

***Ieteikumi
starptautisko standartu
sasniegšanai***

Rīga, 2005

UDK 343.2
Ju 170

Pētījums sagatavots ar Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas
finansiālu atbalstu.

Par faktu precizitāti atbild autors.

Izdevums ir pieejams internetā: www.politika.lv

Redaktore Ieva Janaite

© Andrejs Judins, teksts, 2005

© Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, teksts, 2005

© Mākslinieciskais iekārtojums "Nordik", 2005

ISBN 9984-751-87-2

Saturs

Ievads	5
Vispārējie principi	11
Nepilngadīgā jēdziens	20
Nepilngadīgais ieslodzītais	22
Ieslodzīšanas pamats	26
Ieslodzīto kategorijas	29
Starptautiskie un Latvijas standarti attiecībā pret nepilngadīgajiem ieslodzītajiem	32
Ieslodzīto uzņemšana	32
Koplietošanas telpas, dzīvojamās telpas	33
Dienas kārtība	34
Ēdināšana, pārtika	35
Personīgā higiēna	35
Apģērbs, gultas veļa	36
Personīgās mantas, to glabāšana	36
Vingrinājumi, sports, pastaigas	37
Medicīniskā aprūpe/neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegšana	38
Sūdzības	39
Informācijas pieejamība	40
Saskarsme ar ārpusauli	40
Izglītība, apmācība	41
Garīgā aprūpe, reliģija	43
Darbs	43
Atpūta	44
Ieslodzīto rehabilitācija	45
Juridiskā palīdzība ieslodzītajiem	46
Ieslodzīto pienākumi. Disciplīna un sods	46
Ieslodzījuma vietu apmeklēšana	49
Matīsa cietums	49
Iļģuciema cietums	59
Daugavpils cietums	62
Liepājas cietums	66
Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem	70

Secinājumi un rekomendācijas	117
Normatīvo aktu saraksts	131

Saīsinājumi

Starptautiskie dokumenti

BT	Par bērna tiesībām – ANO konvencija, pieņemta 1989. gada 20. novembrī
BTD	Bērnu tiesību deklarācija – ANO deklarācija, pasludināta 1959. gada 20. novembrī
EPR	Cietumu noteikumi Eiropas Padomes dalībvalstīm (<i>European Prison Rules</i>)
IzC	Eiropas Padomes Ministru Komitejas 1989. gada 13. oktobrī pieņemtās rekomendācijas Nr. R. 89 (12) "Par izglītību cietumos"
MSN	ANO Minimālie standartnoteikumi par apiešanos ar ieslodzītajiem (<i>United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners</i>)
PN	ANO Minimālie standartnoteikumi, kas attiecas uz nepilngadīgo tiesvedību (Pekinas noteikumi) (<i>United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules)</i>)
PPAI	ANO Pamatprincipi attieksmei pret ieslodzītajiem (<i>UN Basic Principles for the Treatment of Prisoners</i>)
RV	Apvienoto Nāciju Organizācijas Vadlīnijas nepilngadīgo noziedzības novēršanai (Rijādas vadlīnijas) (<i>United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines)</i>)
SPPPT	Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām
VCD	ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija

Latvijas Republikas normatīvie akti

BTAL	Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības likums
BAIKN	Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi
ICIKN	Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi, MK noteikumi
CL	Civillikums
KL	Krimināllikums
KPK	Latvijas Kriminālprocesa kodekss
KPL	Kriminālprocesa likums
SIK	Latvijas Sodū izpildes kodekss

Ievads

2005. gada pavasarī Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS ar Tieslietu ministrijas finansiālu atbalstu īstenojis pētījumu "Nepilngadīgo ieslodzīto statuss. Ieteikumi starptautisko standartu sasniegšanai". Tā gaitā tika apmeklētas un apsekotas visas ieslodzījuma vietas, kurās izcieš brīvības atņemšanu sodu un atrodas apcietinājumā nepilngadīgas personas, t. i.:

- Matīsa cietuma izmeklēšanas nodaļa nepilngadīgām personām;
- Iļģuciema cietuma nepilngadīgo nodaļa;
- Liepājas izmeklēšanas cietuma nepilngadīgo nodaļa;
- Daugavpils cietuma nepilngadīgo nodaļa;
- Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem.

Ieslodzījuma vietu apsekošanas gaitā tika iegūta informācija par nepilngadīgo ieslodzīto skaitu un tā mainības dinamiku, nepilngadīgo ieslodzīto tiesībām un pienākumiem, to praktisko izmantošanu un izpildi.

Pētījuma ietvaros tika:

- apskatītas telpas, kurās tur ieslodzītos, koplietošanas telpas, pastaigas vietas, ēdināšanas telpas, tualetes, dušas telpas;
- iegūta informācija par ieslodzīto iespējām saņemt medicīnisko palīdzību, garīgo aprūpi, apmeklēt psihologa konsultācijas, skolas nodarbības, nodarboties ar sportu utt.;
- iegūta informācija par ieslodzīto personu brīvā laika strukturēšanu, dienas kārtību, ieslodzīto nodarbošanos;
- veikta ar brīvības atņemšanas sodu notiesātu 100 nepilngadīgo personu anketēšana;
- intervēti ieslodzījumu vietu darbinieki – cietumu administrācijas pārstāvji, skolotāji;
- intervēti nepilngadīgie ieslodzītie.

Pildot pētījuma uzdevumus, tika analizēti starptautiskie dokumenti, kuri nosaka nepilngadīgo ieslodzīto statusu, šo personu tiesības un tos ierobežojumus, kas var tikt attiecināti uz nepilngadīgu ieslodzīto.

Starptautiskie dokumenti, kas reglamentē ieslodzīto tiesisko statusu, nav tiesību akti, kas detalizēti apraksta ieslodzītās personas tiesības un pienākumus. Izstrādājot šos dokumentus, tika ņemts vērā fakts, ka definētie standarti ir jāievieš valstīs ar dažādām tiesību un sodu izpildes sistēmām. Tāpēc savā būtībā starptautiskie dokumenti nosaka vispārējo standartu, definē pamatidejas, kas jāņem vērā, organizējot brīvības atņemšanas soda izpildi un personas apcietināšanu.

ANO Minimālo standartnoteikumu par apiešanos ar ieslodzītajiem (MSN) 1. pantā uzsvērts, ka noteikumi nav iecerēti, lai sīki aprakstītu soda izciešanas institūciju sistēmas paraugmodeļi. Pamatojoties uz mūsdienu sabiedriskās domas, vispārējā konsensa un piemērotāko mūsdienu sistēmu pamatelementiem, tie mēģina noteikt, kas ir vispārātzīts par labu ieslodzīto režīma un šo institūciju vadības principu praksi.¹

Arī ANO Minimālo standartnoteikumu, kas attiecas uz nepilngadīgo tiesvedību (Pekinas noteikumu) (PN), autori, komentējot šo dokumentu, uzsver, ka tā uzdevums nav noteikt pieeju, kura jāņem vērā nepilngadīgo justīcijai, bet drīzāk jādefinē tāda pieeja, kas visvairāk atbilst starptautiski pieņemtajiem principiem.²

Starptautiskajos dokumentos noteiktais galvenokārt jāsaprot kā praktiskas vadlīnijas, kuru ieteikumu ievērošana varētu būtiski veicināt nepilngadīgo likumpārkāpēju pamattiesību aizsardzības nodrošināšanu. Nacionālajā likumdošanā pastāv iespēja pēc attiecīgiem standartiem radoši attīstīt definētos principus un radīt tādas normas, kas atbilst konkrētās tiesību sistēmas interesēm un var būt efektīvas konkrētajā sabiedrībā.

Šā pētījuma ietvaros uzmanība tiek vērsta uz tādu tiesību normu piemērošanu, kuras definē nepilngadīgās ieslodzītās personas tiesisko statusu. Pētījuma gaita analizē:

- starptautiskos tiesību aktus, kuru normas nosaka nepilngadīgas ieslodzītās personas tiesības un pienākumus;
- Latvijas tiesību normas, kuras reglamentē nepilngadīgā ieslodzītā tiesisko statusu;
- Latvijas tiesību aktos paredzēto normu īstenošanu ieslodzījuma vietās, kur izcieš sodu vai atrodas apcietinājumā nepilngadīgas personas;
- statistikas datus.

---

¹ ANO Minimālie standartnoteikumi par apiešanos ar ieslodzītajiem (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolution 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977*).

² ANO Minimālie standartnoteikumi, kas attiecas uz nepilngadīgo tiesvedību (Pekinas noteikumi) (*United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules)*, 29 November 1985, sk. autentiskos komentārus PN 17. pantam).

Analizējot to faktoru kopumu, kuru dēļ Latvijā notiek personu ieslodzīšana, jāatzīst, ka kriminālprocesa intereses, drošības apsvērumi, “sodišana, lai sodītu” joprojām dominē pār personas resocializāciju, “personas labošanu” un noziedzīgo nodarījumu recidīva novēršanu. Nebūtu pareizi vērtēt brīvības atņemšanas/apcietinājuma sistēmu kā absolūti represīvu. Daudzi ieslodzījumu vietās strādājošie darbinieki pauž pārliecību, ka ar ieslodzītajiem aktīvi jāveic audzināošs darbs, viņi jāizglīto un jānodarbina, lai tie varētu saprast, ka noziedzīgi nodarījumi nav vienīgais veids, kā nodzīvot savu dzīvi.

Nav noslēpums, ka noziedzība ir cieši saistīta ar sociālām problēmām un ir to atspoguļojums. Ieslodzījumu vietās atrodas cilvēki, kuriem objektīvi nepieciešama palīdzība un kuri paši lielākoties nevar atrisināt savas problēmas. Īpaši tas attiecas uz nepilngadīgajiem ieslodzītajiem. Kaut arī viņi ir nodarījuši lielu kaitējumu citām personām un par to sodīti ar brīvības atņemšanu vai cietumā gaida tiesas dienu, lielākā daļa no viņiem ir cilvēki ar vairākām neatrisinātām problēmām un neatbildētiem jautājumiem.

Lai korigētu šo cilvēku uzvedību nākotnē, lai panāktu, ka pēc soda izciešanas viņi neizdara jaunus noziedzīgus nodarījumus, kā arī to, lai pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma viņiem būtu pietiekamas iemaņas dzīvot godīgi un nepārkāpt likumu, ar ieslodzītajiem diendienā jāveic audzināošs darbs, viņi jāizglīto, viņiem jāizskaidro, kas ir labs un kas ir slikts, jāpalīdz apgūt derīgu profesiju, utt.

Ir acīm redzams, ka cietums vairs nevar un nedrīkst būt vieta, no kuras baidās, jo tur ir neciešami dzīves apstākļi, kur pazemo cilvēka godu un cieņa. Tāds cietums neatbilst mūsdienu sabiedrības interesēm. Nav iespējams sasniegt audzināšanas mērķus un mainīt nepilngadīgā attieksmi pret sabiedrību, ja apstākļi, kādos viņš tiek turēts un attieksme pret viņu neatbilst civilizētiem standartiem.

Latvijā laiku pa laikam izskan un būs vēl vairākkārt dzirdams neapmierināta mietpilsoņa viedoklis, ka nav pareizi dāsni tērēt nodokļu maksātāju līdzekļus, lai veidotu sanatorijas tipa iestādes nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, kuri turklāt radījuši kaitējumu sabiedrībai.

Neapšaubāmi, cietums nedrīkst kļūt par sanatoriju. Tomēr tas nedrīkst būt arī spīdzināšanas iestāde, kurā personai atņem ne tikai brīvību, bet arī citas pamattiesības.

Ieslodzījuma vietām, īpaši tām, kurās atrodas nepilngadīgie, jābūt nevis institūcijai, kur taisnīguma vārdā sabiedrība atriebjas personai, ka tā ir pārkāpusi likumu, bet iestādēm, kurās likumpārkāpējam tiek sniegta palīdzība.

Ir skaidrs, ka gan cilvēktiesību standartu ievērošana attiecībā uz ieslodzītajiem, gan speciālu programmu izstrāde, ieviešana un īstenošana ir saistītas ar lieliem izdevumiem. Tomēr nav pamata to vērtēt kā naudas izšķērdēšanu vai labdarību. Efektīvs un mērķtiecīgs darbs ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem ir visas sabiedrības interesēs, jo tas orientēts uz noziedzīgu nodarījumu recidīvu skaita samazināšanu – jaunu zādzību, laupīšanu, huligānisma un citu likumpārkāpumu novēršanu.

Lemjot par nepilngadīgās personas ievietošanu ieslodzījuma vietā, Latvijā joprojām pirmām kārtām tiek ņemtas vērā kriminālprocesa un kriminālsoda izpildes intereses, turklāt nereti tās tiek interpretētas pārāk formāli.

Sniedzot pamatojumu nepilngadīgo brīvības ierobežošanai un personu ievietošanai ieslodzījuma vietā, procesuālajos dokumentos bieži vien tiek norādīts, ka tas notiek, lai:

- novērstu aizdomās turamā iespējas ietekmēt personas, kas liecina lietā;
- novērstu personas izvairīšanos no izmeklēšanas un tiesas;
- nepieļautu, ka persona traucē patiesības noskaidrošanu krimināllietā;
- nodrošinātu tiesas sprieduma izpildi.

Arī brīvības atņemšanas kā pamatsoda izvēle par noziedzīgu nodarījumu bieži ir saistīta nevis ar noziedzīgā nodarījuma smagumu vai nepilngadīgā pārkāpēja personību, bet gan ar nepieciešamību burtiski pildīt likuma prasības. Absolūtais nepilngadīgo ieslodzīto vairākums izcieš sodu par nevardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu. Piespriežot nepilngadīgajam nosacītu brīvības atņemšanu par pirmo zādzību, tiesas ir spiestas pēc jauna noziedzīga nodarījuma, kas noticis nosacītas notiesāšanas pārbaudes laikā, kaut gan tas nav īpaši smags un kaitīgs sabiedrībai, sūtīt nepilngadīgo pārkāpēju soda izciešanai uz ieslodzījuma vietu.

Ievērojot personu tiesisko statusu, jāizšķir divas nepilngadīgo ieslodzīto kategorijas – ar brīvības atņemšanu notiesātie nepilngadīgie un apcietinātie nepilngadīgie. Pirmās grupas ieslodzītie ar tiesas spriedumu ir atzīti par vainīgiem noziedzīgos nodarījumos un ieslodzījuma vietā izcieš piespriesto brīvības atņemšanas sodu. Savukārt apcietinātie nepilngadīgie cietumos gaida krimināllietas izskatīšanu pēc būtības.

No veselā saprāta viedokļa tām personām, kuras vēl nav atzītas par likumpārkāpējām un, iespējams, vispār netiks atzītas par tādām, jānodrošina tādi uzturēšanās apstākļi, kas minimāli ierobežo personas tiesības un brīvību. Tomēr nepilngadīgo apcietināto stāvoklis Latvijas ieslodzījumu vietās ir daudz sliktāks par nepilngadīgo notiesāto personu statusu.

Reglamentējot apcietinātās personas uzturēšanās kārtību, apcietinātā tiesības un pienākumus, praktiski tiek meklēts kompromiss starp deklarētajām cilvēktiesībām un kriminālprocesa interesēm. Vispārējos gadījumos kriminālprocesa un ieslodzītās personas interešu saskarē priekšroka ir krimināllietas izmeklēšanas interesēm. Rūpējoties par personas izolāciju no sabiedrības un līdzdalībniekiem, būtiski tiek ierobežotas nepilngadīgo personu tiesības. Faktam, ka nepilngadīgais apcietinātais pirmām kārtām ir bērns, kuram nepieciešama palīdzība, ar kuru jāveic rehabilitējoši pasākumi, lai viņš pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma neizdarītu jaunus pārkāpumus un kaitējumu sabiedriskajām interesēm, īstenībā tiek piešķirta otršķirīga nozīme.

Latvijas sodu izpildes sistēma attīstās, un pēdējos gados ir sasniegts nozīmīgs progress. Ieslodzījuma iestādes vairs nav tikai likumpārkāpēju koncentrācijas vietas, kur domā vienīgi par ieslodzīto izolāciju no sabiedrības. Turpinot uzsāktās reformas, ir svarīgi vēl vairāk humanizēt ieslodzījuma sistēmu, it īpaši attiecībā uz nepilngadīgām personām.

Svarīgi ievērot, ka ieslodzījuma sistēmas reformēšana saistīta ne tikai ar papildu finansējuma piešķiršanu, bet arī ar ieslodzījuma izpratnes attīstību. Jāņem vērā, ka:

- **ieslodzītie nepilngadīgie pirmām kārtām ir bērni un tikai pēc tam – likumpārkāpēji;**
- **personu resocializācijai, uzvedības korekcijai, izglītošanai, psiholoģiskajai palīdzībai ir jāķļūst par galvenajiem soda izpildes satura elementiem attiecībā uz nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem;**
- **pilnīgi jāatsakās no vecās apcietinājuma izpratnes, nav pieļaujams, ka cilvēks, nebūdamis notiesāts, atrodas personu degradējošos apstākļos. Apcietinājums nedrīkst būtiski ierobežot personas brīvību, tiesības uz izglītību, informāciju, fizisko attīstību, utt.**

Vispārējie principi

ANO Bērnu tiesību deklarācija³ (BTD) noteic, ka bērnam ar likumu un citiem līdzekļiem jānodrošina īpaša aizsardzība, kā arī jārada iespējas un labvēlīgi apstākļi veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai brīvības un cieņas apstākļos. Pieņemot šajā nolūkā likumus, galvenajiem jābūt bērna interešu vislabākās nodrošināšanas apsvērumiem.

ANO Konvencija par bērnu tiesībām⁴ (BT) paredz, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem, neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts iestādes vai privātiestādes, kas nodarbojas ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem, tiesas, administratīvie vai likumdošanas orgāni, uzmanība pirmām kārtām jāveltī tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses.

BT 40. pantā uzsvērts, ka ikvienam bērnam, kurš, kā tiek uzskatīts, pārkāpis kriminālo likumdošanu, apsūdzēts vai atzīts par vainīgu tās pārkāpšanā, ir tiesības uz tādu apiešanos, kas palīdz attīstīt bērna pašcieņas jūtas un savas vērtības apziņu, nostiprina viņā cieņu pret cilvēka tiesībām un citu personu pamatbrīvībām un kas ņem vērā bērna vecumu un to, ka vēlams sekmēt viņa reintegrāciju un panākt, lai viņam būtu derīga loma sabiedrībā.

Cietumu noteikumu Eiropas Padomes dalībvalstīm⁵ (EPR) 64. pantā uzsvērts, ka ieslodzījums, kas izpaužas personas brīvības ierobežošanā, jau ir sods pats par sevi. Tādēļ ieslodzījuma apstākļi un cietuma režīms, izņemot gadījumus, kad to attaisno izolācijas nepieciešamība vai disciplīnas uzturēšana, nedrīkst pastiprināt tās ciešanas, ko rada pats ieslodzījums.

---

³ Bērnu tiesību deklarācija – ANO deklarācija, pasludināta 1959. gada 20. novembrī.
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/starptautiskie_dokumenti/?doc=685

⁴ Par bērna tiesībām – ANO konvencija, pieņemta 1989. gada 20. novembrī.
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/starptautiskie_dokumenti/?doc=681

⁵ Cietumu noteikumi Eiropas Padomes dalībvalstīm (*Recommendation No. R (87) 3 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules*)¹ (Adopted by the Committee of Ministers on 12 February 1987 at the 404th Meeting of the Ministers' Deputies)
<http://cm.coe.int/ta/rec/1987/word/87r3.doc>

EPR 65. pants noteic, ka jāpieliek visas pūles, lai ieslodzījuma iestāžu režīms:

- nodrošinātu cilvēka cieņu garantējošus un sabiedrībā vispārpieņemtus dzīves apstākļus;
- samazinātu ieslodzījuma kaitīgo ietekmi un atšķirības starp dzīvi cietumā un brīvībā, lai ieslodzītais nezaudētu personiskās atbildības sajūtu un pašcieņu;
- uzturētu un stiprinātu tās saites ar radniekiem un ārējo sabiedrību, kas vislabāk atbilstu ieslodzīto un viņu ģimeņu interesēm;
- radītu ieslodzītajiem iespējas attīstīt iemaņas un spējas, kas pēc atbrīvošanas palīdzētu viņiem sekmīgāk atgriezties normālā dzīvē.

Ieslodzījumu vietas administrācijai jāizmanto visi labošanas, izglītojošie, morālie, garīgie un citi piemērotie līdzekļi, lai atbilstoši noteikumiem nodrošinātu individuālu apiešanos ar ieslodzītajiem.

Tādēļ režīmā jāietver:

- garīgais atbalsts un iespējas strādāt, profesionālā apmācība, izglītība, fiziskā audzināšana, sociālo iemaņu izkopšana, padomi, atpūtas (izklaides, spēku atgūšanas) pasākumi;
- tāda darba organizācija, kas nodrošinātu visus minētos pasākumus, vienlaikus paplašinot kontaktus ar sabiedrību, kas atrodas ārpus cietuma, lai palielinātu ieslodzīto iespējas sociāli sekmīgāk atgriezties dzīvē pēc atbrīvošanas;
- pasākumi, kas veicami, lai ieslodzītajiem izstrādātu individuālu izturēšanās un apmācību programmu. Šādas programmas jāizstrādā pēc konsultācijām ar attiecīgiem darbiniekiem, pēc iespējas plašāk iesaistot tajās arī ieslodzītos;
- komunikācijas sistēmas un pārvaldes stils, kas nodrošinātu pozitīvas attiecības starp darbiniekiem un ieslodzītajiem, lai uzlabotu un nodrošinātu efektīvākas un rezultatīvākas ieslodzījuma programmas un režīmus.

EPR 67. pantā norādīts, ka ieslodzīšanas mērķu sasniegšanai ir nepieciešama individuāla pieeja un elastīga ieslodzīto izvietojuma sistēma, lai katrs ieslodzītais varētu saņemt atbilstošu attieksmi un apmācību. Jāgarantē, ka ieslodzītie tiktu izvietoti, ievērojot pienācīgu drošību un kontroli, tomēr tā nedrīkst pārsniegt nepieciešamo minimumu, kā arī jāievēro ieslodzīto individuālās vajadzības. Jācenšas izvietot ieslodzītos atklāta tipa iestādēs vai arī radīt viņiem plašas iespējas uzturēt kontaktus ar ārējo sabiedrību.

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas⁶ (VCD) 5. pantā noteikts, ka nevienam cilvēkam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi, necilvēcīgi ar viņu apieties un sodīt, pazemojot viņa cilvēcisko cieņu.

VCD 9. pantā sacīts, ka nevienam nedrīkst patvaļīgi arestēt un aizturēt.

---

⁶ ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, pieņemta ANO Ģenerālajā Asamblejā 1948. gada 10. decembrī.

VCD 10. pantā paredzēts, ka katram cilvēkam viņa tiesību un pienākumu noskaidrošanai, kā arī, lai noteiktu viņam izvirzītās kriminālās apsūdzības pamatotību, uz pilnīgas līdztiesības pamata ir tiesības, ka viņa lietu atklāti un ievērojot visas taisnīguma prasības, izskatītu neatkarīga un objektīva tiesa.

VCD 11. pantā noteikts, ka ikvienam cilvēkam, kam inkriminēts noziedzīgs nodarījums, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nebūs pierādīta saskaņā ar likumu atklātā tiesas procesā, kurā viņam tiek nodrošinātas visas iespējas uz aizstāvību.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām⁷ (SPPPT) 9. pants noteic, ka ikvienam cilvēkam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst patvaļīgi arestēt vai turēt apcietinājumā. Nevienam nedrīkst atņemt brīvību bez likumā noteiktā pamata un neievērojot tajā paredzēto procedūru.

Personu apcietinot, tai jāpaziņo apcietināšanas iemesli un nekavējoties jāinformē par jebkuru tai uzrādīto apsūdzību.

Katrs apcietinātais vai sakarā ar noziedzīgu nodarījumu aizturētā persona steidzami jānogādā pie tiesneša vai citas amatpersonas, kurai saskaņā ar likumu ir tiesības īstenot tiesas varu, un tai ir tiesības uz iztiesāšanu noteiktajā termiņā vai uz atbrīvošanu. Personas, kuras gaida iztiesāšanu, atrašanās apcietinājumā nedrīkst būt obligāts noteikums, taču atbrīvošana var būt atkarīga no garantijas par ierašanos tiesā, ierašanos iztiesāšanā jebkurā citā tās stadijā un, ja nepieciešams, ierašanos sprieduma izpildīšanai.

Katrai personai, kam atņemta brīvība, to aizturot vai turot apcietinājumā, ir tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā, lai šī tiesa varētu nekavējoties izlemt, vai personas aizturēšana ir bijusi likumīga, un dot norādījumu par tās atbrīvošanu, ja aizturēšana bijusi nelikumīga.

SPPPT 10. pantā uzsvērts, ka visām personām, kam atņemta brīvība, ir tiesības uz humānu attieksmi un cilvēka personībai piemētošās pašcieņas respektēšanu. Ieslodzījuma iestādē paredzēts tāds ieslodzīto režīms, kura būtiskais mērķis ir ieslodzīto personu labošana un sociālā pāraudzināšana.

ANO Pamatprincipu attieksmei pret ieslodzītajiem (PPAI) 1. punktā ir teikts, ka pret visiem ieslodzītajiem jāizturas pienācīgi, respektējot viņu iedzimto cieņu un cilvēcisko vērtību.⁸

⁷ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, pieņemts 1966. gada 16. decembrī, stājies spēkā 1976. gada 23. martā; Latvija to nosūtījusi depozitārijam 1992. gada 24. martā. <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/pptpakc.htm>

⁸ *UN Basic Principles for the Treatment of Prisoners (14 Dec. 1990) 45/111.* <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r111.htm>

Dokumenta 2. punktā uzsvērts, ka nedrīkst pieļaut nekādu diskrimināciju pēc rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskiem vai citiem uzskatiem, tautības, sociālās izcelšanās, īpašuma, dzimšanas vai cita statusa.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Vadlīniju nepilngadīgo noziedzības novēršanai (Rijādas Vadlīniju⁹ (RV)) 1. pantā uzsvērts, ka nepilngadīgo noziedzības novēršana ir svarīgākais elements noziedzības novēršanā kopumā.

RV 4. pantā teikts, ka jāizvairās no bērna uzvedības kriminalizācijas un sodīšanas, ja noteiktā uzvedība nopietni nekaitē pašam bērnam un citām personām.

RV 5. pants par svarīgu un nepieciešamu atzīst noziedzības novēršanas progresīvas politikas pastāvēšanu.

RV arī atgādināts, ka jaunu cilvēku uzvedība un izturēšanās, kas neatbilst vispārpieņemtām sabiedrības normām un vērtībām, bieži vien ir viens no nobriešanas un izaugsmes procesa posmiem, kas lielākajai cilvēku daļai pats no sevis pazūd, kad viņi kļūst pieauguši.

Pekinas noteikumi noteic, ka nepilngadīgo justīcijas sistēmai jānodrošina nepilngadīgo labklājība, kā arī jāgarantē pret nepilngadīgo likumpārkāpēju lietoto līdzekļu atbilstība likumpārkāpēja personībai un izdarītā likumpārkāpuma apstākļiem.

Nepilngadīgo justīcijas sistēmas pamatuzdevums ir nepilngadīgo personu labklājības veicināšana. Sodot nepilngadīgo personu par izdarīto likumpārkāpumu, priekšplānā nedrīkst izvirzīt sodīšanas mērķus. Piespriežot sodus par izdarīto likumpārkāpumu, ir svarīgi ievērot proporcionālītātes principu, proti, ņemt vērā ne tikai izdarītā smagumu, bet arī pārkāpēju raksturojošos datus, turklāt nepilngadīgā attieksmi pret izdarīto, apņemšanos kompensēt noziedzīgā nodarījuma radīto kaitējumu, vēlēšanos nākotnē nepieļaut likumos noteikto aizliegumu pārkāpšanu.

Atbilstoši MSN 6. panta 1. daļai nav pieļaujama ieslodzīto personu diskriminācija pēc rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelšanās, īpašuma, dzimšanas vai kāda cita statusa.

MSN 57. pantā uzsvērts, ka ievietošana cietumā un citi līdzekļi, kuru rezultātā pārkāpējs tiek nošķirts no ārpasaules, sagādā personai ciešanas jau ar to vien, ka personai tiek atņemtas pašnoteikšanās iespējas, tiek atņemta brīvība. Tādēļ cietumu sistēmai nevajag pastiprināt to personu ciešanas, kas jau atrodas šādā situācijā.

Pārvietojot ieslodzītos no kādas iestādes uz citu iestādi, viņi iespējami maz jārāda sabiedrībai un pienācīgi jānodrošina viņu aizsardzība pret apvainojumiem,

---

⁹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Vadlīnijas nepilngadīgo noziedzības novēršanai (Rijādas Vadlīnijas) (*United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines)*).

pret ziņkārību un jebkura veida publicitāti. Nav pieļaujama ieslodzīto transportēšana konvojā ar neatbilstošu ventilāciju vai apgaismojumu, vai arī apstākļos, kas jebkādā veidā sagādā viņiem nevajadzīgas fiziskas grūtības.¹⁰

Personāls pret ieslodzītajiem nedrīkst lietot spēku, vienīgi paš aizsardzības nolūkos vai bēgšanas mēģinājuma gadījumos, kā arī tad, ja sastopas ar aktīvu vai pasīvu pretošanos likumīgas pavēles vai noteikumu pildīšanā. Personāls, kas lieto spēku, nedrīkst to pielietot vairāk nekā nepieciešams, un tam nekavējoties jāziņo par šo notikumu iestādes vadītājam. Izņemot īpašus apstākļus, personāls, kas ir tiešā kontaktā ar ieslodzītajiem, nedrīkst būt bruņots.¹¹

Attiecībā uz ieslodzītajiem jāuzsver nevis viņu izslēgšana no sabiedrības, bet gan fakts, ka viņi ir sabiedrības daļa. Kur vien tas iespējams, sabiedriskām iestādēm/organizācijām jāļauj sniegt palīdzību ieslodzījuma vietas personāla veiktajā ieslodzīto sociālajā rehabilitācijā. Katrā ieslodzījuma vietā ir jābūt sociālajiem darbiniekiem, kuru pienākums ir uzturēt un uzlabot visus vēlamos ieslodzītā sakarus ar viņa ģimeni un nozīmīgām sociālām iestādēm. Jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka maksimāli pieļaujamā veidā, atbilstoši likumam un soda veidam, tiek ievērotas ieslodzītā civiltiesiskās intereses, sociālās tiesības un cita sociālā palīdzība.¹²

Iestādes režīmam jā mēģina mazināt starpību starp dzīves apstākļiem ieslodzījuma vietā un dzīvi brīvībā, jo ieslodzījums parasti mazina ieslodzīto atbildību vai respektu, kas izriet no viņu cilvēciskās pašcieņas.¹³

EPR 50. pantā paredzēts, ka, pārceļot ieslodzītos no vienas ieslodzījuma vietas uz citu, jāgādā, lai sabiedrība viņus redzētu pēc iespējas mazāk. Lai aizsargātu viņus no apvainojumiem, ziņkārības un cita veida saskares ar publiku, jānodrošina attiecīga apsardze.

Aizliegts pārvietot ieslodzītos transportlīdzekļos, kuros nav pietiekamas ventilācijas vai gaismas, kā arī jebkurā citā veidā, kas viņus pakļautu nepamatotām fiziskām grūtībām vai aizskartu viņu cieņu.

Ieslodzīto pārceļšana jāveic uz administrācijas rēķina un saskaņā ar attiecīgi apstiprinātiem noteikumiem.

PN 8. punkts norāda uz nepieciešamību respektēt nepilngadīgā tiesības uz konfidencialitāti visās stadijās, lai izvairītos no ļaunuma, kuru tam var nodarīt neatbilstoša publicitāte vai apzīmējums. Nedrīkst publiskot informāciju, kas var novest pie nepilngadīgā likumpārkāpēja identifikācijas.

¹⁰ Sk. MSN 45. pantu.

¹¹ Sk. MSN 54. pantu.

¹² Sk. MSN 61. pantu.

¹³ Sk. MSN 60. pantu.

Komentējot šo normu, tās autori uzsver, ka jauni cilvēki ir īpaši jutīgi pret reputācijas graušānu; veicot kriminoloģiskos pētījumus, tika konstatēts, ka tādu apzīmējumu kā "likumpārkāpējs" vai "noziedznieks" pastāvīga lietošana attiecībā uz nepilngadīgo personu rada dažāda veida negatīvas sekas. Noteikumos uzsvērts, ka ir svarīgi aizsargāt nepilngadīgo no negatīvām sekām, kas var rasties, izplatot masu medijos informāciju par lietu (piemēram, nepilngadīgo aizdomās turēto vai notiesāto vārdus).

PN 13. punktā teikts, ka nepilngadīgā aizturēšana un apcietināšana ir jāpiemēro tikai kā pēdējais līdzeklis un uz iespējami īsāku laika posmu. Ja ir iespējams, apcietināšana/aizturēšana jāaizstāj ar tādiem alternatīviem līdzekļiem kā intensīva uzraudzība, intensīva aprūpe vai novietošana ģimenē, mācību iestādē vai mājās. Šai rekomendācijai līdztekus humāniem apsvērumiem, kā norāda noteikumu autori, ir arī pragmatisks iemesls – būdami ieslodzīti, nepilngadīgie lielā mērā ir pakļauti "kriminālas ietekmēšanas" riskam.

Uz nepilngadīgo apcietināto personu attiecas visas garantijas un visas tiesības, kas paredzētas Apvienoto Nāciju Organizācijas Minimālajos standartnoteikumos par apiešanos ar ieslodzītajiem.

Nepilngadīgajiem ieslodzījumā jāsaņem aprūpe, aizsardzība un visa nepieciešamā individuālā palīdzība – sociālā, izglītības, profesionālās sagatavošanas, psiholoģiskā, medicīniskā un fiziskā –, kāda viņiem var būt nepieciešama, ņemot vērā ieslodzīto vecumu, dzimumu un personību.

PN 17. pantā uzsvērts, ka kompetentām institūcijām, pieņemot lēmumu par nepilngadīgo, kurš pārkāpis likumu, jāizvēlas tādi ietekmēšanas līdzekļi, kas atbilst ne tikai likumpārkāpuma apstākļiem un smagumam, bet arī nepilngadīgā stāvoklim un vajadzībām, kā arī sabiedrības vajadzībām. Ierobežojumi nepilngadīgā personiskajai brīvībai jāizdara tikai pēc rūpīgas apsvēšanas un tiem jābūt iespējami minimāliem.

Personiskās brīvības atņemšanu drīkst piemērot vienīgi tad, ja nepilngadīgais ir notiesāts par nopietnu vardarbīgu rīcību pret citu personu vai par pastāvīgu citu nopietnu likumpārkāpumu un ja nav cita atbilstoša ietekmēšanas līdzekļa. Nepilngadīgā labklājībai jābūt noteicošajam faktoram, izlemjot personas lietu.

Komentējot šo normu, autori uzsver, ka galvenās grūtības, formulējot jaunu cilvēku tiesāšanas vadlīnijas, izriet no fakta, ka pastāv tādi filosofiskas dabas neatrisināti konflikti kā:

- rehabilitācija pretstatā pelnītam sodam;
- palīdzība pretstatā represijai un sodam;
- ietekmēšanas līdzekļu izvēle, ņemot vērā lietas īpatnības un vispārējo sabiedrības interešu aizsardzību;
- vispārēja iebiedēšana pretstatā individuālu tiesību atņemšanai.

Konflikts šo pieeju starpā ir vairāk izteikts nepilngadīgo personu lietās nekā pieaugušo lietās.

PN 19. pantā sacīts, ka nepilngadīgā ievietošanai audzināšanas iestādē vienmēr jābūt līdzeklim, kurš piemērojams uz minimālo nepieciešamo laiku, respektīvi, jāatbalsta tāda režīma noteikšana nepilngadīgajiem, kas nav saistīts ar ievietošanu speciālajā institūcijā. Turklāt ir svarīgi, lai nepilngadīgo lietas jau no paša sākuma tiktu izskatītas ātri, bez liekas kavēšanās.

PN 5. daļā definēti vispārējās izturēšanās pret nepilngadīgiem ieslodzītajiem noteikumi.

Noteikumos uzsvērts, ka ar nepilngadīgiem ieslodzītajiem veiktā audzinošā darba mērķi ir nodrošināt aprūpi, aizsardzību, izglītību, profesionālo apmācību, lai palīdzētu viņiem uzņemties sociāli derīgu un produktīvu lomu sabiedrībā.

Nepilngadīgajiem audzināšanas iestādē jāsaņem aprūpe, aizsardzība un visa nepieciešamā palīdzība – sociālā, izglītības, profesionālās sagatavošanas, psiholoģiskā, medicīnas un fiziskā –, kas viņiem varētu būt nepieciešama, ievērojot personu vecumu, dzimumu, personību un viņu pilnvērtīgas attīstības intereses.

PN 28. pants noteic, ka pēc iespējas plašāk un pēc iespējas ātrākā laikā jāpiemēro notiesāto nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no ieslodzījuma. Nepilngadīgajiem, kas nosacīti pirms termiņa atbrīvoti no soda izciešanas, jāsaņem palīdzība, viņi jāuzrauga speciālā iestādē, kā arī viņiem jāsaņem atbalsts no sabiedrības.

RV 54. pantā teikts, ka neviens bērns vai jaunieš nedrīkst tikt pakļauts bargai vai pazemojošai pamācīšanai vai sodam – mājās, skolās vai citās institūcijās.

Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības likuma¹⁴ (BTAL) 7. pants atzīst, ka ikvienam bērnam ir neatņemamas tiesības uz attīstības aizsardzību.

Pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu. (9. panta 2. daļa)

Bērnam ir tiesības uz tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, kas nodrošina pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Katram bērnam jāsaņem atbilstošs uzturs, apģērbs un pajumte. (10. panta 1. daļa)

Valsts nodrošina visiem bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību – atbilstoši katra spējām. (11. panta 1. daļa)

Bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklašātam, kā arī tiesības uz apziņas un ticības brīvību. Bērna reliģisko piederību nosaka vecāki. (13. panta 1. daļa)

Bērnam ir tiesības atbilstoši savam vecumam un fiziskajai un garīgajai attīstībai uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības piedalīties spēlēs un izpriecu pasākumos, kā arī kultūras dzīvē, un nodarboties ar mākslu. (16. pants)

---

¹⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likums, pieņemts 1998. gada 19. jūnijā.

Latvijas Soduzpildes kodekss¹⁵ (SIK) reglamentē Krimināllikumā paredzēto kriminālsodu izpildes noteikumus un kārtību, notiesāto tiesisko statusu, valsts un pašvaldību iestāžu kompetenci soduzpildē. SIK 1. pantā ir uzskaitīti šādi kriminālsodu izpildes uzdevumi:

- notiesātās personas sodīšanas par izdarīto noziedzīgo nodarījumu nodrošināšana;
- panākšana, lai notiesātais pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas;
- panākšana, lai citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

SIK 4. pantā ir noteikts, ka, izpildot jebkura veida kriminālsodu, ievērojami šādi pamatprincipi:

- soduzpildes praksē ir nodrošināmas likumā noteiktās garantijas pret spīdzināšanu un necilvēcīgu vai pazemojošu soda piemērošanu notiesātajai personai; soda izpildes mērķis nav sagādāt fiziskas ciešanas vai pazemot cilvēka cieņu, vai izstumt viņu no sabiedrības;
- nav pieļaujama notiesāto diskriminācija atkarībā no rases, tautības, valodas, dzimuma, sociālā un mantiskā stāvokļa, politiskajiem uzskatiem, reliģiskās pārliecības un citiem kritērijiem;
- likuma priekšā visi notiesātie ir vienlīdzīgi.

Brīvības atņemšanu Latvijā izpilda Tieslietu ministrijas Ieslodzījuma vietu pārvaldes brīvības atņemšanas iestādes.

SIK 8. pantā deklarēts, ka galvenie notiesāto labošanas un pāraudzināšanas līdzekļi ir:

- soda izciešanas režīms;
- sabiedriski derīgs darbs;
- audzināšanas darbs;
- vispārīzglītojošā un profesionālā sagatavošana.

Labošanas un pāraudzināšanas līdzekļi jāpiemēro, ievērojot noziedzīgā nodarījuma raksturu un sabiedriskās bīstamības pakāpi, notiesātā personību, kā arī notiesātā uzvedību un viņa attieksmi pret darbu.

Personām, kas izcieš sodu, ir likumos noteiktie pienākumi un tiesības ar ierobežojumiem:

- ko likumi paredz notiesātajiem;

---

¹⁵ Latvijas Soduzpildes kodekss, pieņemts 1970. gada 23. decembrī.

- kas izriet no tiesas sprieduma;
- kas izriet no režīma, kādu attiecīgā soda veida izciešanai nosaka SIK.¹⁶

SIK 10. pants deklarē, ka sabiedrība var piedalīties notiesāto labošanā un pāraudzināšanā, tomēr tieši neatšifrē šīs piedalīšanās formas. Pantā ir rakstīts: “Sabiedrība piedalās notiesāto labošanā un pāraudzināšanā, kā arī sabiedriskajā kontrolē par to iestāžu darbību, kas izpilda tiesu spriedumus.”

Veidus un kārtību, kā sabiedrība piedalās notiesāto labošanā un pāraudzināšanā, nosaka šis kodekss un citi Latvijas Republikas likumi.

Uzskaitot brīvības atņemšanas iestāžu veidus, SIK 13. pantā ir noteikts, ka vīriešu dzimuma nepilngadīgās personas, kas notiesātas ar brīvības atņemšanu, sodu izcieš audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem, sievietes dzimuma nepilngadīgās personas – sievietes cietumu atsevišķās nodaļās, kas iekārtotas kā audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem.

SIK 41. pantā uzsvērts, ka režīma pamatnoteikumi brīvības atņemšanas iestādēs ir notiesāto obligāta izolācija un uzraudzība, lai viņiem nebūtu iespējams izdarīt jaunus noziedzīgus nodarījumus; viņiem noteikto pienākumu precīza bezierunu izpilde; dažādi režīma apstākļi atkarībā no notiesātā izdarītā noziedzīgā nodarījuma rakstura, viņa personības un uzvedības.

SIK 50.⁷ pantā ir noteikts soda izpildes režīms audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem. Audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem brīvības atņemšanas soda izciešanu uzsāk vīriešu dzimuma nepilngadīgie notiesātie. Sievietes dzimuma nepilngadīgās personas soda izciešanu uzsāk sievietes cietuma atsevišķās nodaļās, kas iekārtotas atbilstoši prasībām, kādas izvirzītas audzināšanas iestādēm nepilngadīgajiem.

Notiesātos nepilngadīgos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas lēmumu var pārvietot uz brīvības atņemšanas iestādēm pilngadīgajiem notiesātajiem, ja notiesātā uzvedība izslēdz iespēju atstāt viņu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem vai pirms termiņa atbrīvot no soda izciešanas. Brīvības atņemšanas iestādes veidu un turpmākā soda izciešanas režīma pakāpi notiesātajam nosaka brīvības atņemšanas iestādes administratīvā komisija pirms notiesātā pārvietošanas uz cietumu.

Lai nostiprinātu resocializācijas rezultātus un dotu iespēju iegūt vispārējo izglītību vai profesionālo sagatavotību, notiesātos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas lēmumu var atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem līdz soda termiņa beigām, bet ne ilgāk kā līdz divdesmit viena gada vecumam.

¹⁶ Sk. SIK 9. pantu.

Uz notiesātajiem, kuri sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu un saskaņā ar šā panta trešo daļu atstāti audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, attiecas notiesātajiem nepilngadīgajiem noteiktais režīms, darba noteikumi, pārtikas, materiālo un sadzīves apstākļu normas. Notiesātajiem nepilngadīgajiem un notiesātajām nepilngadīgajām soda izpildes režīma pakāpes nenosaka turpmāk norādītās iespējas.

Nepilngadīgajam notiesātajam atļauts:

- izmantot gadā 12 ilgstošās satikšanās ar tuviem radniekiem – no 36 līdz 48 stundām;
- izmantot gadā 12 īslaicīgās satikšanās – no pusotras stundas līdz divām stundām;
- iepirkties iestādes veikalā bez naudas summas ierobežojuma;
- izmantot sešas telefonsarunas mēnesī;
- ar audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem priekšnieka atļauju atstāt iestādes teritoriju līdz desmit diennaktīm gadā, kā arī atstāt iestādi līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud viņa dzīvību.

Ārpus iestādes pavadītais laiks ieskaitāms soda izciešanas laikā.

Mācību process audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem tuvināts vispārējās izglītības iestādes prasībām, un to regulē tieslietu ministra apstiprināta instrukcija, kas saskaņota ar izglītības un zinātnes ministru.

Nepilngadīgā jēdziens

Vispārējā nepilngadības definīcija ir formulēta Civillikuma (CL) 219. pantā. Atbilstoši tam nepilngadība personai turpinās tik ilgi, kamēr viņa sasniedz astoņpadsmit gadu vecumu.¹⁷

Savukārt Krimināllikuma (KL) VII nodaļā, definējot nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības, norādīts, kā attiecīgās nodaļas nosacījumi attiecas uz personām, kas līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai nav sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu.¹⁸

PN 2.2. pantā noteikts, ka nepilngadīgais ir bērns vai jauns cilvēks, ar kuru pārkāpuma gadījumā var apieties citādi nekā ar pieaugušajiem – saskaņā ar attiecīgajām tiesību sistēmām. Savukārt par nepilngadīgo likumpārkāpēju jāatzīst bērns vai jauns cilvēks, kurš tiek turēts aizdomās par noziedzīgu nodarījumu vai par kuru ir noskaidrots, ka viņš ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu.

¹⁷ Civillikums, pieņemts 1937. gada 28. janvārī.

¹⁸ Krimināllikums, pieņemts 1998. gada 17. jūnijā.

BTAL 3. pantā noteikts, ka bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kurām saskaņā ar likumu pilngadība iestājas agrāk, tas ir, personas, kuras izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas.

BTAL 57. panta 2. daļā paredzēts, ka bērna tiesību garantijas tajā laikā, kad viņš ir aizturēts par noziedzīgu nodarījumu, apcietināts, arestēts vai atrodas brīvības atņemšanas vietā, nosaka likumi, kas reglamentē kriminālprocesu vai soda izciešanu.

Savukārt KL VII nodaļā, kuras nosaukums ir "Nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības", ir norādīts, ka paredzētās īpatnības attiecas uz personām, kuras līdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanai nav sasniegušas 18 gadu vecumu. Ievērojot, ka pie kriminālatbildības Latvijā var tikt saukta persona, kas sasniegusi 14 gadu vecumu, krimināllikuma izpratnē par nepilngadīgo pārkāpēju ir atzīstams cilvēks, kurš krimināllikuma normas pārkāpšanas brīdī ir sasniedzis 14 gadu vecumu, bet vēl nav sasniedzis 18 gadu vecumu.

Tādējādi no materiālo krimināltiesību viedokļa par nepilngadīgo personu atzīstams arī tāds cilvēks, kurš ir vecāks par 18 gadiem, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts pirms attiecīgā vecuma sasniegšanas.

Sodu izpildes kodeksā nav formulēta nepilngadīgās personas definīcija. Tādēļ, burtiski interpretējot kodeksa normas, par nepilngadīgo ir jāatzīst cilvēks, kas soda izciešanas brīdī vēl nav sasniedzis 18 gadu vecumu.

Līdztekus svarīgi ievērot, ka kodeksā paredzēta iespēja atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem notiesāto personu, kura jau ir sasniegusi 18 gadu vecumu, ja tas ir nepieciešams, lai nostiprinātu resocializācijas rezultātus un dotu iespēju personai iegūt vispārējo izglītību vai profesionālo sagatavotību. Nepilngadīgo audzināšanas iestādē persona var turpināt soda izciešanu līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. Uz šīm personām attiecas notiesātajiem nepilngadīgajiem noteiktais režīms, darba noteikumi, pārtikas, materiālo un sadzīves apstākļu normas.

Tādējādi, no kriminālsodu izpildes viedokļa, ar brīvības atņemšanu notiesātais var būt nepilngadīgas personas statusā, ja viņš ir sasniedzis 14 gadu vecumu, bet vēl nav sasniedzis 21 gada vecumu, ņemot vērā, ka līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai persona vienmēr ir nepilngadīgā ieslodzītā statusā, bet pēc šā vecuma sasniegšanas ir iespējams tādu statusu saglabāt. Jāatzīmē, ka no vispārēja tiesiskā viedokļa, sasniedzot 18 gadu vecumu, ikviena persona kļūst pilngadīga, un tādēļ arī 18 gadus vecais ieslodzītais iegūst tiesības, kādas ir pilngadīgām personām, tomēr statusa ziņā pastāv iespēja saglabāt tās priekšrocības, kuras attiecas uz nepilngadīgajiem ieslodzītajiem.

Kriminālprocesa kodekss¹⁹ (KPK) tieši nedefinē nepilngadīgās personas jēdzienu. Norādot uz īpatnībām, kuras jāievēro, veicot procesuālās darbības ar nepiln-

---

¹⁹ Latvijas Kriminālprocesa kodekss, pieņemts 1961. gada 6. janvārī.

gadīgajiem, kā arī piemērojot drošības līdzekli – apcietinājumu, likumā nav paredzēti izņēmumi, kurus ievērojot vispārējs “nepilngadīgā” jēdziens būtu jāpaplašina vai jāsašaurina. Tādēļ kriminālprocesa ietvaros par nepilngadīgo jāatzīst persona, kura procesuālās darbības veikšanas vai apcietinājuma piemērošanas brīdī nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Attiecībā uz drošības līdzekļa – apcietinājuma piemērošanu tas nozīmē, ka, būdama apcietināta kā nepilngadīgā, persona pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas kriminālprocesa izpratnē kļūst pilngadīga un izņēmumi no vispārējām kriminālprocesa normām uz viņu vairs nav attiecināmi.

Nepilngadības izpratne Latvijas tiesību aktos

Normatīvais akts	Vecums, līdz kura sasniegšanai persona ir nepilngadīga vai var būt nepilngadīgā statusā	
CL		Līdz 18 gadu vecumam, CL 220. pantā paredzētajā gadījumā – līdz 16 gadu vecumam.
BTAL		Līdz 18 gadu vecumam, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas.
KL	No 14 gadu vecuma	līdz 18 gadu vecumam un ilgāk, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts, pirms persona sasniegusi 18 gadu vecumu.
SIK	No 14 gadu vecuma	līdz 18 gadu vecumam, ar iespēju pagarināt līdz 21 gada vecumam.
KPK (saistībā ar apcietinājumu)	No 14 gadu vecuma	līdz 18 gadu vecumam.

Nepilngadīgais ieslodzītais

Ievērojot KPK un SIK teikto, par ieslodzīto jāatzīst persona, kas izcieš ar tiesas spriedumu piespriesto brīvības atņemšanas sodu vai kurai, atbilstoši kriminālprocesa noteikumiem, ir piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums.

Ja persona ir sākusi izciest brīvības atņemšanas sodu, tā faktiski var atrasties nepilngadīgā statusā līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. Ja līdz šim brīdim persona nav izcietusi sodu un nav pamata viņu atbrīvot no soda izciešanas nosacīti pirms termiņa, notiesātā persona turpina soda izciešanu brīvības atņemšanas iestādē pilngadīgajiem notiesātajiem.

Persona, kas pastrādājusi noziedzīgu nodarījumu pirms 18 gadu vecuma un pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas ir notiesāta ar brīvības atņemšanu, izcieš piespriesto sodu cietumā kopā ar pilngadīgajiem notiesātajiem. Tomēr uz šo personu attiecināmi noteikumi, kas paredzēti KL VII nodaļā, proti:

- piesprietās brīvības atņemšanas ilgums nedrīkst pārsniegt 5 gadus, ja persona ir sodīta par mazāk smagu vai smagu noziegumu, kurš nav saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, vai nav izraisījis smagas sekas, un 15 gadus – ja persona sodīta par sevišķi smagu noziegumu, vai par tādu smagu noziegumu, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu;
- persona var būt nosacīti pirms termiņa atbrīvota no piesprietā soda izciešanas, ja tā ir izcietusi ne mazāk par pusi no piesprietā soda;
- ja personai ir piespriepta brīvības atņemšana par kriminālpārkāpuma izdarīšanu, pēc soda izciešanas tā atzīstama par nesodītu.

Par nepilngadīgo apcietinātais atzīstams līdz dienai, kad viņš ir sasniedzis 18 gadu vecumu. Neraugoties uz KL paredzētajām īpatnībām, kuras tiks attiecinātas uz personu, kas apcietinājumā sasniegusi pilngadību, no kriminālprocesa viedokļa pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas persona ir atzīstama par pilngadīgu.

Atbilstoši KPK 77.¹ pantam – nepilngadīgā persona pirmstiesas izmeklēšanas laikā var atrasties apcietinājumā ne ilgāk kā 6 mēnešus. Pēc lietas saņemšanas tiesā un līdz tās izskatīšanas pabeigšanai pirmās instances tiesā apcietinājuma termiņš nepilngadīgajam nedrīkst pārsniegt 6 mēnešus. Tādējādi maksimālais apcietinājuma ilgums nepilngadīgajai personai līdz tai dienai, kad pirmās instances tiesa sagatavo spriedumu, nedrīkst pārsniegt 1 gadu. Savukārt personai, kura, atrodoties apcietinājumā, sasniegusi 18 gadu vecumu, apcietinājums pirmstiesas izmeklēšanas laikā nedrīkst pārsniegt 18 mēnešus, kā arī persona papildus var tikt turēta apcietinājumā ilgākais 18 mēnešus pēc tam, kad lieta saņemta tiesā un nav pasludināts pirmās instances tiesas spriedums.

Pēc tam, kad ticis nolasīts pirmās instances tiesas spriedums, personas atrašanās apcietinājumā ilgums nav precīzi noregulēts. Apcietinātajam ir saglabājams izraudzītais drošības līdzeklis līdz brīdim, kad notiesājošais spriedums, ar kuru personai ir piespriepta brīvības atņemšana, stāsies spēkā.

Atbilstoši KPK 357. pantam pirmās instances tiesas spriedums stājas likumīgā spēkā pēc:

- tā pārsūdzēšanai (protesta iesniegšanai) apelācijas paredzētā termiņa izbeigšanās, ja spriedums nav pārsūdzēts;
- tā pārsūdzēšanai (protesta iesniegšanai) kasācijas kārtībā paredzētā termiņa izbeigšanās, ja spriedums nav pārsūdzēts.

Apelācijas instances tiesas spriedums stājas likumīgā spēkā pēc tā pārsūdzēšanai (protesta iesniegšanai) kasācijas kārtībā paredzētā termiņa izbeigšanās, ja spriedums nav pārsūdzēts.²⁰

---

²⁰ Ja lietā ir vairāki tiesājamie un ja spriedums pārsūdzēts vai par to iesniegts protests attiecībā kaut vai uz vienu no tiesājamiem, spriedums nestājas likumīgā spēkā attiecībā uz visiem tiesājamiem, kamēr lietu izskata apelācijas instances tiesa.

Ja kasācijas sūdzība vai protests ir iesniegts, spriedums stājas likumīgā spēkā pēc lietas izskatīšanas kasācijas instances tiesā, ja tā spriedumu nav atcēlusi.²¹

Saskaņā ar KPK 436. pantu apelācijas sūdzība jāiesniedz rakstveidā – ne vēlāk kā 10 dienu laikā pēc sprieduma pasludināšanas; tiesājamiem, kas atrodas apcietinājumā, – tādā pašā termiņā no sprieduma noraksta saņemšanas dienas, bet, ja tiesājamais nesaprot valodu, kurā sagatavots nolēmums, termiņu skaita no lēmuma tulkojuma saņemšanas dienas.

Saskaņā ar KPK 452. pantu kasācijas sūdzība jāiesniedz rakstveidā – ne vēlāk kā 10 dienas pēc motivēta sprieduma vai lēmuma saņemšanas.

Ņemot vērā, ka apcietinātajiem bieži jāgaida vairāki mēneši līdz dienai, kad viņiem tiek iesniegts sprieduma noraksts vai tā tulkojums, piespriedtā soda izciešana spriedumā noteiktajā iestādē nevar sākties, un persona to faktiski izcieš apcietinātā statusā.

Notiesātās nepilngadīgās personas izcieš piespriedto brīvības atņemšanu ieslodzījumu vietu pārvaldes iestādēs – Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem un Ilģuciema cietumā.

Savukārt nepilngadīgie apcietinātie atrodas gan izmeklēšanas cietumos, gan arī īslaicīgās aizturēšanas izolatoros. Ņemot vērā, ka ieslodzījumu vietu pārvalde ir Tieslietu ministrijas padotībā esoša valsts pārvaldes iestāde, bet savukārt īslaicīgās aizturēšanas izolatori ir Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādes, valstī netiek apkopota informācija par kopējo nepilngadīgo apcietināto personu skaitu.

Atbilstoši ieslodzījumu vietu pārvaldes datiem 2004. gada 31. decembrī izmeklēšanas cietumos atradās 134 cilvēki, kas nebija sasnieguši 18 gadu vecumu.

Atbilstoši informācijai, kas ir saņemta no Valsts policijas priekšnieka J. Zaščirinska, informācija par nepilngadīgām apcietinātām personām, kuras tiek aizturētas, apcietinātas un konvojētas, valstī netiek apkopota.

Tomēr ir zināms, kā 2004. gadā Valsts policijas īslaicīgas aizturēšanas izolatoros (ĪAI) kopumā tika ievietotas 16 274 personas. Gada laikā šīs personas kopumā pavadīja tur 94 722 diennaktis. Ievietoto personu vidū ir bijuši arī nepilngadīgie, tomēr informācija par to skaitu nav apkopota.

Valsts policijas iestādēs kopumā ir 28 īslaicīgās aizturēšanas izolatori ar kopējo ietilpību – 937 vietas.²² ĪAI atrodas gan aizturētās personas, gan sodītie ar administratīvo arestu, gan arī apcietinātās personas. Apkopojot datus par ievietotajām personām, atsevišķi netika izdalīta informācija par personu tiesisko statusu.

²¹ Ja lietā ir vairāki tiesājami un ja spriedums pārsūdzēts vai par to iesniegts protests attiecībā kaut vai uz vienu no tiesājamiem, spriedums nestājas likumīgā spēkā attiecībā uz visiem tiesājamiem, kamēr lietu izskata kasācijas instances tiesa.

²² Atbilstoši informācijai, kas saņemta no Valsts policijas.

ĪAI ievietoto personu uzturēšanas kārtību, tiesības un pienākumus nosaka dienesta instrukcija, kuru apstiprinājis Valsts policijas priekšnieks.²³

Kaut gan likumā paredzēts, ka apcietinātām personām jāatrodas izmeklēšanas cietumā, daļa apcietināto tiek turēti īslaicīgas aizturēšanas izolatorā. Nedz likumi, nedz MK noteikumi nenosaka pieļaujamo apcietinājuma ilgumu, ko persona var pavadīt ĪAI. Iekšējās instrukcijas paredz, ka ĪAI var turēt personu uz laiku līdz 10 dienam. Tomēr praksē ir gadījumi, kad izolatorā atrodas ilgāku laiku (1 līdz 2 mēnešus).

Apcietinātās personas turēšana ĪAI tiek pamatota ar krimināllietas izmeklēšanas interesēm un personu konvojēšanas iespējām. Gan policijas darbinieki, gan prokurori uzskata, ka posmā, kad aktīvi tiek veikti izmeklēšanas darbi, nav lietderīgi un pat nav iespējams konvojēt personu uz izmeklēšanas cietumu.

Informācija par brīvības atņemšanas iestādēs 2004. gadā atrodošos personu skaitu, kas izdarījušas noziegumus, būdamas nepilngadīgas

Datums	Apcietinātie		Notiesātie	
	Kopā	T. sk. līdz 18 gadu vecumam	Kopā	T. sk. līdz 18 gadu vecumam
31.01.2004.	173	136	161	98
29.02.2004.	160	125	169	109
31.03.2004.	169	130	165	103
30.04.2004.	164	131	166	103
31.05.2004.	167	135	162	104
30.06.2004.	147	116	149	89
31.07.2004.	166	135	146	88
31.08.2004.	151	121	150	86
30.09.2004.	157	124	150	89
31.10.2004.	161	134	153	86
30.11.2004.	158	135	162	85
31.12.2004.	155	134	161	94

Jāatzīmē, ka veids, kuru ieslodzījumu vietu pārvalde izmanto, lai publiskotu datus par nepilngadīgiem ieslodzītājiem, atspoguļo pastāvošo situāciju tikai daļēji. Informējot sabiedrību par nepilngadīgo ieslodzīto personu skaitu, tiek paziņots to cilvēku skaits, kuri konkrētajā dienā atrodas cietumos un Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem. Tomēr ir svarīgi apzināties, ka, piemēram, 234 nepilngadīgo skaitā, kuri pēc ieslodzījumu vietu pārvaldes datiem atradās ieslodzījumā 2004. gada 31. janvārī, nav tie paši 228 cilvēki, kas ir bijuši ieslodzījumā 2004. gada 31. decembrī. Pēc atbildes, kas saņemta no ieslodzījuma vietu pārvaldes, jāsecina, ka dati par kopējo nepilngadīgo personu skaitu, kuras gada laikā izcietušanas piespriesto brīvības atņemšanu vai ir bijušas apcietinātas, netiek apkopoti.

²³ VP priekšnieks, 1999.8.12., ar pavēli Nr. 872.

Nemot vērā, ka parasti tiesas nepiespiež nepilngadīgajiem brīvības atņemšanu uz ilgiem gadiem, ka arī to, ka attiecībā uz nepilngadīgajiem notiesātajiem aktīvi tiek izmantota iespēja viņus atbrīvot nosacīti pirms termiņa, nepilngadīgo ieslodzīto mainības līmenis ir diezgan augsts.

Atbilstoši Tiesu administrācijas datiem, 2004. gadā par noziedzīgiem nodarījumiem tika sodīti 1786 cilvēki, kas uz notiesāšanas dienu nebija sasnieguši 18 gadu vecumu. 1171 cilvēks jeb 65,6% no viņiem tika sodīti nosacīti. Savukārt reāla brīvības atņemšana tika piespriesta 294 cilvēkiem (16,5%). Tā kā ieslodzījumā atrodas gan apcietinātās personas, gan arī tie cilvēki, kas izcieš sodu pēc spriedumiem, kuri sagatavoti pirms 2004. gada 1. janvāra, nepilngadīgo ieslodzīto skaits ir bijis diezgan liels, tomēr to precīzi noteikt nav iespējams.

Atsevišķu ieslodzīto kategoriju Latvijā veido personas, kuras izcieš KL 39. pantā paredzēto sodu – arestu. Kaut gan, atbilstoši likumam “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” līdz 2007. gada 1. martam šis soda veids netiks piemērots, likumā paredzēta neizciestā piespiedu darba un naudas soda aizstāšana ar arestu, kas atbilstoši likumam jāizcieš daļēji slēgtā cietumā – soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē. Likumā nav speciālu noteikumu attiecībā uz nepilngadīgu personu, kurai jāizcieš arests.

Atbilstoši Ieslodzījumu vietu pārvaldes datiem, kopš Krimināllikums stājies spēkā, ir bijis viens gadījums, kad nepilngadīgajai personai piespriests piespiedu darbs – 60 stundas – tika aizstāts ar arestu uz 30 dienām, un tas tika izciests Brasas cietumā 2002. gadā.

Ieslodzīšanas pamats

Latvijas normatīvajos aktos ir paredzēts, ka nevienam bērnam nedrīkst atņemt brīvību nelikumīgā vai patvaļīgā veidā. Bērna apcietināšana, aizturēšana vai ieslodzījums cietumā izdarāma saskaņā ar likumu un piemērojama tikai kā galējais līdzeklis un uz iespējami īsu attiecīgo laika periodu. Katram bērnam, kam atņemta brīvība, jānodrošina humāna apiešanās un viņa personības neatņemamās pašcieņas respektēšana, ievērojot viņa vecuma personu vajadzības.²⁴

Latvijas tiesības paredz divus personas ieslodzīšanas pamatus, t. i.:

- tā sprieduma spēkā stāšanās, ar kuru personai ir piespriests kriminālsods – brīvības atņemšanu;
- tiesas lēmumu par drošības līdzekļa – apcietinājuma piemērošanu personai.

Atbilstoši KPK noteiktajam, apcietinājumu drīkst piemērot personai pirmstiesas izmeklēšanas laikā, tiesāšanas laikā, kā arī notiesājot personu – līdz dienai, kad notiesājošais spriedums stāsies spēkā.

²⁴ Sk. BT 37. p.

Apcietinātajam kriminālprocesā var būt aizdomās turētā, apsūdzētā un tiesājamā statuss. Visos gadījumos apcietinājumu drīkst piemērot tikai ar tiesneša lēmumu, kas pieņemts uz prokurora vai izziņas izdarītāja uzrādīto materiālu pamata apcietināmās personas, tās aizstāvja, bet likumā noteiktajos gadījumos – arī likumiskā pārstāvja klātbūtnē.

Persona var būt apcietināta pēc tam, kad viņai uzrādīta apsūdzība noziedzīgā nodarījumā vai arī tā tiek turēta aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Kriminālprocesa kodeksā uzsvērts, ka aizdomās turētā apcietināšana var notikt tikai izņēmuma gadījumā, tomēr praksē tas notiek diezgan plaši. Apcietinot aizdomās turēto, lietu virzītājam jāceļ apsūdzība ne vēlāk kā desmit dienu laikā no drošības līdzekļa piemērošanas brīža, bet gadījumos, ja persona tiek turēta aizdomās par sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu vai par tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kura izskatīšana saskaņā ar šā kodeksa 32. pantu pienākas apgabaltiesai²⁵, apsūdzība pret šo personu ceļama ne vēlāk kā trīsdesmit dienu laikā no drošības līdzekļa piemērošanas dienas. Ja šajā laikā apsūdzība netiek celta, drošības līdzeklis atceļams.

Personu drīkst apcietināt, ja izdarīts noziedzīgs nodarījums, par kuru Krimināllikumā ir paredzēta iespēja sodīt personu ar brīvības atņemšanu. Apcietinātā persona nekavējoties jāatbrīvo, ja apcietinājuma termiņš pārsniedz KL noteikto maksimālo brīvības atņemšanas soda termiņu, ko tiesa var piespriest par noziedzīgu nodarījumu, kura izdarīšanā persona ir apsūdzēta.

KPK uzsvērts, ka nepilngadīgajiem apcietinājumu drīkst piemērot tikai izņēmuma gadījumos, ja tas nepieciešams sakarā ar izdarītā noziedzīgā nodarījuma smagumu, nepilngadīgā personību vai atkārtotu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Apcietinātās personas tiek turētas izmeklēšanas cietumā vai izmeklēšanas cietuma nodaļā, kas izveidota cita veida cietumā.

Apcietinājuma termiņu aprēķina no aizdomās turētā faktiskās aizturēšanas dienas, bet, ja persona nav bijusi aizturēta, – no apcietināšanas dienas. Pirmstiesas izmeklēšanas laikā apcietinājums nedrīkst būt ilgāks par diviem mēnešiem. Ja nav iespējams pabeigt pirmstiesas izmeklēšanu, kā arī apsūdzētā un viņa aizstāvja

---

²⁵ KPK 32. pantā noteikts, ka apgabaltiesai kā pirmās instances tiesai ir piekritīgas krimināllietas par noziegumiem, kas vērsti pret cilvēci, mieru, krimināllietas par kara noziegumiem, genocīdu, noziegumiem pret valsti un par tādiem smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem, kas paredzēti Krimināllikuma 117. un 118. pantā, 153. panta otrajā un trešajā daļā, 154. pantā, 176. panta ceturtajā daļā, 177. panta trešajā daļā, 179. panta trešajā daļā, 183. panta otrajā daļā, 184. pantā, 190. panta trešajā daļā, 190.¹ panta otrajā un trešajā daļā, 192., 224. un 225. pantā, 251. panta trešajā daļā, 252. panta trešajā daļā, 253.¹ pantā, 257. panta otrajā daļā, 258. panta otrajā daļā, 268. pantā, 320. panta trešajā daļā, 321. panta otrajā daļā, 322. panta otrajā daļā, 323. panta otrajā daļā, 348. pantā un 349. pantā, kā arī visas krimināllietas, kurās veikti liecinošo personu speciālās procesuālās aizsardzības pasākumi, turklāt visas krimināllietas par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, ja tie izdarīti ar mazgadīgo vai nepilngadīgo.

iepastītināšanu ar krimināllietas materiāliem un prokuroram nav pamata grozīt drošības līdzekli, tiesnesis drīkst pagarināt nepilngadīgā apcietinājuma termiņu līdz sešiem mēnešiem, bet ne ilgāk kā uz diviem mēnešiem katru reizi. Termiņa turpmāka pagarināšana nav pieļaujama; pēc tā izbeigšanās drošības līdzeklis – apcietinājums – jāatceļ un nepilngadīgais nekavējoties jāatbrīvo no apcietinājuma.

No dienas, kad lieta saņemta tiesā, līdz tās izskatīšanas beigām pirmās instances tiesā drošības līdzekļa – apcietinājuma – termiņš nepilngadīgajam nedrīkst būt ilgāks par sešiem mēnešiem. Pēc tā izbeigšanās drošības līdzeklis – apcietinājums – jāatceļ un nepilngadīgais nekavējoties jāatbrīvo. Izņēmuma gadījumos krimināllietās par sevišķi smagiem noziegumiem, ja tie saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, drošības līdzekļa – apcietinājuma – termiņu virs sešiem mēnešiem var pagarināt augstākas instances tiesa, dodot iespēju apcietinātajai personai paust savu viedokli par drošības līdzekļa – apcietinājuma – termiņa pagarināšanu un izvērtējot, vai turpina pastāvēt KPK 72. pantā minētie apstākļi.

Ja izmeklēšanas laikā apsūdzētais izdarījis jaunu noziedzīgu nodarījumu, par kuru likumā paredzēts brīvības atņemšanas sods, viņam kā drošības līdzekli var piemērot apcietinājumu. Šādā gadījumā apcietinājuma termiņu aprēķina saskaņā ar KPK 77.¹ pantu – neatkarīgi no tā, cik ilgi apsūdzētais atradies apcietinājumā sakarā ar iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu.

KPK 121. panta 2. daļa noteic, ka aizdomās turētajam ir tiesības uzaicināt aizstāvi, pārsūdzēt izziņas izdarītāja vai prokurora darbības, sniegt paskaidrojumus un pieteikt lūgumus.

KPK 98. pantā ir sacīts, ka pirmstiesas izmeklēšanas laikā, ka arī iztiesājot lietas pirmās instances tiesā, aizstāvja piedalīšanās ir obligāta lietās par nepilngadīgo noziedzīgiem nodarījumiem.

Kriminālprocesa likuma²⁶ (KPL) 271. pantā paredzēts, ka apcietinājums ir personas brīvības atņemšana, ko ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu vai tiesas nolēmumu likumā paredzētos gadījumos var piemērot aizdomās turētajam vai apsūdzētajam pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesā, ja apcietināšanai ir pamats.

Apcietinājuma piemērošana ir pamats personas tiesību ierobežošanai un ļauj:

- turēt personu izmeklēšanas cietumā vai speciāli aprīkotās policijas telpās;
- pārvietot personu apsardzes uzraudzībā procesa norisei nepieciešamajā laikā un vietā;
- ierobežot apcietinātās personas tikšanos un sazināšanos, izņemot tikšanos ar aizstāvi;

---

²⁶ Latvijas Republikas likums, pieņemts 2005. gada 21. aprīlī, stājas spēkā ar 2005. gada 1. oktobri.

- kontrolēt apcietinātās personas korespondenci un sarunas;
- noteikt iekšējo kārtību un režīmu turēšanas vietā;
- ierobežot individuālajā lietošanā esošo mantu loku.

Saskaņā ar KPL 273., 277. un 278. pantā noteikto, personu var turēt apcietinājumā tikai tik ilgi, cik nepieciešams procesa normālas norises nodrošināšanai, bet nepārsniedzot ar likumu noteikto maksimālo apcietināšanas laiku.

Apcietinājuma kopējā termiņā ieskaitāms laiks, ko persona pavadījusi aizturēšanā, pirmsapcietinājuma aizturēšanā, apcietinājumā vai citā ar brīvības atņemšanu saistīta piespiedu līdzekļa izpildes vietā, bet netiek ieskaitīts laiks, ko persona pavadījusi apcietinājumā citā valstī sakarā ar kriminālprocesa nodošanu vai šīs personas izdošanu.

Nepilngadīgās personas, kuru tur aizdomās vai apsūdz tīša mazāk smaga nozieguma izdarīšanā, apcietinājuma termiņš nedrīkst pārsniegt četrus mēnešus un 15 dienas, no kuriem pirmstiesas procesā personu atļauts turēt apcietinājumā ne ilgāk par diviem mēnešiem.

Nepilngadīgās personas, kuru tur aizdomās vai apsūdz smaga nozieguma izdarīšanā, apcietinājuma termiņš nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus, no kuriem pirmstiesas procesā personu atļauts turēt apcietinājumā ne ilgāk par trīs mēnešiem.

Nepilngadīgas personas, kuru tur aizdomās vai apsūdz sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā, apcietinājuma termiņš nedrīkst pārsniegt vienu gadu, no kuriem pirmstiesas procesā personu atļauts turēt apcietinājumā ne ilgāk par 7 mēnešiem un 15 dienām.

Ieslodzīto kategorijas

Atbilstoši starptautiskajiem standartiem jāizšķir atsevišķas ieslodzīto kategorijas un jānodrošina to atsevišķa atrašanās ieslodzījuma vietās. Atsevišķa atrašanās nozīmē personu turēšanu dažādās iestādēs vai vienas iestādes dažādās daļās. Galvenie kritēriji, kas jāievēro, iedalot ieslodzītos kategorijās, ir personu dzimums, vecums, sodāmība un ieslodzīšanas tiesiskais iemesls.

Ieslodzīto kategoriju turēšana atsevišķi ir pamatojama ar personas atšķirīgo tiesisko stāvokli un noteikto ierobežojumu apjomu (apcietinātais/notiesātais). Turklāt tā ir nepieciešama, lai veicinātu ieslodzīto sociālo rehabilitāciju un novērstu/mazinātu ieslodzīto savstarpējo negatīvo ietekmi²⁷.

---

²⁷ Sk. MSN 67. p.

Starptautiski atzīti standarti par ieslodzīto sadali kategorijās

Sieviešu dzimuma nepilngadīgās notiesātās	Vīriešu dzimuma nepilngadīgie notiesātie
Sieviešu dzimuma nepilngadīgās apcietinātās	Vīriešu dzimuma nepilngadīgie apcietinātie
Sieviešu dzimuma pieaugušās apcietinātās	Vīriešu dzimuma pieaugušie apcietinātie
Sieviešu dzimuma pieaugušās notiesātās	Vīriešu dzimuma nepilngadīgie notiesātie

Lai sasniegtu sodīšanas mērķus, svarīgi novērst kontaktus starp nepilngadīgajiem un pieaugušajiem ieslodzītajiem. Šī prasība ir paredzēta vairākos starptautiskajos dokumentos, ka arī Latvijas normatīvajos aktos.²⁸

Normatīvajos aktos noteiktais attiecībā uz ieslodzīto sadalīšanu kategorijās kopumā tiek ievērots. Gan nepilngadīgie ieslodzītie zēni, gan nepilngadīgās ieslodzītās meitenes tiek turētas šķirti no pieaugušām personām.

Tajā pašā laikā jāievēro, ka nepilngadīgie apcietinātie nav pilnīgi izolēti no kontaktiem ar pieaugušajiem ieslodzītajiem – Iļģuciema cietumā nepilngadīgās ieslodzītās personas kontaktējas ar pieaugušajām, apmeklējot skolu, savukārt Matīsa, Liepājas un Daugavpils cietumā nepilngadīgām personām ir iespējas uzturēt neatļautus kontaktus ar pieaugušajiem ieslodzītajiem. Liepājas cietumā nepilngadīgie un pieaugušie apcietinātie tiek turēti blakus kamerās, Matīsa cietumā nepilngadīgie apcietinātie sazinās ar pieaugušajiem ieslodzītajiem pastaigu laikā.

Iļģuciema cietuma nepilngadīgo nodaļā tiek turētas gan nepilngadīgās notiesātās meitenes, gan arī apcietinātās meitenes. Kaut gan formāli tas neatbilst rekomendācijām turēt atsevišķi notiesātās un apcietinātās personas, konkrētajā gadījumā tāda pieeja ir attaisnojama. Iļģuciema cietuma apmeklēšanas dienā no 13 nepilngadīgām personām tikai viena atradās apcietinātās statusā. Acīmredzot viņas izolācijai no citām nepilngadīgām personām varētu būt vairāk negatīva nekā pozitīva nozīme.

No krimināltiesiskā viedokļa persona skaitās nepilngadīga arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, ja noziedzīgais nodarījums pastrādāts pirms pilngadības sasniegšanas, tādēļ ieslodzījumu vietas kopīgās telpās atrodas gan tie bērni, kuri

²⁸ Sk. SPPPT 10. p., EPR 11.–13. p., PN 13.p., 26. p., SIK 18. p., ICIK 17. p.

nav sasnieguši 18 gadu vecumu, gan arī tie, kuri sasnieguši šo vecumu, izciešot sodu vai atrodoties apcietinājumā.

Cita situācija ir Matīsa cietumā, kur personas, kas ir sasniegušas 18 gadu vecumu, tiek turētas atsevišķi gan no nepilngadīgajiem, gan no pieaugušajiem ieslodzītajiem.

Savukārt Cēsu AIN nepilngadīgie notiesātie tiek izvietoti nodaļās kopā ar tiem notiesātajiem, kuri, izciešot sodu, ir sasnieguši 18 gadu vecumu. Intervētie iestādes administrācijas pārstāvji to vērtēja pozitīvi, norādot, ka gados vecākie ieslodzītie nodrošina nodaļās kārtību, nepieļauj disciplinārus pārkāpumus. Pilnīgi piekrist šim argumentam, manuprāt, nav iespējams, kaut gan nevar noliegt, ka atsevišķos gadījumos tas var dot pozitīvu efektu.

Tam, ka 19 līdz 20 gadus veci ieslodzītie dzīvo vienā telpā ar 15 līdz 16 gadus veciem notiesātajiem, faktiski var būt gan pozitīvs, gan negatīvs efekts, un tas lielā mērā atkarīgs no tā, vai, izciešot sodu, 19–20 gadus vecs ieslodzītais ir izdarījis pareizus secinājumus un mainījis savu attieksmi pret dzīvi, vai arī tas nav noticis. Pirmajā gadījumā pilngadīgais tiešām varēs pozitīvi ietekmēt pārējos ieslodzītos. Savukārt pieaugušais ieslodzītais, kura uzvedības korekcija nav bijusi veiksmīga, var rādīt diezgan negatīvu piemēru pārējiem ieslodzītajiem.

Saistībā ar šīm bažām Cēsu AIN administrācijas pārstāvji norāda, ka tās nemaz nav pamatotas, jo visi ieslodzītie, kas nevēlas laboties, pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas tiek sūtīti soda izciešanai uz citām iestādēm, savukārt Cēsu AIN paliek tikai tie, kas ir izdarījuši pareizus secinājumus un kuru uzvedība atbilst iestādes iekšējās kārtības prasībām.

Saistībā ar PN 26. pantā formulētajām prasībām – nepieļaut nepilngadīgo sievietu dzimuma ieslodzīto diskrimināciju, proti, sliktāku attieksmi nekā pret ieslodzījumā esošajām meitenēm, jāatzīst, ka mūsu valstī faktiski ir pamats runāt par tādas situācijas veidošanos, kas ir diskriminējoša attiecībā pret ieslodzītajiem zēniem, jo gan uzturēšanās apstākļi, gan režīms ieslodzītajiem jauniešiem, it īpaši apcietinātajiem, ir daudz sliktāks, nekā ieslodzītajām meitenēm.

Starptautiskie standarti nosaka nepieciešamību veikt un veicina pasākumus, kuru mērķis ir aizliegt vai ierobežot ieslodzījumu vienatnē kā soda veidu. Latvijā šis ieteikums ir ievērots, bet faktiski mūsu penitenciārajā sistēmā ir aktuāla cita problēma – kameru/nodaļu pārapdzīvotība, kas izpaužas pārāk daudzu ieslodzīto personu ievietošanā atsevišķā telpā.

Līdztekus jāņem vērā, ka nepilngadīgo ieslodzīto turēšana vienvietīgā kamerā ir paredzēta kā disciplinārais sods un to piemēro personām, kas pārkāpj kārtības noteikumus vai neievēro ieslodzījuma vietas administrācijas prasības. Ņemot vērā, ka personu atrašanās sodu/disciplinārās kamerās nav ilgstoša un to piemēro kā disciplināro pārkāpumu, nav pamata uzskatīt to par neatbilstību starptautiskajiem standartiem.

Starptautiskie un Latvijas standarti attiecībā pret nepilngadīgajiem ieslodzītajiem

Ieslodzīto uzņemšana

Atbilstoši starptautiskajiem standartiem, uzņemot nepilngadīgo notiesāto vai apcietināto personu ieslodzījuma vietā, nekavējoties jāveic tās reģistrācija, kā arī tā jāiepazīstina ar ieslodzītās personas tiesībām un pienākumiem, tajā skaitā – ar informāciju par attiecīgās kategorijas ieslodzīto režīma noteikumiem, iestādes disciplīnas prasībām, atļautajām metodēm informācijas meklēšanai un sūdzību iesniegšanai.²⁹

Katram ieslodzītajam, uzņemot viņu ieslodzījuma vietā, jāizsniedz rakstveida informācija par apiešanos ar attiecīgās kategorijas ieslodzītajiem, iestādes disciplinārajām prasībām, informācijas iegūšanas un sūdzību iesniegšanas noteikumiem, kā arī par visiem citiem aspektiem, kas ieslodzītajam dotu iespējas saņemt savas tiesības un pienākumus un pielāgoties ieslodzījuma vietas režīmam.

Personas ievietošanu ieslodzījuma vietā reglamentē Latvijas Republikas Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi³⁰ un Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi³¹.

Uzņemot nepilngadīgos ieslodzījuma vietā, iestādes uzskaites daļas darbinieki noformē personas lietu un atspoguļo tajā svarīgo informāciju par personu, par notikumu, kura dēļ notikusi personas ieslodzīšana, obligāti fiksējot informāciju par personas aizturēšanas laiku, ieslodzīšanas dienu, laika posmu, kurā persona var atrasties cietumā.

---

²⁹ Sk. EPR 7. p., 8. p.

³⁰ Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi, MK noteikumi Nr. 211, pieņemti 2003. gada 29. aprīlī.

³¹ Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi, MK noteikumi Nr. 73, pieņemti 2002. gada 19. februārī.

Nepilngadīgie ieslodzītie saņem informāciju par savu tiesisko statusu, tiesībām, pienākumiem, kā arī par iestādes režīmu. Būtu vēlams, lai pēc sarunas ar jaunuzņemto ieslodzīto viņa rokās paliktu rakstveida informācija par tā galvenajām tiesībām un pienākumiem, vai arī – lai tāda informācija būtu brīvi pieejama ieslodzītajiem kamerās/nodaļās.

Koplietošanas telpas, dzīvojamās telpas

Starptautiskie standarti prasa, lai ieslodzītajiem būtu nodrošināti normāli sadzīves apstākļi. Visām telpām, kuras paredzētas ieslodzīto lietošanai, un īpaši guļamvietām, jāatbilst sanitārajām prasībām, pienācīgu uzmanību veltot “klimatiskajiem apstākļiem”, it īpaši – gaisa tilpumam, minimālajai dzīvojamai platībai, apgaismojumam, apkurei un ventilācijai.³²

Visās vietās, kur ieslodzītajiem ir jādzīvo un jāstrādā:

- logiem jābūt pietiekami lieliem, lai ieslodzītie varētu lasīt dabiskā apgaismojumā, kā arī tiem jābūt iebūvētiem tā, lai ieplūstu svaigs gaiss, neatkarīgi no mākslīgās ventilācijas izmantošanas;
- jābūt pietiekamam mākslīgajam apgaismojumam, lai ieslodzītie varētu lasīt vai strādāt, nebojājot redzi.

Visas iestādes telpu daļas, ko lieto ieslodzītie, vienmēr pienācīgi jāuztur absolūti tīras. Sanitāro ierīču iekārtojumam un izvietojumam jābūt tādām, lai katrs ieslodzītais, kad vien tas nepieciešams, tīros un piemērotos apstākļos varētu nokārtot savas dabiskās vajadzības.

Latvijas normatīvajos aktos ir teikts, dzīvojamās platības norma cietumos kopmītnu tipa telpās vienam nepilngadīgajam ieslodzītajam nedrīkst būt mazāka par 3 kvadrātmetriem.³³

Apcietinātos izmeklēšanas cietumā izvieto slēgtās telpās (kamerās). Parasti kamerās dzīvo četri cilvēki. Tomēr kameru platība atsevišķās iestādēs ļoti atšķiras – no 9 m² Cēsu AIN līdz pat 42 m² Daugavpils cietumā. Cēsu AIN telpas, kurās dzīvo notiesātie, ir diezgan lielas – līdz pat 68 m², tomēr iespaidīgs ir arī iemītnieku skaits – katrā telpā dzīvo ap 20 jauniešu.

Normatīvie akti paredz, ka kamerām, kurās tiek turēti apcietinātie, jābūt aprīkotām ar galdiem, taburetēm (soliem) un gultām, kā arī ar vietām personīgo mantu glabāšanai. Ieslodzītajiem ir ierādāma individuāla guļamvieta un izsniedzama gultas veļa. Attiecīgās prasības kopumā tiek ievērotas.

---

³² Sk. MSN 10. p.

³³ Sk. ICIKN 65. p., SIK 77. p.

Brīvības atņemšanas iestādes koplietošanas telpās iestādes administrācija var novietot televizoru un videoaparāturu. Televizoru un videoaparāturu var ievietot arī par notiesāto līdzekļiem.³⁴

Dzīves apstākļi Latvijas ieslodzījuma vietās ir diezgan atšķirīgi. Neraugoties uz to, ka vairāki cietumi ir labi situēti, aktuāls tomēr paliek ieslodzījuma vietu pārapdzīvotības jautājums. Normatīvajos aktos paredzētās dzīvojamās platības normas nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir pārāk mazas, un pat tās ne vienmēr tiek ievērotas.

Ieslodzījuma vietās tiek ievērotas prasības par telpu apgaismojumu un apkuri.

Ne visās iestādēs pietiekama uzmanība tiek veltīta ventilācijas nodrošināšanai, ne visās kamerās logi iebūvēti tā, lai tajās ieplūstu svaigs gaiss.

Dienas kārtība

Starptautiskie dokumenti stingri nereglamentē ieslodzījuma dienas kārtību, kaut gan ka tai acīmredzot jāatbilst brīvības atņemšanas soda izciešanas/apcietinājuma mērķiem.

Dienas kārtību apstiprina ar iestādes priekšnieka rīkojumu, un tā stingri jāievēro. Ieslodzītā dienas kārtība Latvijas cietumos ietver:

- 3 līdz 4 ēdienreizes;
- ieslodzīto skaitliskās pārbaudes;
- ikdienas pastaigas;
- darba laiku;
- mācību laiku;
- nepārtrauktu astoņu stundu naktsmieru.

Darbdienās izmeklēšanas cietumā tiek veiktas arī kriminālprocesa darbības.

Savā brīvajā laikā ieslodzītajiem atļauts izmantot personīgo mazgabarīta sadzīves tehniku, kuru tie var saņemt no radniekiem vai citām personām, – radio-uztvērēju un televizoru. Apcietinātajiem papildus ir tiesības izmantot televizoram pievienojamās videospēles. Nav skaidrs, kāpēc šīs tiesības nav paredzētas notiesātajiem.

Ieslodzītā pienākums ir ievērot noteikto dienas kārtību. Kārtības pārkāpšana vērtējama kā pārkāpums, par kuru personai var piemērot disciplināro sodu.

Iestādes administrācijai ir pienākums īstenot sociālās rehabilitācijas un izglītības programmas nepilngadīgām personām, kā arī organizēt kultūras un sporta pasākumus.

---

³⁴ Sk. BAIKN 43. punktu.

Ēdināšana, pārtika

Atbilstoši starptautiskajiem standartiem ieslodzītajiem ir tiesības bez maksas saņemt ēdienu, kas, ievērojot tā daudzumu un kvalitāti, ir pietiekams, lai uzturētu veselību un spēku. Savukārt ieslodzījuma vietas administrācijai ir pienākums nodrošināt ieslodzītajām personām normālu ēdināšanu. Turklāt ēdienam jābūt kvalitatīvam, labi sagatavotam un pasniegtam. Kvalitātes un daudzuma ziņā uzturam jāatbilst mūsdienu higiēnas un dietoloģijas prasībām, kā arī ieslodzītā vecumam, veselības stāvoklim, darba specifikai un, cik iespējams, arī reliģiskajām un kultūras prasībām.

Dzēramajam ūdenim jābūt pieejamam katram ieslodzītajam jebkurā laikā, kad viņam tas nepieciešams.

Saskaņā ar SIK 77. pantu notiesātie saņem uzturu, kas nodrošina normālu organisma dzīvības funkciju norisi. Nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir noteiktas palielinātas uztura normas, kuru kvalitāti un kvantitāti nosaka MK Noteikumi par notiesāto uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām.³⁵

Apcietinātie gan kamerās, gan soda izolatorā trīs līdz četras reizes dienā saņem siltu ēdienu, kas nodrošina organisma dzīvības funkciju normālu norisi.

SIK 43. pants un ICIKN 51. punkts noteic, ka nepilngadīgajiem notiesātajiem/apcietinātajiem ir atļauts iegādāties pārtikas produktus par brīvības atņemšanas iestādē nopelnīto naudu, kā arī par naudu, kas atrodas viņu personiskajos kontos. Naudas summa, kuru nepilngadīgais ieslodzītais drīkst tērēt, iegādājoties preces iestādes veikalā, netiek ierobežota. Norēķināšanās par iegādātajām precēm veicama ar naudas pārskaitījumu.

Tā kā apcietinātie tiek turēti kamerās, pārtikas produktus viņi var iegādāties ar izmeklēšanas cietuma darbinieku starpniecību, nododot preču pasūtīšanas iesniegumu. Savukārt notiesātie to var izdarīt, apmeklējot brīvības atņemšanas iestādes veikalu dienas kārtībā noteiktajā laikā.

Personīgā higiēna

Atbilstoši starptautiskajiem standartiem ieslodzījuma vietas sanitārajām iekārtām jābūt piemērotām, apgādātām ar visu nepieciešamo, kā arī tīrām un kārtīgām. Ieslodzītajiem jābūt pieejamām atbilstošām mazgāšanās un dušas telpām, lai katrs varētu mazgāties dušā ar tādu ūdens temperatūru, kāda vēlama, un tik bieži, cik nepieciešams vispārējai higiēnai attiecīgajā sezonā un ģeogrāfiskajā reģionā, – mērenā klimata joslā tas nepieciešams vismaz reizi nedēļā.

---

³⁵ MK noteikumi Nr. 155. Par notiesāto uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām. 09.04.2002.

Ieslodzījuma vietas administrācijas pienākums ir prasīt, lai ieslodzītie turētu savu ķermeni tīru. Tāpēc ieslodzītie jānodrošina ar ūdeni un tādiem tualetes piederumiem, kas nepieciešami tīrībai un veselībai.

Administrācijai jāgādā arī atbilstošas ieslodzīto matu un bārdas kopšanas iespējas, vīriešiem jānodrošina iespēja regulāri skūties.

Latvijas normatīvajos aktos noteikts, ka ieslodzījuma vietā jānodrošina ieslodzītās personas higiēnas prasību izpilde. Jaunuzņemtos ieslodzītos pakļauj kompleksai sanitārajai apstrādei.

Ne retāk kā reizi septiņās dienās ieslodzītais mazgājas pirtī vai dušā, kā arī tiek nomainīta viņa gultas veļa. Administrācijas pienākums ir nodrošināt ieslodzītajiem iespējas ievērot personīgo higiēnu, kā arī mazgāt personīgo veļu un drēbes.

Mazgāšanas un personīgās higiēnas līdzekļu normas vienam nepilngadīgajam notiesātajam nosaka MK Noteikumi par notiesāto uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām.³⁶ Iestādes administrācijas pienākums ir apgādāt nepilngadīgos ieslodzītos ar zobu suku, zobu pastu, tualetes papīru, ziepēm.

Apģērbs, gultas veļa

Starptautiskie standarti noteic, ka ikvienam ieslodzītajam jāļauj nēsāt savu pašu apģērbu, ja tas ir tīrs un piemērots, vai arī jāizsniedz apģērba komplekts, kas piemērots klimatam un atbilstošs, lai uzturētu labu veselību. Šis apģērbs nekādā ziņā nedrīkst būt pazemojošs vai tāds, kas rada ciešanas.

Apģērbam jābūt tīram un uzturētam kārtībā.

Katram ieslodzītajam jābūt atsevišķai gultai, kā arī gultasveļai pietiekamā daudzumā. Tai izsniegšanas brīdī jābūt tīrai, uzturētai labā kārtībā, un tā jāmaina pietiekami bieži.

Latvijas normatīvie akti paredz, ka apcietinātajiem ir tiesības valkāt personīgo apģērbu, bet notiesātajiem – sezonai atbilstošu personīgo apģērbu ar uzšuvu vai noteikta parauga apģērbu. Atbilstoši MK Noteikumiem par notiesāto uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām³⁷, valsts nodrošina notiesātās personas ar apģērba komplektu.

Personīgās mantas, to glabāšana

Atbilstoši starptautisko dokumentu noteikumiem, uzņemot ieslodzīto ieslodzījuma vietā, visa nauda, vērtsliekas un citi viņam piederošie priekšmeti, kurus

³⁶ MK noteikumi Nr. 155. Par notiesāto uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām. 09.04.2002.

³⁷ Turpat.

saskaņā ar iestādes prasībām viņš nedrīkst paturēt, nododami administrācijai glabāšanā. Ieslodzītajam jāparaksta šo priekšmetu saraksts. Administrācijai jā-dara viss, lai šos priekšmetus saglabātu labā stāvoklī. Ja kādu lietu nepieciešams iznīcināt, par to, informējot ieslodzīto, jāstāda akts.

Ieslodzīto atbrīvojot, visi priekšmeti un nauda viņam jāatdod, izņemot naudas summas un lietas, kas uz pilnvaras pamata izsniegtas, no ieslodzījuma vietas pārsūtītas vai higiēnisku apsvērumu dēļ iznīcinātas. Ieslodzītajam jāparaksta kvīts par atdoto naudu un mantām. Ar naudu un mantām, kuras ieslodzītajam atsūtītas no ārpuses, cik iespējams, jārikojas tādā pašā veidā, izņemot gadījumus, kad tās paredzēts lietot un atļauts lietot ieslodzījuma laikā.

Latvijas normatīvajos aktos norādīts to priekšmetu daudzums un sortiments, kurus persona var iegādāties veikalā, saņemt no citām personām un glabāt pie sevis. Citu priekšmetu glabāšana ieslodzītajam ir aizliegta.

Ieslodzītajam var būt personīgā mazgabarīta sadzīves tehnika (radiouztvērējs, televizors u. c.), apģērbs un apavi, personīgās higiēnas priekšmeti, grāmatas, žurnāli u. c. priekšmeti.

Sadzīves tehnikas ekspluatācijas izdevumus sedz apcietinātais.

Nav pieļaujama radiouztvērēja, televizora, ūdens sildāmās ierīces izmantošana naktsmiera, skaitliskās pārbaudes, darba un mācību laikā. Ja apcietinātie pārkāpj noteikto dienas kārtību, izmeklēšanas cietuma administrācija ir tiesīga uz laiku līdz diviem mēnešiem izņemt kamerā esošo aparāturu un nodot to glabāšanā izmeklēšanas cietuma noliktavā.

Gan apcietinātajām, gan arī notiesātajām personām ir aizliegts glabāt pie sevis naudu, vērtslietas, mobilos telefonus, kā arī citus priekšmetus, kurus aizliegts lietot brīvības atņemšanas iestādēs.

Preces, kas nav pārtikas produkti, ieslodzītie var saņemt ar sūtījumiem un pienešumiem, kā arī iegādāties cietuma veikalā.

Vingrinājumi, sports, pastaigas

Starptautiskajos dokumentos paredzētas ieslodzīto tiesības atrasties svaigā gaisā un veikt fiziskos vingrinājumus.

Katram ieslodzītajam, kurš netiek nodarbināts svaigā gaisā, vismaz stunda jāpavada vingrinājumos svaigā gaisā, ja to atļauj laika apstākļi. Nepilngadīgajiem ieslodzītajiem vingrinājumu laikā jārod iespēja fiziskiem un rekreācijas treniņiem. Šim nolūkam jānodrošina nepieciešamā telpa, aprīkojums un iekārtas.

Soda izciešanas un audzināšanas programmā jāplāno fiziskās audzināšanas, sporta un atpūtas pasākumi. Šim nolūkam jāparedz attiecīga vieta, ierīces un iekārtas.

Speciāla ārstnieciskā fizikultūra un terapija jāorganizē tiem ieslodzītajiem, kuriem tā nepieciešama.

Latvijas normatīvie akti garantē nepilngadīgajiem ieslodzītajiem tiesības uz pastaigu. Tai jāilgst pusotru stundu dienā. Pastaigu laukumam nepilngadīgajiem jābūt aprīkotam ar sporta inventāru aktīvām fiziskām nodarbībām.

Arī tad, ja nepilngadīgais ievietots soda izolatorā, viņam atļauta ne mazāk kā vienu stundu ilga pastaiga dienā.

Medicīniskā aprūpe/neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegšana

Starptautiskie bērnu tiesību standarti atzīst bērna tiesības izmantot vispilnvērtīgākās veselības aizsardzības sistēmas pakalpojumus – slimību ārstēšanas un veselības atjaunošanas līdzekļus. Valsts pienākums ir rūpēties, lai nevienam bērnam netiktu atņemtas viņa tiesības uz šādu veselības aizsardzības sistēmas pakalpojumu pieejamību.

Arī ieslodzītajiem bērniem jābūt pieejamiem veselības pakalpojumiem, turklāt jāraugās, lai tie tiktu sniegti bez diskriminācijas juridiskā statusa dēļ. Ieslodzītajiem jānodrošina tādi apstākļi, lai saglabātu labu viņu veselības stāvokli.

Katrā ieslodzījuma vietā jābūt vismaz vienam kvalificētam praktizējošam ārstam. Medicīniskie pakalpojumi jāorganizē atbilstoši attiecīgajiem nacionālajiem standartiem. Medicīniskajā aprūpē jāiekļauj psihiatra pakalpojumi gan diagnozes noteikšanai, gan – attiecīgos gadījumos – garīgo anomāliju ārstēšanai.

Slimie ieslodzītie, kuriem ir nepieciešama speciāla ārstēšana, jāpārviesto uz specializētām iestādēm vai uz parastajām slimnīcām.

Ja attiecīgajā ieslodzījuma vietā ir hospitalizēšanas iespējas, visām iekārtām, aprīkojumam un farmaceitiskajiem materiāliem jāatbilst saslimušo ieslodzīto ārstēšanai, kā arī jābūt attiecīgi apmācītam personālam.

Katram ieslodzītajam jābūt pieejamiem kvalificēta zobārsta pakalpojumiem.

Ārstam jāizmeklē ikviens ieslodzītais tūlīt pēc viņa uzņemšanas un jāveic nepieciešamie pasākumi, ja tiek konstatēta kāda fiziska vai garīga slimība, jādara viss, lai to izārstētu; jānošķir ieslodzītie, par kuriem ir aizdomas, ka tie varētu būt infekciju nesēji, jānoskaidro fiziskie vai garīgie defekti, kas var kavēt atgriešanos normālā dzīvē pēc soda izciešanas, kā arī jānosaka katra ieslodzītā piemērotība darbam.

Latvijas normatīvajos aktos ir atzītas nepilngadīgo ieslodzīto tiesības uz valsts garantētu bezmaksas medicīnisko palīdzību Ministru kabineta noteiktajā apmērā un kārtībā. Ar brīvības atņemšanu notiesātie un apcietinātie pārējo medicīnisko palīdzību saņem Ārstniecības likumā noteiktajā kārtībā.

Ja ar brīvības atņemšanu notiesātajiem nepieciešama neatliekama medicīniskā palīdzība, kuru brīvības atņemšanas ārstniecības iestādē nav iespējams sniegt, šādu palīdzību viņiem sniedz citā ārstniecības iestādē. Brīvības atņemšanas iestāde nodrošina notiesātā apsardzi.

Uzņemot personu ieslodzījuma vietā, pirms ievietošanas kopējās kamerās ieslodzītajām personām obligāti veicama vispārējā medicīniskā apskate, plaušu rentgenoloģiskā izmeklēšana, testi seksuāli transmisīvo slimību un HIV noteikšanai.³⁸

Ieslodzītajiem ir pienākums pakļauties nepieciešamajām veselības pārbaudēm, izmeklēšanai un vakcinācijai, kā arī lietot medikamentus tūlīt pēc to saņemšanas – iestādes darbinieka klātbūtnē.

Gan notiesātajiem, gan arī apcietinātajiem ir atļauta vitamīnu iegādāšanās ieslodzījuma vietas veikalā.

Sūdzības

Starptautiskajos dokumentos uzsvērts, ka ikvienam ieslodzītajam jārada iespēja jebkurā dienā iesniegt iestādes vadītājam vai citam pilnvarotam darbiniekam sūdzības un lūgumus; jārada iespēja paust savas domas, iesniegt lūgumus vai sūdzības cietuma inspektoram vai citai personai, kurai ir tiesības apmeklēt cietumu, bez iestādes vadītāja un citu darbinieku klātbūtnes.

Ikvienam ieslodzītajam ir tiesības iesniegt pieprasījumu vai sūdzību – bez satura cenzūras, bet atbilstošā formā – centrālajai ieslodzījumu vietu administrācijai, tiesu varas institūcijām vai citām atbilstošām instancēm, izmantojot atļautos sazināšanās veidus. Ja pieprasījums vai sūdzība nav acīm redzami nenozīmīga vai nepamatota, tā pienācīgi jāizskata un uz to jāatbild bez neattaisnotas kavēšanās.

Katram ieslodzītajam jāļauj konfidenciāli (aizlīmētā aploksnē) izteikt lūgumu vai sūdzību centrālajai cietumu administrācijai, tiesu iestādēm vai citām attiecīgām varas iestādēm. Uz katru cietuma vadībai adresētu lūgumu vai sūdzību jāreaģē un nekavējoties jāatbild.

Latvijas normatīvajos aktos paredzētas ieslodzīto tiesības rakstīt priekšlikumus, iesniegumus un sūdzības valsts iestādēm, nevalstiskajām organizācijām un amatpersonām. Notiesāto priekšlikumi, iesniegumi un sūdzības nosūtāmi pēc piederības un izlemjami likumā noteiktajā kārtībā.

Ieslodzīto sarakste ar ANO institūcijām, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju, Valsts cilvēktiesību biroju, prokuratūru, tiesu, aizstāvi, kā arī notiesāta ārvalsts pilsoņa sarakste ar savas valsts vai tās valsts diplomātisko vai

³⁸ MK noteikumi Nr. 358. Par medicīnisko palīdzību notiesātajiem un apcietinātajiem brīvības atņemšanas iestādēs. 19.10.1999.

konsulāro pārstāvniecību, kura pilnvarota pārstāvēt viņa intereses, nav pakļaujama pārbaudei un tiek segta no brīvības atņemšanas iestādes līdzekļiem.

Informācijas pieejamība

Ieslodzītie regulāri jāinformē par svarīgiem notikumiem, nodrošinot viņiem iespēju lasīt laikrakstus un citus periodiskos izdevumus vai speciālos ieslodzījuma vietas periodiskos izdevumus, skatīties televīzijas pārraides un klausīties radio, apmeklēt lekcijas, kā arī izmantot citus informācijas līdzekļus, kurus atļauj un kontrolē administrācija.

Katrā institūcijā jāizveido bibliotēka, kurā ir izklaidējoša un izglītojoša satura literatūra. Ieslodzītie jāmudina izmantot bibliotēkas resursus.

Ieslodzītajiem jāatļauj arī uz sava vai trešās puses rēķina iegādāties grāmatas un laikrakstus.

Latvijas ieslodzījuma vietās nepilngadīgajām personām atļauts bez ierobežojuma iegādāties literatūru grāmatu tirdzniecības tīklā, parakstīties uz laikrakstiem un žurnāliem par viņu personīgā konta līdzekļiem.

Ieslodzītajiem ir tiesības ņemt lasīšanai grāmatas no ieslodzījuma vietas bibliotēkas.

Saskarsme ar ārpasauli

Starptautiskajos dokumentos uzsvērta ģimenes nozīme sabiedrībā. Nodrošinot nepieciešamo uzraudzību, ieslodzītajiem jāļauj regulāri sazināties ar ģimenes locekļiem un draugiem ar labu reputāciju, gan sarakstoties, gan arī tiem apmeklējot ieslodzījuma vietu.

Ieslodzītais tūlīt jāinformē par viņa tuvu radnieku nāvi vai nopietnu slimību. Tuva radnieka kritiskas slimības gadījumā ieslodzītajam, ja vien apstākļi to neliedz, ir jāļauj apraudzīt tuvinieku viņa slimības vietā apsardzes pavadībā vai bez tās.

Katram ieslodzītajam jābūt tiesībām tūlīt informēt ģimeni par viņa ieslodzījuma vietu vai pārvešanu uz citu vietu.

Lai nostiprinātu kontaktus ar ārpasauli, ievērojot iestādes režīmu un ieslodzīšanas mērķus, jāparedz iespēja ieslodzītajiem uz laiku atstāt ieslodzījuma vietu.

Latvijas normatīvajos aktos ir paredzēts, ka ieslodzītajiem jānodrošina iespēja informēt ģimeni vai citas personas par savu atrašanās vietu, tiesībām un to izmantošanas kārtību. Ieslodzītajiem ir arī tiesības sazināties ar personām ārpus iestādes sarakstoties, kā arī lietojot stacionāro telefonu.

Saziņas ierobežojumus apcietinātajam nosaka procesa virzītājs rakstiskā paziņojumā. Saziņas ierobežojumus ar ģimeni apcietinātajam nosaka tikai tajos gadījumos, ja tas nepieciešams citu cilvēku tiesību, demokrātiskas valsts iekārtas, sabiedrības drošības, labklājības un tikumības, kā arī ieslodzījuma vietas drošības un lietas izmeklēšanas interesēs. Saziņas ierobežojuma noteikšana jāmotivē.

Ieslodzītā saraksti ar citām personām, izņemot saraksti ar cilvēktiesību aizsardzības institūcijām, prokuratūru un tiesu, kā arī ar viņa aizstāvi, iestādes administrācija kontrolē. Nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir garantēta iespēja sūtīt un saņemt vēstules bez skaita ierobežojumiem.

Izdevumus par savu saraksti sedz ieslodzītais, bet par telefonsarunām – ieslodzītais vai persona, ar kuru viņš sarunājies.

Nepilngadīgajiem notiesātajiem atļautas sešas telefonsarunas mēnesī par saviem vai adresāta līdzekļiem. Telefonsarunas, izņemot telefonsarunas ar advokātu, tiek kontrolētas.

Ir pieļaujama satikšanos aizstāšana ar telefonsarunām par notiesātā vai par personu līdzekļiem, ar kurām sarunas notiek.

Ar procesa virzītāja rakstisku piekrišanu apcietinātajam var atļaut vienu stundu ilgu satikšanos ar radniekiem vai citām personām, klātesot izmeklēšanas cietuma pārstāvim. Satikšanās atļaujas atteikumu pamato. Nepilngadīgajam apcietinātajam īslaicīgu satikšanos atļauj vienu reizi nedēļā.

Nepilngadīgajam notiesātajam ir atļauts izmantot gadā 12 ilgstošās satikšanās ar tuviem radniekiem no 36 līdz 48 stundām un 12 īslaicīgās satikšanās no pusotras stundas līdz divām stundām.

Īslaicīgas satikšanās ir atļautas ar radniekiem vai citām personām brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnē. Ilgstošās satikšanās laikā atļauts dzīvot kopā ar tuviem radniekiem.

Nepilngadīgajam notiesātajam atļauts ar audzināšanas iestādes priekšnieka atļauju atstāt iestādes teritoriju līdz desmit diennaktīm gadā, kā arī atstāt iestādi līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud viņa dzīvību. Ārpus iestādes pavadītais laiks ieskaitāms soda izciešanas laikā.

Izglītība, apmācība

ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija sludina, ka ikvienam cilvēkam ir tiesības uz izglītību. Pamatizglītībai jābūt obligātai. Izglītības mērķim jābūt pilnīgai personības attīstībai, un tai jāveicina cilvēka tiesību un pamatbrīvību, kā arī cieņas respektēšana.

Nepilngadīgo izglītībai ir jābūt tādai, kas veicinātu bērna vispārējo kultūras attīstību, un, pamatojoties uz vienlīdzīgām iespējām, viņš varētu attīstīt savas spējas un personiskos spriedumus, kā arī morālās un sociālās atbildības apziņu, un kļūt par derīgu sabiedrības locekli.

Visiem ieslodzītajiem jābūt tiesībām piedalīties kultūras pasākumos un izglītībā, kuras mērķis ir personības pilnīga attīstība. Nepilngadīgo izglītošanai jābūt obligātai, un ieslodzījuma vietu administrācijai jāvelta tai īpaša uzmanība.

Cik vien tas praktiski iespējams, ieslodzīto izglītībai jābūt integrētai valsts izglītības sistēmā, lai pēc atbrīvošanas ieslodzītie varētu bez grūtībām savu izglītību turpināt.

Nepilngadīgajiem jānodrošina darba apmācība derīgos arodos.

Katrā ieslodzījuma vietā jābūt izstrādātai plašai izglītības programmai, lai ieslodzītajiem būtu iespējams apmierināt vismaz dažus no viņu individuālajiem centieniem un vajadzībām. Šajās programmās jāizvirza mērķis veicināt ieslodzīto sekmīgu sociālo iekļaušanos sabiedrībā, kā arī viņu morāles, izturēšanās un pašcieņas izkopšanu.

Izglītošanās jāuzskata par tāda paša statusa un atbildības pasākumu kā darbs, un tai jānotiek normālā darba laikā, jo tā ir apstiprināta soda izciešanas programmas sastāvdaļa.

Īpašas izglītojošas programmas jāparedz tiem ieslodzītajiem, kuri neprot lasīt un rēķināt.

Latvijas normatīvie akti paredz, ka izmeklēšanas cietumā jānodrošina pamatizglītības programmas apguves iespējas. Mācību process jātuvina prasībām, kādas ir vispārējās izglītības iestādēs.

Izmeklēšanas cietuma administrācija, ņemot vērā apcietināto personu savstarpējās izolācijas prasības, īsteno izglītības programmas nepilngadīgiem apcietinātajiem.

Brīvības atņemšanas iestādēs tiek nodrošinātas mācības, lai notiesātie jaunieši varētu iegūt vispārējo izglītību. Viņu vispārīzglītojošās mācības ir veicināmas un ņemamas vērā, nosakot viņu labošanās un pāraugšanas pakāpi.

Brīvības atņemšanas iestādēs tiek organizēta profesionālās pamatizglītības apguve, lai notiesātie varētu strādāt, ne tikai atrodoties ieslodzījuma vietā, bet arī pēc atbrīvošanas. Tur var organizēt ieslodzīto personu ražošanas kvalifikācijas celšanu, kā arī mācīt viņiem jaunas specialitātes, kas nepieciešamas attiecīgajai brīvības atņemšanas iestādei un var būt noderīgas arī pēc soda izciešanas.

Notiesāto profesionāli tehnisko izglītību vai profesionālo apmācību ražošanā un viņu ražošanas kvalifikācijas celšanu stimulē un to ievēro, nosakot viņu labošanās un pāraugšanas pakāpi.

Garīgā aprūpe, reliģija

Starptautiskajos dokumentos uzsvērta nepieciešamība ievērot katras tās grupas reliģiskos principus un morāles priekšstatus, kurai pieder kāds ieslodzītais. Ja ieslodzījuma vietā atrodas pietiekams skaits vienas reliģijas ieslodzīto, ir jāieceļ vai jāapstiprina kvalificēts šīs reliģijas pārstāvis.

Nevienam ieslodzītajam nedrīkst atteikt tikšanos ar savas reliģijas kvalificētu pārstāvi. No otras puses, ja ieslodzītais nevēlas tikties ar jebkādas reliģijas pārstāvi, viņa vēlēšanās pilnībā jārespektē.

Praktisko iespēju robežās katram ieslodzītajam jāatļauj apmierināt viņa reliģiskās dzīves vajadzības, apmeklējot dievkalpojumus ieslodzījuma vietā un paturot īpašumā ticības ievērošanai un apmācībai nepieciešamās savas konfesijas grāmatas.

Latvijas ieslodzījuma vietās ir izveidots Kapelāna dienests; tā darbinieki, ievērojot ieslodzīto savstarpējās izolācijas prasības, organizē reliģiskus pasākumus un veic individuālo garīgās aprūpes darbu.

Lai nodrošinātu notiesāto garīgo aprūpi, kapelāni un citi brīvības atņemšanas iestādes darbinieki organizē tikumiskās audzināšanas pasākumus – lekcijas, diskusijas, audzinošas pārrunas un muzikālus priekšnesumus. Tikumiskā audzināšana ietver arī kapelānu organizētos reliģiskos pasākumus – reliģiskās literatūras izpēti, nodarbības, dievkalpojumus, sakramentus un citas ceremonijas. Notiesātajiem ir iespēja izglītoties pašmācības ceļā.

Reliģiskie pasākumi, izņemot grēksūdzi, notiek brīvības atņemšanas iestādes darbinieka klātbūtnē.

Likumīgi reģistrētajām reliģiskajām, žēlsirdības un labdarības biedrībām ir atļauts brīvības atņemšanas iestādēs veikt tikumiskās audzināšanas pasākumus.

Darbs

Starptautiskajos dokumentos paredzēts, ka ikvienam cilvēkam ir tiesības uz darbu, uz brīvu darba izvēli, uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem. Arī ieslodzījuma vietās jāveido tādi apstākļi, kuros ieslodzītajiem būtu iespējams veikt nozīmīgu, atalgotu darbu, kas vēlāk atvieglotu viņu integrāciju valsts darba tirgū un ļautu uzlabot savu un savas ģimenes finansiālo stāvokli.

Darbs ieslodzījuma vietā nedrīkst būt nomācošs. Jāraugās, lai notiesātie strādātu darbu, kas atbilst viņu fiziskajām un garīgajām spējām, – atbilstoši arī medicīnas darbinieka norādījumiem. Pietiekams lietderīgs darbs jānodrošina, lai nodarbinātu ieslodzītos normālas darba dienas ilgumā. Cik vien iespējams, nodrošinātajam darbam jābūt tādā, kas uztur ieslodzīto vai palielina viņa spēju godīgi nopelnīt iztiku pēc atbrīvošanas.

Ieslodzītajiem jādod iespēja izvēlēties darbu, ko viņi vēlas strādāt, un viņiem ir tiesības saņemt par savu darbu atbilstošu atalgojumu.

Apcietinātajam vienmēr jāpiedāvā darbs, bet no viņa nevar pieprasīt, lai viņš strādātu. Ja viņš vēlas strādāt, viņam par to ir jāsamaksā.

Ieslodzījuma vietas administrācijai jānodrošina ieslodzītajiem darbs pašās ciema telpās, darbnīcās vai fermās, vai arī, sadarbībā ar privātiem līgumslēdzējiem, ieslodzījuma iestādē vai ārpus tās.

Ieslodzīto drošības un veselības aizsardzības noteikumiem jābūt tādiem pašiem, kādi pienākas pārējiem strādniekiem brīvībā.

Latvijas normatīvajos aktos paredzēts, ka ieslodzītajiem var tikt piedāvāts darbs. Par padarīto darbu viņiem maksā, ievērojot MK noteikumus paredzēto kārtību. Sodū izpildes kodeksā norādīts, ka darba devēji, kas nodarbina notiesātos, var izmantot nodokļu likumos paredzētos nodokļu atvieglojumus, tomēr praktiski tādas atlaides normatīvajos aktos nav paredzētas.

Ieslodzīto var arī iesaistīt koplietojamo telpu un komunālo objektu uzturēšanas un uzkopšanas darbos bez atlīdzības. Minētos darbus ieslodzītie parasti veic rindas kārtībā ārpus darba laika, ne ilgāk kā 2 stundas dienā. Pēc ieslodzīto vēlēšanās minētajos darbos var strādāt ilgāk.

Nepilngadīgiem notiesātajiem darba dienas ilgumu, kā arī iknedēļas atpūtas dienas, nosaka pēc vispārējiem noteikumiem, saskaņā ar darba likumdošanu, proti, viņiem tiek noteikta piecu dienu darba nedēļa, ņemot vērā, ka pusaudžus nedrīkst nodarbināt ilgāk par septiņām stundām dienā un vairāk par 35 stundām nedēļā.³⁹

Atpūta

Katram cilvēkam ir tiesības uz atpūtu un brīvo laiku. Valstij jāatzīst bērna tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības piedalīties spēlēs un izpriecu pasākumos, kas atbilst viņa vecumam, un brīvi ņemt dalību kultūras dzīvē, nodarboties ar mākslu. Valstij jārespektē un jāstimulē bērna vispusīga līdzdalība kultūras dzīvē un jaunradē.

Visās ieslodzījuma vietās jānodrošina kultūras un atpūtas iespējas ieslodzīto garīgās un fiziskās veselības labā.

Latvijas normatīvie akti paredz, ka, lai veicinātu lietderīgas pašdarbības iniciatīvas, notiesātie var izmantot personīgos mūzikas instrumentus, kā arī materiālus un instrumentus māksliniecisko un lietišķās mākslas izstrādājumu izgatavošanai.

---

³⁹ Darba likums, pieņemts 2001. gada 20. jūnijā.

Šo priekšmetu glabāšanas un lietošanas kārtību nosaka brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks.

Nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir atļauts lietot televizorus un tranzistoru radio-uztvērējus.

Ieslodzīto rehabilitācija

Starptautiskajos dokumentos uzsvērts, ka ar sabiedrības un sociālo institūciju līdzdalību un palīdzību, pietiekami ņemot vērā upuru intereses, jārada labvēlīgi apstākļi, lai bijušo ieslodzīto reintegrācija sabiedrībā notiktu iespējami labākos apstākļos.

Cik vien ātri iespējams, pēc uzņemšanas un iepazīšanās ar katra ieslodzītā personību, kuram ir attiecīgs soda termiņš, jāorganizē labošanas programma ieslodzītajam, ņemot vērā zināšanas par tā individuālajām vajadzībām, spējām un nosliecēm.

Ieslodzījuma vietās jābūt pietiekamam skaitam tādu speciālistu kā psihiatri, psihologi, sociālie darbinieki, skolotāji un arodu instruktori.

Lai sasniegtu sodīšanas mērķus, ieslodzījuma vietā jāizmanto visi labošanas, izglītības, morālie, garīgie un citi līdzekļi un palīdzības formas, kas piemērotas un pieejamas, un jāmēģina pielietot tos saskaņā ar ieslodzīto individuālajām rehabilitācijas vajadzībām. Iestādes režīmā jāmēģina mazināt starpību starp dzīves apstākļiem ieslodzījuma vietā un dzīvi brīvībā; šī starpība parasti mazina atbildību vai respektu, kas izriet no ieslodzīto cilvēciskās pašcieņas.

Pirms soda izciešanas beigām vēlams, ka tiek sperti nepieciešamie soļi, lai nodrošinātu cietumnieka pakāpenisku atgriešanos dzīvē sabiedrībā. Šo mērķi katrā gadījumā var sasniegt ar speciālu pirmsatbrīvošanas režīmu, kas organizēts tajā pašā vai citā piemērotā ieslodzījuma vietā, vai arī, atbrīvojot personu uz pārbaudes laiku un neuzticot uzraudzību policijai, bet kādai citai institūcijai, kuru papildina ar sociālo palīdzību.

Personas ieslodzījumā jātur tādus apstākļos, lai saglabātu viņu pašcieņu. Cik to atļauj soda izciešanas ilgums, jāattīsta atbildības sajūta un jāizkopj tādas īpašības un iemaņas, kuras pēc atbrīvošanas no apcietinājuma palīdzētu atgriezties sabiedrībā, dzīvojot patstāvīgi un saskaņā ar likumu.

Latvijas normatīvajos aktos paredzēts, ka ieslodzījuma vietu administrācijai jāīsteno dažādas sociālās rehabilitācijas un izglītības programmas nepilngadīgiem ieslodzītajiem.

Viena mēneša laikā pēc notiesātā ievietošanas iestādē jānovērtē ieslodzītā personība, viņa sabiedriskā bīstamība, resocializācijas iespējas un, atbilstoši iegūtajai informācijai, jāveido notiesātā soda izpildes pasākumu plāns, paredzot pasākumus visā soda izpildes laikā.

Sodu izpildes kodeksā ir uzskaitīti šādi brīvības atņemšanas iestādēs veicamā audzināšanas darba uzdevumi:

- panākt, lai notiesātajiem veidotos pozitīva attieksme pret likumos noteikto kārtību un vēlēšanās to respektēt;
- sadarbojoties ar notiesātajiem, nodrošināt brīvības atņemšanas iestādē normālu psiholoģisko gaisotni;
- pilnveidot notiesāto zināšanas un celt viņu kultūras līmeni, kā arī attīstīt lietderīgu iniciatīvu;
- sagatavot notiesātos atbrīvošanai.

Notiesāto piedalīšanās audzināšanas pasākumos ir stimulējama un pozitīvi novērtējama.

Juridiskā palīdzība ieslodzītajiem

ANO Bērnu tiesību konvencija paredz, ka ikvienam bērnam, kam atņemta brīvība, ir tiesības nekavējoties saņemt tiesisko un citu atbilstošu palīdzību, kā arī tiesības savas brīvības atņemšanas likumīgumu apstrīdēt tiesā vai citā kompetentā, neatkarīgā un objektīvā instancē, kā arī tiesības uz to, lai minētā instance nekavējoties pieņemtu lēmumu attiecībā uz jebkuru šādu procesuālu darbību.

Atbilstoši starptautiskajiem standartiem apcietinātajiem jādod iespēja aizstāvības nolūkā pieprasīt bezmaksas advokātu, kur tas iespējams, kā arī pieņemt sava advokāta apmeklējumus aizstāvības nolūkos, lai sagatavotu un nodotu viņam konfidenciālas instrukcijas. Šim nolūkam, ja ieslodzītais vēlas, viņam jāpiegādā rakstāmlietas. Sarunas starp ieslodzīto un viņa advokātu var notikt policijas vai institūcijas pārstāvja klātbūtnē, bet var būt tam nedzirdamas.

Latvijas normatīvie akti garantē ieslodzītajiem iespēju tikt ar aizstāvi vienatnē, ievērojot iestādes dienas kārtību, bez satikšanās skaita un ilguma ierobežojuma.

Ieslodzīto pienākumi. Disciplīna un sods

Atbilstoši starptautiskajiem standartiem disciplīna un kārtība ieslodzījuma vietās jāuztur ar stingriem noteikumiem, bet ne ar lielākiem ierobežojumiem, kā nepieciešams drošam ieslodzījumam un labi nokārtotai sadzīvei.

Ieslodzījuma vietā nevienam ieslodzīto nedrīkst nodarbināt par disciplīnas pārkāpumu. Nevienam ieslodzīto nedrīkst sodīt divreiz par vienu un to pašu pārkāpumu.

Nevienam ieslodzīto nedrīkst sodīt līdz brīdim, kamēr viņam ir sniegta informācija par pārkāpumu, kura izdarīšanā viņš vainojams, kā arī dota atbilstoša iespēja sniegt paskaidrojumus, lai attaisnotu savu rīcību. Kompetentai amatpersonai ir rūpīgi jāizskata šāda lieta.

Ieslodzītajiem jābūt pieejamai informācijai par to, kādas darbības atzīstamas par disciplināriem pārkāpumiem un kādi sodi var tikt piemēroti to pārkāpējiem.

Miesas sods, ievietošana tumšā kamerā un jebkurš nežēlīgs, necilvēcīgs vai pazemojošs sods ir pilnībā jāaizliedz kā soda veids par disciplīnas pārkāpumu. Tāpat ir aizliegti kolektīvie sodi.

Nedrīkst piemērot stingrā režīma ieslodzījumu vai pārtikas devas samazināšanu kā sodu, pirms medicīnas darbinieks nav izmeklējis ieslodzīto un devis rakstisku atzinumu, ka ieslodzītais ir piemērots tā izciešanai. Tas pats attiecas arī uz jebkuru citu sodu, ja tas var atstāt sekas uz ieslodzītā fizisko vai garīgo veselību.

Medicīnas darbiniekam katru dienu jāapmeklē ieslodzītie, kas izcieš šādu sodu, un jāsniedz ieteikumi direktoram, ja viņš uzskata, ka sods jāpārtrauc vai tas jāaizstāj ar kādu citu, pamatojot to ar ieslodzītā fizisko vai garīgo veselību.

Speciālos līdzekļus – tādus kā roku dzelžus, ķēdes, iekalšanu dzelžos vai spaidu kreklu nedrīkst lietot kā soda veidu. Turklāt ķēdes un iekalšanu dzelžos nedrīkst lietot kā ierobežojošu līdzekli. Citu speciālo līdzekļu lietošana ir atļauta tikai šādos gadījumos:

- lai novērstu ieslodzītā bēgšanu pārvietošanas laikā, ar nosacījumu, ka tie tiek noņemti, kad ieslodzītais nonāk tiesas vai administratīvas amatpersonas priekšā;
- medicīnisku apsvērumu dēļ – pēc medicīnas darbinieka norādījuma;
- pēc direktora pavēles, ja citas kontroles metodes izrādījušās neveiksmīgas, lai atturētu ieslodzīto no miesas bojājumu izdarīšanas sev vai citiem, kā arī no īpašuma bojāšanas. Šādos gadījumos direktoram nekavējoties jākonsultējas ar medicīnas darbinieku un jāziņo augstākai amatpersonai.

Speciālo līdzekļu lietošanas veidu un metodes nosaka Centrālā ieslodzījuma vietu administrācija. Šos līdzekļus nedrīkst lietot ilgāk, nekā tas tieši nepieciešams.

Nosakot ieslodzīto tiesības, Latvijas normatīvie akti paredz arī speciālos ierobežojumus. Ieslodzītajam ir pienākums ievērot iestādes iekšējās kārtības noteikumus un noteiktu dienas kārtību.

Ieslodzītajam ir pienākums saudzīgi izturēties pret īpašumu, uzturēt kārtību dzīvojamās telpās, koplietošanas telpās un darba vietā, ievērot personīgo higiēnu.

Ieslodzītajam ir aizliegts:

- iegādāties, izgatavot, lietot vai glabāt izstrādājumus un vielas, kas izmeklēšanas cietumā ir aizliegtas;
- spēlēt galda vai citas spēles, lai gūtu materiālu vai citāda veida labumu (azartspēles);
- izmantot izmeklēšanas cietumā aizliegtus saziņas līdzekļus un metodes (piemēram, mobilos telefonus, raidiekārtas);

- izdarīt tetovējumus sev vai citiem apcietinātajiem;
- izvietot pie kameru sienām, skapjiem vai citās vietās neierāmētas fotogrāfijas un izgriezumus no žurnāliem;
- aizsegt savu guļamvietu, kā arī savstarpēji apmainīties guļamvietām ar citiem apcietinātajiem;
- tīši kaitēt savai un citu apcietināto veselībai;
- traucēt apkārtējo mieru pēc naktsmieram paredzētā laika iestāšanās.

Ieslodzītajiem var piemērot pamudinājumu vai disciplinārsodu.

Kā pamudinājumu ieslodzītajiem var izteikt pateicību vai pirms noteiktā laika dzēst iepriekš noteikto disciplinārsodu. Notiesātajiem nepilngadīgajiem var būt piemēroti vēl šādi pamudinājumi: atļauja saņemt papildu sūtījumu vai pienesumu, papildu satikšanās, atļauja atstāt brīvības atņemšanas iestādi vecāku vai brīvības atņemšanas iestādes darbinieku pavadībā uz laiku līdz astoņām stundām.

Ieslodzītajiem pēc pārkāpumu izdarīšanas var būt noteikti šādi disciplinārsodi:

- brīdinājums;
- rājiens;
- aizliegums pirkt pārtikas produktus uz laiku līdz vienam mēnesim;
- kārtējās satikšanās aizliegums;
- kārtējā pienesuma vai sūtījuma aizliegums;⁴⁰
- ievietošana soda (disciplinārajā) izolatorā uz laiku līdz desmit diennaktīm.

---

⁴⁰ Notiesātajām personām.

Ieslodzījuma vietu apmeklēšana

Matīsa cietums

Matīsa cietums pētījuma nolūkos tika apmeklēts divas reizes – 2005. gada 15. un 18. martā. Pirmās vizītes laikā bija tikšanās ar cietuma administrācijas pārstāvjiem, kā arī tika apskatītas kameras, kurās tiek turēti nepilngadīgie ieslodzītie, telpas, kurās organizē skolas nodarbības, soda izolators, medicīnas kabinets, pastaigas vietas u. c. objekti. Vizītes laikā bija iespēja uzdot jautājumus un saņemt atbildes no cietuma administrācijas pārstāvjiem, skolotājiem, medicīnas darbinieka un nepilngadīgajiem ieslodzītajiem.

Otrās vizītes laikā bija tikšanās ar cietuma administrācijas pārstāvjiem, kā arī iepazīšanās ar dokumentiem, tajā skaitā ar ieslodzīto personu lietām.

Matīsa cietumā atrodas nepilngadīgie vīriešu dzimuma ieslodzītie. Kopējais nepilngadīgo apcietināto skaits gada laikā svārstās no 60 līdz 90 ieslodzītajiem.⁴¹

Nepilngadīgo ieslodzīto skaita izmaiņu dinamika Matīsa cietumā 2004. gadā.

Mēneši	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Nepilngadīgo ieslodzīto skaits mēneša pēdējā dienā	92	97	81	76	74	78	73	72	61	61	75	74

Nepilngadīgo ieslodzīto mainība Matīsa cietumā 2004. gadā.

Jaunuzņemtie gada laikā	Atbraukuši tranzītā uz tiesu, uz Cēsu AIN	Aizbraukuši uz tiesām un cietumiem	Aizbraukuši tranzītā
134	74	178	71

---

⁴¹ Ieskaitot nepilngadīgos ieslodzītos, kas cietumā ir sasnieguši 18 gadu vecumu.

Ieslodzītie tiek dalīti divās grupās – tajos, kuri vēl nav sasnieguši 18 gadu vecumu, un tajos, kuri sasnieguši pilngadību, taču noziedzīgu nodarījumu pastrādājuši, būdami nepilngadīgi. Attiecīgās ieslodzīto grupas tur atsevišķi no nepilngadīgajiem – sasniedzot 18 gadu vecumu, personas tiek pārvietotas uz citām kamerām (5. stāvā). Faktiski viņus nepielīdzina pilngadīgajiem un nesūta uz kamerām, kurās atrodas pieaugušie apcietinātie, tomēr arī par nepilngadīgajiem viņus vairs neatzīst.

2005. gada 14. martā Matīsa cietumā atradās 62 apcietinātie, kas nebija sasnieguši 18 gadu vecumu, un 23 apcietinātie, kas bijuši apcietināti pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, bet cietumā sasnieguši pilngadību. Matīsa cietuma administrācijas pārstāvji norādīja uz ieslodzīto lielo mainību – katru dienu apcietinātie tiek sūtīti uz tiesām, uz procesuālo darbību veikšanu, notiesātie ieslodzītie regulāri tiek sūtīti uz Cēsu AIN, savukārt no Īslaicīgās aizturēšanas izolatoriem regulāri ved jaunus apcietinātos. Līdz ar to apcietināto mainība Matīsa cietumā ir liela, un cipars, kas atspoguļo nepilngadīgo ieslodzīto skaitu, katru dienu mainās.

Vērtējot nepilngadīgo ieslodzīto kontingentu, cietuma administrācijas pārstāve norādīja, ka nejausu cilvēku cietumā nav – visi ir saukti pie kriminālatbildības par smagu vai sevišķi smagu noziegumu izdarīšanu – laupīšanu, kvalificētu zādzību, izvarošanu, dzimumtieksmes apmierināšanu netiklā formā, slepkavību, smagu miesas bojājumu nodarīšanu.

No 62 nepilngadīgajiem, kas atradās cietumā 2005. gada 14. martā, 28 cilvēki saukti pie kriminālatbildības pirmo reizi (45%), bet 34 cilvēki (55%) agrāk jau bijuši tiesāti. Pilngadību sasniegušo personu vidū (23 cilvēki) agrāk nesodīti bija 10 cilvēki (43%), savukārt sodāmības bija 13 cilvēkiem (57%).

Nepilngadīgo ieslodzīto skaits pēc noziedzīgu nodarījumu veidiem 2005. gada 14. martā

Noziedzīga nodarījuma veids, kurā persona ir apsūdzēta	Personas, kas vēl nav sasniegušas 18 gadu vecumu	Personas, kas cietumā sasniegušas 18 gadu vecumu	Personu skaits kopumā
Slepkavība, smags miesas bojājums	6	3	9
Laupīšana	18	5	23
Zādzība	29	9	38
Izvarošana, dzimumtieksmes apmierināšana netiklā formā, pavešana netiklībā	4	2	6⁴²
Noziedzīgi nodarījumi ar narkotikām	5	0	5
Citi noziedzīgi nodarījumi	0	4	4

⁴² Tajā skaitā 2 cilvēki izdarījuši noziegumu, atrodoties Matīsa cietumā.

Vērtējot attiecības starp nepilngadīgajiem ieslodzītajiem, cietuma administrācijas pārstāvji norādīja uz zināmu kriminālās subkultūras ietekmi, kas galvenokārt izpaužas cietumu žargona lietošanā, kā arī ieslodzīto priekšstatos par pieļaujamām/nepieļaujamām darbībām.

Kā pastāstīja Matīsa cietuma administrācijas pārstāvji, jaunie ieslodzītie pēc uzņemšanas cietumā uz vienu nedēļu tiek ievietoti karantīnas kamerās. Karantīna var būt arī ilgāka, ja bērns sirgst ar kādu slimību un tādēļ ir nepieciešama viņa izolācija no citiem ieslodzītajiem.

Uzreiz pēc atbraukšanas uz cietumu vai, ja bērns nogādāts vakarā, nākamajā rītā ieslodzītais satiekas ar ārstu, kas veic medicīnisko apskati un noskaidro jautājumus par bērna veselību. Uzņemtie ieslodzītie nodod analīzes, arī lai noskaidrotu, vai nav inficēti ar HIV.

Jau atrodoties cietumā, nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir pieejami likumā garantētie medicīniskie pakalpojumi, ir iespēja apmeklēt ārstus, tajā skaitā – speciālistus. Divas reizes nedēļā ieslodzītos pieņem zobārsts. Iestādē strādā arī psihiatrs.

Jaunuzņemtie ieslodzītie tiek iepazīstināti ar savām tiesībām un pienākumiem, kas noteikti normatīvajos aktos. Iepazīstinot ieslodzītos ar viņu tiesībām un pienākumiem, viņiem tiek piedāvāts parakstīties, aizpildot noteiktu veidlapu.

Veidlapa ar ieslodzītā parakstu, kas tiek lietota Matīsa cietumā

Matīsa cietuma priekšniekam

PARAKSTS

Man, _____
dzim. _____ gada " ____ " _____

izskaidroti galvenie apcietināto uzturēšanas noteikumi izmeklēšanas cietumā.

Ar apcietināto un notiesāto uzvedības noteikumiem izmeklēšanas cietumos esmu iepazīstināts.

1. Es zinu, ka man ir tiesības _____
_____
2. Man ir zināms, ka saziņas iespējas ar starptautiskajām Civiltiesību institūcijām, _____
3. Es zinu, ka ieslodzītā apelācijas, kasācijas un blakus sūdzības, kas paredzētas Latvijas Kriminālprocesa kodeksā, kā arī iesniegumus un sūdzības prokuroram un tiesai, nosūta ar pavadvēstuli par izmeklēšanas cietuma līdzekļiem.
4. Es zinu, ka man ir tiesības uzglabāt pie sevis _____
_____
5. Es esmu iepazīstināts ar kameras dežuranta pienākumiem _____
6. Man ir zināms, ka man ir tiesības ar cietuma priekšnieka atļauju izmantot mazgabarīta sadzīves tehniku (kopējais svars nedrīkst pārsniegt 30 kg). Eksploatācijas izdevumus sedz apcietinātais.
7. Man ir darīts zināms, ka uzturēšanas režīma pārkāpšanas gadījumā pret mani tiks pielietoti disciplināra rakstura pasākumi un ka nepakļaušanās gadījumā pret mani tiks pielietoti speciāldzekļi.
8. Esmu brīdināts par to, ka saņemt pienesumus un sūtīt vēstules varu tikai caur cietuma administrāciju.
9. Esmu brīdināts par to, ka _____
_____
10. Esmu brīdināts par to, ka Matīsa cietuma apsardzes sistēma ir aprīkota ar elektrošoka nožogojumu, kurš pie pārklūšanas mēģinājuma ir **bīstams dzīvībai**.
11. Esmu brīdināts, ka, rakstot iesniegumus un sūdzības VALSTS IESTĀDĒM, man ir jānorāda personas pilni dati: vārds, uzvārds, tēva vārds, personas kods, dzimšanas vieta, Latvijas KL pants, pēc kura apsūdzēts (notiesāts), kā rīcībā atrodas krimināllieta (tiesas, prokuratūras u. c.). Pretējā gadījumā, ja nav uzrādīti visi augstāk minētie dati, cietuma administrācija nenes atbildību par atbilžu saņemšanu no VALSTS IESTĀDĒM.
12. Esmu brīdināts, ka ugunsdrošības tehnikas noteikumu pārkāpumu gadījumā, kā arī par cietuma inventāra bojāšanu materiālā atbildība gulst uz mani.

_____ datums

_____ paraksts

Matīsa cietumā ir atlasīti un glabājas mapītē izvilkami no tiem dokumentiem, kas nosaka nepilngadīgo apcietināto statusu, viņu tiesības un pienākumus. Ņemot vērā, ka apcietinātie nemēdz izturēties saudzīgi pret šo dokumentu kopsavilkumu, tas netiek glabāts kamerās, tomēr pēc katra lūguma tiek nodrošināta iespēja iepazīties ar dokumentiem, kas interesē ieslodzīto.

Apcietinātais arī aizpilda paziņojuma veidlapu, ar kuru informē tuviniekus par atrašanos Matīsa cietumā un par viņu iespējām sūtīt apcietinātajam naudu un mantas, kā arī satikties ar viņu.

Paziņojuma veidlapa par atrašanos Matīsa cietumā

adresāta vārds, uzvārds

adrese

PAZIŅOJUMS

Es, _____ ,
vārds, uzvārds

atrodos izmeklēšanas cietumā –
Matīsa cietums, Mazā Matīsa ielā 3a, Rīga LV-1009.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2003. gada 29. aprīļa noteikumiem Nr. 211 "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi" – man ir tiesības:

- 1) bez ierobežojumiem saņemt naudas pārvedumus, kā arī par neierobežotu summu iepirkties izmeklēšanas cietuma veikalā. Naudu uz mana vārda var iemaksāt iestādes kasē vai pārskaitīt iestādes kontā, norādot šādus rekvizītus:
reģ. Nr. 90000057348 VK Rīgas Norēķinu centrs Latvijas banka k. 000361101 s.k. 81916100000 k. LACBLV2X;
- 2) ar cietuma priekšnieka atļauju nodot radniekiem un saņemt no viņiem apģērbu;
- 3) ne biežāk kā reizi mēnesī ar procesa virzītāja rakstisku atļauju īslaicīgi satikties ar apmeklētājiem. Uz satikšanos var ierasties ne vairāk kā divi apmeklētāji. Apmeklētājiem ierodoties jāuzrāda atļauja un personu apliecinošs dokuments. Satikšanās telpa darba laiks ir šāds:
pieaugušiem – otrdienās no plkst. 9.00 līdz 11.00; nepilngadīgiem – ceturtdienās no plkst. 9.00 līdz 11.00 (reizi nedēļā);
- 4) saņemt laikrakstus un žurnālus, ko abonējuši radnieki vai citas personas un pār-adresējuši uz mana vārda.

_____
datums, apcietinātā paraksts un tā atšifrējums

Vieta vēstulei

Nepilngadīgo ieslodzīto sadalīšana pa kamerām notiek, ievērojot vairākus faktoros (tajā skaitā izdarītā noziedzīgā nodarījuma veidu, informāciju par personu) ievērojot operatīvo darbinieku un administrācijas pārstāvju viedokļus.

Matīsa cietumā nepilngadīgie ieslodzītie tiek turēti pa sešiem, četriem vai diviem vienā kamerā. Visās kamerās ieslodzītajiem ir pieejams ūdens, kā arī ir izlietne un tualete. Tualetes ir nodalītas no pārējās telpas. Kamerās ir logi, kas ļauj dienas laikā ērti lasīt, neieslēdzot mākslīgu apgaismojumu. Kameras aprīkotas arī ar mākslīgā apgaismojuma lampām. Apmeklēšanas brīdī kameras bija siltas.

Lai nodrošinātu nepilngadīgajiem apcietinātajiem iespējas turpināt izglītību, Matīsa cietumā tiek organizētas skolas nodarbības. Skola funkcionē jau divus gadus. Skolas apmeklēšana ir brīvprātīga, un administrācijas pārstāvji norāda, ka viņiem nav tiesiska pamata piespiest apcietinātos apmeklēt skolu. Tomēr, apzinoties mācību procesa svarīgumu, Matīsa cietuma administrācijas pārstāvji tajos gadījumos, ja kāds ieslodzītais nemotivēti atsakās no skolas apmeklēšanas, cenšas viņu pierunāt piedalīties nodarbībās.

Atteikšanās no skolas nodarbību apmeklēšanas netiek vērtēta kā disciplinārs pārkāpums.

Stundas skolā vada profesionāli pedagogi no pilsētas skolas, kas speciāli ierodas cietumā. Skola funkcionē patstāvīgi un neatkarīgi no cietuma administrācijas, cietuma administrācija neiejaucas mācību procesa organizēšanā.

Administrācija savus uzdevumus saistībā ar mācību procesu izprot šadi:

- nepilngadīgo nogādāšana uz klasi un atpakaļ uz kamerām;
- disciplīnas kontrolēšana, disciplināro pārkāpumu novēršana nodarbību laikā (kaut gan, pēc administrācijas atzinuma, tāda problēma nepastāv);
- nepilngadīgo, kas nevēlas apmeklēt skolu, mudināšana piedalīties nodarbībās.

Lielākā apcietināto daļa ir 8.–9. klašu skolēni, tomēr ir arī tādi, kas nav beiguši pamatskolu, un ir pat absolūti analfabēti.

Nodarbības notiek speciālās klasēs, kas aprīkotas atbilstoši skolas vajadzībām. Cietumā ir trīs kabineti, kuros notiek nodarbības. Ievērojot kriminālprocesa

intereses, nodarbības tiek organizētas 2–4 skolēniem – vienas atsevišķās kame-
ras iemītniekiem.

Nodarbību skaits nav pietiekams – vidēji 2 nodarbības dienā. Skolā tiek pasniegta
latviešu valoda, krievu valoda, angļu valoda, matemātika un ģeogrāfija. Bērniem
tiek mācīti arī datorzinību pamati, tomēr tas notiek ārpus programmas, kuru pie-
dāvā skola, un ir iespējams tāpēc, ka brīvprātīgie vēlas nodarboties ar bērniem.

Ņemot vērā, ka kamerā atrodas dažādu klašu skolēni, vienas stundas laikā
skolotājs ir spiests vai nu pēc kārtas strādāt ar katru skolēnu, skaidrot atšķirīgu
mācību vielu, vai, neiedziļinoties mācību materiālā, runāt par pamatjautāju-
miem, kuri saprotami visiem klātesošajiem.

Cietumā satiktā skolotāja uz jautājumu par problēmām norādīja, ka ar ieslodzī-
tajiem bērniem ir pat vieglāk strādāt, nekā tas ir parastajā skolā, jo skolēni ir dis-
ciplinēti un nodarbībā piedalās 2 līdz 3 bērni, rezultātā iespējams katram veltīt
uzmanību.

Cietuma administrācijas pārstāvji atzina, ka dažreiz ieslodzītie arī sūdzas par
skolotājiem. Tomēr administrācijai ir diezgan grūti spriest, cik lielā mērā sūdzī-
bas ir pamatotas. Dažreiz skolēniem nepatīk konkrētā skolotāja pasniegšanas
stils; citos gadījumos skolotājs ļauj skolēniem kādu stundu spēlēt datorspēles,
bet, kad vēlāk grib kaut ko mācīt, skolēni atsakās to darīt, jo vēlas turpināt dator-
spēļu spēlēšanu. Ir arī gadījumi, kad skolēnu sūdzības par skolotājiem ir pama-
totas. Pēc cietuma administrācijas atzinuma, ir skolotāji, kas nesaprot iestādes
specifiku un tādēļ nevar atrast pareizu pieeju mācību procesa organizēšanai.

Matīsa cietuma administrācijas pārstāvji uzsver, ka cietumā izveidotajā skolā,
tāpat kā jebkurā citā mācību iestādē, ir un var būt problēmas, bet nav pamata
tās pārspilēt, ir tikai nepieciešams tās analizēt un risināt.

Ceturtdienās Matīsa cietumā nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir iespēja satikties
ar vecākiem un tuviniekiem. Īslaicīgas satikšanās nedrīkst būt ilgākas par 1 stundu.
Uz katru tikšanos apcietinātā tuviniekiem jāsaņem atļauja no lietas virzītāja, un
to nevar atzīt par faktu, kas veicinātu vecāku aktīvu cietuma apmeklēšanu.

Pēc Matīsa cietuma administrācijas atzinuma, no 60 līdz 70 nepilngadīgiem ieslo-
dzītajiem regulāri tiek apmeklēti 10 līdz 15 bērni. Kaut gan ap 70% no ieslodzīta-
jiem ir tuvi radnieki, diemžēl liels ir to bērnu procents, par kuru likteni tuvinie-
kiem nav intereses, un tie viņus neapmeklē. Administrācijas pārstāvji to vērtē kā
nopietnu problēmu, jo nepilngadības dēļ tuvinieku atbalsts, kā arī kontakts ar
radniekiem bērniem cietumā ir ļoti svarīgs. Attiecīgo kontaktu trūkums nopietni
traucē personu resocializāciju.

Pozitīvi vērtējams fakts, ka atļauja sarakstīties ir vispārīga – vienreiz to saņemot,
personai ir atļauts bez ierobežojumiem rakstīt vēstules atļaujā norādītām per-
sonām, kā arī saņemt no tām atbildes. Ieslodzītie ir brīdināti, ka viņu korespon-
dence tiek cenzēta.

Matīsa cietumā nepilngadīgajiem ir nodrošināta iespēja sazināties ar tuviniekiem pa telefonu. Ja personai atļauts zvanīt, viņa var to darīt, izmantojot savus līdzekļus (savu telekarti), vai zvanot uz numuru 116 un piedāvājot apmaksāt sarunu tās saņēmējam. Ieslodzītie tiek brīdināti, ka cietuma administrācija kontrolē un noklausās telefonsarunu.

Tā kā nav speciālas instrukcijas, kādā kārtībā ieslodzītie var izmantot iespēju zvanīt, Matīsa cietumā izveidojusies šāda prakse – viena telefonsaruna atļauta līdz 3 minūtēm un tiek garantēta iespēja zvanīt ne retāk kā vienu reizi mēnesī. Neraugoties uz šiem ierobežojumiem, pirmssvētku dienās veidojas cilvēku rindas, kuri vēlas zvanīt tuviniekiem.

Nepilngadīgam ieslodzītajam ir iespēja pa telefonu sazināties ar savu aizstāvi, tomēr arī šos zvanus ieslodzītais apmaksā pats. Tāpēc, lai taupītu līdzekļus, ieslodzītajiem ir izdevīgāk sazināties ar advokātu, nosūtot vēstules.

Pēc cietuma administrācijas iniciatīvas, ja laika apstākļi atļauj, svētdienās bērniem tiek nodrošināta iespēja spēlēt futbolu.

Cietums nepiedāvā bērniem darbu, tādēļ viņiem nav iespēju nopelnīt kaut nelielu naudu. Arī uzņēmumiem un organizācijām nav nekāda stimula attīstīt cietuma teritorijā ražošanu un nodrošināt ieslodzītos ar darbu.

Matīsa cietuma Izmeklēšanas nodaļas Nr. 2 apcietināto nepilngadīgo personu dienas kārtība

Pasākums	Darba dienās (plkst.)	Brīvdienās (plkst.)
Celšanās	06.30	07.30
Brokastis	06.45–07.20	07.45– 08.20
Rīta pārbaude	07.20–07.30	
Apgaita	08.00–09.30	
Pastaiga	08.30–11.50	
Skola (klase)	09.20–11.50	
Datorklase	10.00–11.50	
Pusdienas	12.00–12.50	12.30–13.10
Skola (klase)	13.00–16.20	
Datorklase	13.00–14.55	
Pastaiga	13.00–16.00	
Vakara pārbaude	16.45–16.55	15.00–15.10
Vakariņas	17.10–18.35	17.30–18.00*
Gulēšana (naktsmiers)	22.30	23.30*
Procesuālās darbības	Darbdienas laikā	

* – sestdienās un pirmssvētku dienās.

Mazgāšanās dušā notiek no plkst. 14.00 līdz 22.30 vienreiz nedēļā atbilstoši apstiprinātajam grafikam.

Personīgo apģērbu mazgāšanai pieņem vienu reizi mēnesī.

Piektdienās – veikals.

Ceturtdienās – satikšanās.

Pastaiga ziemā līdz 45 minūtēm, vasarā – līdz 1,5 stundai.

Saskaņā ar apstiprinātu iestādes dienas kārtību, katru darba dienu notiek rīta apgaita. Tās laikā bērni var pierakstīties pie psihologa, ārsta, zobārsta, operatīvā darbinieka, informēt par savām problēmām un vēlmēm.

Atbilstoši Matīsa cietuma izmeklēšanas nodaļas apcietināto personu dienas kārtībai, katra ieslodzījuma diena ir strukturēta, un nepilngadīgajiem šķietami nav daudz brīvā laika. Faktiski nepilngadīgajam gandrīz visa diena ir brīva, un viņam pašam jāizdomā, ar ko sevi nodarbināt.

Dienas kārtībā iekļautās aktivitātes netiek veiktas ar visiem ieslodzītajiem vienlaikus. Pēc iepazīšanās ar dienas kārtību nebūtu pareizi secināt, ka katru dienu ieslodzītais vairāk nekā 6 stundas pastaigājas, gandrīz 4 stundas apgūst datorzinības, bet 6 stundas – mācās skolā. Ievērojot administrācijas darbinieku skaitu, kā arī drošības apsvērumu un kriminālprocesa interešu dēļ, visi ieslodzītie vienlaicīgi netiek iesaistīti paredzētajās aktivitātēs, proti, paredzot laiku pastaigām, administrācija to attiecīgi iedala un pēc kārtas ved visus ieslodzītos uz pastaigas vietu, bet pārējie pavada šo laiku kamerās, arī skolas laikā vieni ieslodzītie apmeklē nodarbības, bet citi atrodas kamerās.

Tā kā ieslodzīto ēdināšana notiek kamerās, bet no skolas un pastaigas var atteikties, ieslodzītajam ir iespēja pavadīt kamerā līdz pat 24 stundām diennaktī. Taču, arī apmeklējot skolu un datorklasi, kā arī pastaigājoties, ap 20 stundu dienā ieslodzītais pavada kamerā. Kaut gan Matīsa cietuma kameras ir samērā lielas un cietums nav pārslogots, ilgstoša atrašanās kamerā atstāj negatīvu ietekmi uz nepilngadīgā psihi.

Atrodoties kamerās, nepilngadīgajiem ir atļauts skatīties televīziju, klausīties radio, lasīt grāmatas un žurnālus, spēlēt galda spēles, rakstīt un zīmēt, spēlēt videospēles. Tomēr ieslodzījuma vieta nenodrošina ieslodzītos ar šiem labumiem, bet viņi paši ne vienmēr ir spējīgi sevi ar tiem nodrošināt.

Par nenormālu administrācijas darbinieki atzīst situāciju ar televizoriem. Administrācijas rīcībā ir divi televizori, kurus ik nedēļu pārvieto no kameras uz kameru kā apbalvojumu par iemītnieku labu uzvedību. Toties savī televizori ir tikai trīs kamerās.

Ieslodzītajiem ir pieejami cietuma bibliotēkas fondi, taču bibliotekārs apstaigā kameras vienreiz desmit dienu laikā, tādējādi ieslodzītie faktiski var paņemt grāmatu tikai uz desmit dienām. Ieslodzītajiem ir iespēja lasīt avīzes un žurnālus, ja viņi tos abonē, bet cietuma administrācija nav spējīga nodrošināt ieslodzītos ar periodiskiem izdevumiem. Iespēju par saviem līdzekļiem abonēt laikrakstus un žurnālus paši ieslodzītie praktiski neizmanto.

Ieslodzīto pastaigas notiek speciālajos boksos. Pastaigu laikā viņi var elpot svaigu gaisu, bet viņiem nav iespēju nodarboties ar sportu vai veikt fiziskus vingrinājumus – vismaz pastaigās boksos nekādu speciālo trenāžieru nav. Pastaigas boksu platība nav liela, un faktiski tie maz atšķiras no kamerām, kurās ieslodzītie tiek turēti.

Iztaujājot vienu no ieslodzītajiem par brīvā laika pavadīšanu, nācās dzirdēt diezgan skumju atbildi – kamerā, kur viņš tiekot turēts, neesot ne televizora, ne radiouztvērēja, skolu apmeklēt vēlmes arī neesot, grāmatas un žurnālus lasīt nepatīkot. Līdz ar to mēnešiem ilgi viņš skatās kameras sienās un neko nedara.

Matīsa cietuma administrācija apzinās resocializējošo pasākumu svarīgumu un nozīmi nepilngadīgajiem. Kā šķēršļi plašākai speciālo programmu ieviešanai cietumā tiek minēti resursu un kapacitātes trūkums.

Administrācija ar nožēlu atzīst, ka oficiāli darbinieku štatā nav paredzēts tāds amats kā psihologs. Problēma cietumā daļēji tiek atrisināta, uzticot psihologa funkciju pildīšanu personai, kurai ir psihologa kvalifikācija, bet kas pieņemta darbā kā inspektore. Acīm redzami nevar atzīt par normālu situāciju, ka cietuma administrācijai “jāmeklē varianti”, kā nodrošināt bērniem iespēju saņemt psiholoģisko palīdzību.

Pēc cietuma administrācijas atzinumiem, iestādē strādājušajai psiholoģei izdevies nodibināt labas, uzticības pilnas attiecības ar ieslodzītajiem, un vairāki no viņiem labprāt pierakstās pie psiholoģes uz konsultācijām. Tomēr skaidrs, ka vienam speciālistam ir diezgan sarežģīti diendienā sniegt psiholoģisko palīdzību astoņdesmit jauniešiem, kas izrauti no ierastās vides, kuriem atņemta brīvība un kuri nav pietiekami noslogoti.

Reizi nedēļā ieslodzītajiem ir iespēja pieteikties pie friziera. Frizierim ir atsevišķi speciālie instrumenti, ko viņš izmanto, ja mati tiek griezti ar HIV inficētajiem. Tātad faktiski informācija par inficētajiem ar HIV ir pieejama gan ieslodzītajiem, gan cietuma administrācijai. Tomēr, pēc administrācijas pārstāvju atzinumiem, ar HIV inficētie nemaz nejūtas diskriminēti, viņi nav izstumti no sabiedrības, viņiem ir iespējas piedalīties visos kultūras un sporta pasākumos.

2005. gada 15. martā cietumā bija 6 nepilngadīgās personas, kas inficētas ar HIV.

Vērtējot iestādes disciplināro praksi, cietuma administrācijas pārstāvji ir norādījuši, ka pievērš lielu uzmanību iekšējās kārtības ievērošanai. Tomēr tas

nenozīmē, ka cietumā tiek praktizēta represējoša sodīšanas politika. Administrācija iespēju robežās cenšas noskaidrot pieļauto pārkāpumu iemeslus, runā ar disciplīnas pārkāpējiem, cenšas pārliecināt bērnus, nevis tos iebiedēt.

Administrācija nenoliedz konfliktu esamību starp ieslodzītajiem, tajā skaitā kauņus. Tomēr vardarbība starp ieslodzītajiem nav ikdienas parādība.

Iepazīstoties ar disciplināro praksi un ieslodzīto lietām, kā arī runājot Cēsu AIN ar notiesātajiem, kuri pirms tam tika turēti ieslodzījumā Matīsa cietumā, noskaidrots, ka ir gadījumi, kad ieslodzītie lieto arī seksuālu vardarbību pret citiem apcietinātajiem. Atsevišķos gadījumos seksuālās attiecības starp ieslodzītajiem veidojas, lietojot tikai psiholoģisko vardarbību, iebiedējot otro personu vai tai kaut ko piesolot.

Uzzinot par seksuālām attiecībām starp ieslodzītajiem, administrācija reaģē, nosakot disciplināros sodus un pārvietojot personas uz citām kamerām.

Iespēja sodīt ar ievietošanu sodu izolatorā praktiski tiek izmantota, bet to lieto tikai tajos gadījumos, kad izdarīti nopietni disciplīnas pārkāpumi.

Ieskatoties ieslodzīto soda izciešanas režīma pārkāpumu uzskaites žurnālā, var konstatēt, ka vismaz puse no izdarītajiem pārkāpumiem ir saistīti ar cietuma īpašuma tīšu bojāšanu. Izanalizējot 32 pārkāpumus, kurus nepilngadīgie ieslodzītie ir izdarījuši 2005. gada janvārī – martā, tika konstatēts, ka vairāk nekā pusi no tiem (17 gadījumi) veidojusi cietuma īpašuma tīša bojāšana – nepilngadīgie tikuši disciplināri sodīti par gultas segu saplēšanu, radiatora caurules atlaušanu, dvieļu dedzināšanu u. c. līdzīgiem nodarījumiem. 3 cilvēki tikuši disciplināri sodīti par aizliegtu priekšmetu izgatavošanu un glabāšanu, 1 – par to, ka aplējis divus ieslodzītos ar zupu, 1 – par to, ka iemetis ar sniega piku pa dežūrdaļas logu, 1 – par nelegālu sakaru nodibināšanu ar blakus kameras iemītniekiem, 1 – par to, ka lamājies ar necenzētiem vārdiem un draudējis uzraugiem, 2 – par to, ka traucējuši apkārtējo naktsmieru.

Ne visos gadījumos, kad ieslodzītie pārkāpj uzvedības noteikumus, cietumu administrācija piemēro disciplināros sodus. Tiek praktizētas arī profilaktiska rakstura pārrunas ar ieslodzītajiem. Lai pārtrauktu personas pārkāpumu un liktu tai pārdomāt savu uzvedību, kā arī, lai nomierinātu personu, atsevišķus ieslodzītos ievieto uz īsu laiku – 15–20 minūtēm – speciālās telpās, ko administrācija dēvē par boksiem.

Fakts, ka lielākā daļa pārkāpumu ir saistīta ar mantas bojāšanu, nepārsteidz, jo ir likumsakarīgi, ka nepilngadīgie, kuriem nav ko darīt, bezdarbības dēļ savu spēku vērs uz apkārt atrodamajām lietām.

Iļģuciema cietums

Iļģuciema cietuma nepilngadīgo audzināšanas nodaļa tika apmeklēta 2005. gada 16. martā.

Vizītes laikā intervēja iestādes sociālās rehabilitācijas daļas priekšnieci, apskatīja telpas, kurās dzīvo nepilngadīgās ieslodzītās, notika saruna ar nepilngadīgajām ieslodzītajām.

Cietuma apmeklēšanas dienā nepilngadīgo audzināšanas nodaļā dzīvoja 13 jauniešus – divpadsmit notiesātas personas un viena apcietinātā. Vidējais brīvības atņemšanas termiņš, ko atbilstoši tiesas spriedumiem izcieš notiesātas meitenes, ir ap 3,5 gadiem, maksimālais brīvības atņemšanas sods vienai no meitenēm – 8 gadi.

Nepilngadīgo ieslodzīto skaita izmaiņu dinamika Iļģuciema cietumā 2004. gadā

Mēneši	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Nepilngadīgo ieslodzīto skaits mēneša pēdējā dienā.	8	5	6	8	8	9	12	11	9	11	10	9

Pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas ieslodzītā var tikt nosūtīta uz nodaļu, kurā dzīvo pieaugušās ieslodzītās, tomēr parasti, ja tai nav uzvedības problēmu, viņa turpina soda izciešanu nepilngadīgo audzināšanas nodaļā.

Kopumā nodaļā var uzņemt līdz 20 personu.

Atšķirībā no citām ieslodzījuma vietām Iļģuciema cietumā nepilngadīgās notiesātās un apcietinātās tiek turētas kopā. Ievērojot ieslodzīto meiteņu nelielo skaitu, cietuma administrācija neuzskata par lietderīgu šķirt notiesātās meitenes no apcietinātajām.

Nepilngadīgo audzināšanas iestāde ir izvietota atsevišķā ēkā, un ieslodzītās meitenes var izmantot telpas, kas atrodas ēkas divos stāvos. Otrajā stāvā ir meiteņu guļamistabas, savukārt pirmajā stāvā – koplietošanas telpas – liela mēbeļtā istaba ar dīvānu, galdu, televizoru, magnetofonu; te var pulcēties visas ieslodzītās. Šajā stāvā ir arī virtuve, tualete, duša, sporta zāle.

Nepilngadīgās ieslodzītās saņem iestādē ziepes, zobu pastu, tualetes papīru.

Vienreiz nedēļā ieslodzītās apmeklē pirti, kaut gan pastāv iespēja jebkurā laikā izmantot arī dušu, kas atrodas ēkā, kur dzīvo meitenes.

Iestādes iemītniecēm ir atļauts brīvi pārvietoties pa attiecīgajām telpām. Turklāt ieslodzītās meitenes var brīvi iziet pastaigas laukumā un tur pavadīt laiku.

Trīs reizes dienā ieslodzītās saņem siltu ēdienu (brokastis, pusdienas, vakariņas). Turklāt, izmantojot virtuves iekārtas, ieslodzītās meitenes var gatavot ēdienu pēc savas patikas. Tā, piemēram, dienās pirms iestādes apmeklējuma tika svinēta vienas meitenes dzimšanas diena, un pašas meitenes cepa torti. Pārtikas produktus meitenes var iegādāties veikalā, turklāt dažus produktus (makaronus, putraimus u. c.) viņas saņem no iestādes.

Cietuma administrācijas pārstāve norādīja, ka meitenes aktīvi uztur kontaktus ar vecākiem, un administrācija to vispusīgi veicina. Nepilngadīgās izmanto likumā

paredzētās iespējas satikties ar vecākiem un draugiem. Iestādē notiek gan ilgstošās tikšanās, gan arī īslaicīgas.

Vienreiz gadā bērnu vecākiem ir iespēja apmeklēt iestādi un iepazīties ar apstākļiem, kādos dzīvo ieslodzītās meitenes. Šogad šāda "atvērto durvju diena" Iļģuciema cietuma nepilngadīgo audzināšanas nodaļā tika organizēta 8. maijā.

Iļģuciema cietumā ir viens psihologs, kas strādā ar visām ieslodzītajām. Savukārt speciālista, kurš strādātu tikai ar nepilngadīgajām un sniegtu viņām psiholoģisko palīdzību, iestādē nav.

Iestādes pārstāve norādīja, ieslodzītajām ir pieejami medicīniskie pakalpojumi, ir iespēja apmeklēt ārstus. Uzņemot iestādē nepilngadīgās, ārsts obligāti veic personu medicīnisko apskati un tiek izdarītas analīzes.

Iestādē neuzskata, ka ar HIV inficētās personas jāizolē no pārējām meitenēm, un nešķiro ieslodzītās personas inficētās un neinficētās.

Nepilngadīgās personas mācās pamatskolā. Kopā ar nepilngadīgajām meitenēm mācās arī pilngadīgās ieslodzītās, kurām nav pamatizglītības. Faktiski skolā nepilngadīgām meitenēm ir iespēja sazināties ar pieaugušajām notiesātajām.

Nodarbības skolā notiek no plkst. 8.30 līdz 15.40 otrdienās, trešdienās un ceturtdienās. Skolā tiek pasniegti tādi priekšmeti kā matemātika, latviešu valoda, svešvalodas, informātika, mūzika, vēsture u. c.

Katru darba dienu meitenes tiek iesaistītas arī profesionālajā apmācībā. To organizē Rīgas 34. arodvidusskolas pasniedzēji. Meitenēm ir iespēja apgūt frizieres un šuvējas profesiju. Šogad tiek plānots uzsākt apmācīšanu pavāres specialitātē.

Analizējot disciplināros pārkāpumus, administrācijas pārstāve norādīja, ka parasti tie saistīti ar ieslodzīto savstarpējiem konfliktiem, kā arī ar atteikšanos pildīt savus pienākumus un administrācijas likumīgas prasības. Pārkāpumi, par kuriem personas soda ar ievietošanu disciplinārajā izolatorā, notiek ārkārtīgi reti – gadā ir ne vairāk kā viens tāds gadījums.

Meitenes var saņemt pienesumus un sūtījumus, tomēr tie nepienāk bieži.

Vienreiz nedēļā meitenes var apmeklēt bibliotēku un ņemt lasīšanai grāmatas un žurnālus.

Visas meitenes piedalās garīgās aprūpes programmā un šīs programmas ietvaros organizētajos pasākumos (tie notiek vienu reizi nedēļā apmēram pusotru stundu). Iestādē ir uzsākta arī *EQUIP*⁴³ programmas īstenošana.

---

⁴³ EQUIP programma – "Jaunatnes mācīšana domāt un rīkoties ar atbildības sajūtu, izmantojot vienaudžu palīdzības pieeju" – metode, kas jau dažus gadus tiek lietota ASV, lai antisociālus un uz noziedzību tendētus jauniešus nodrošinātu ar sociālām prasmēm un labotu viņu domāšanas kļūdas.

Tā kā nepilngadīgās meitenes mācās pamatskolā un apgūst profesiju arodskolā, nav iespējams viņas papildus nodarbināt. No 13 nepilngadīgajām ieslodzītajām tikai viena strādā par auklīti.

Atbilstoši dienas kārtībai visas dienas garumā meitenes iesaistītas dažādos pasākumos. Pēc administrācijas pārstāvju atzinuma, meitenēm faktiski nav brīvā laika.

Ieslodzītās meitenes ir dzīvespriecīgas un aktīvi iesaistās sarunā, stāsta par savu dzīvi un iepazīstina ar savu dzīves vietu. Spriežot pēc dzirdētajām sarunām, attiecības starp iestādes darbiniekiem un ieslodzītajām personām ir labas, tās raksturo savstarpēja saprašanās.

Daugavpils cietums

Daugavpils cietums tika apmeklēts 2005. gada 13. aprīlī. Vizītes laikā bija tikšanās ar cietuma administrācijas pārstāvjiem un apcietinātajām personām, kā arī intervijas ar iestādes darbiniekiem un ieslodzītajiem. Vizītes gaitā tika apskatītas kameras, kurās dzīvo ieslodzītie, kā arī koplietošanas telpas, iegūta informācija par ieslodzīto dienas kārtību un dzīves organizēšanu.

Daugavpils cietumā uzturas nepilngadīgie apcietinātie zēni. Ieslodzīto skaits gada laikā mainās, bet parasti cietumā atrodas ap 20 līdz 25 nepilngadīgie ieslodzītie. Maksimāli iestāde var uzņemt 42 līdz 43 personas.

Ieslodzīto izvietojumam tiek izmantotas septiņas kameras, kas atrodas atsevišķā cietuma korpusā. Sešas kameras ir ar dzīvojamo platību 42 m², viena kamera – 15 m². Kamerās ir logi ar skatu uz āru. Vienā lielajā kamerā tiek izmitināti 4 cilvēki, tādējādi viņiem ir vairāk nekā 10 m² platība uz vienu ieslodzīto. Arī intervētie apcietinātie norādīja, ka viņiem kamerās ir pietiekami daudz vietas.

Cietumā galvenokārt atrodas tādi nepilngadīgie, kas saukti pie atbildības par noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu. No visiem apcietinātajiem viens bija apsūdzēts par izvarošanu, divi saukti pie atbildības par slepkavību atbildību pastiprinošos apstākļos, savukārt pārējie bija apsūdzēti zādzībās un laupīšanās.

Divi apcietinātie, kas saukti pie atbildības par slepkavību atbildību pastiprinošos apstākļos (KL 117. panta 2. un 9. p.), atradās cietumā no 2003. gada 28. novembra, t. i., izmeklēšanas cietumā viņi pavadījuši 1 gadu, 4 mēnešus un 16 dienas.

Nepilngadīgo ieslodzīto skaita izmaiņu dinamika Daugavpils cietumā 2004. gadā.

Mēneši	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Nepilngadīgo ieslodzīto skaits mēneša pēdējā dienā	24	24	24	29	31	25	25	23	22	20	17	21

Visi jaunuzņemtie nepilngadīgie obligāti tiek ievietoti cietuma karantīnas kamerā. Karantīnas laiku iestādes administrācija cenšas pēc iespējas saīsināt, un parasti ieslodzītie atrodas karantīnā vienu vai divas dienas. Ieslodzījuma vietas administrācijas pārstāvji atzina, ka karantīnas telpas ir nolietojušās un apstākļi tajās slikti.

Pēc personu uzņemšanas cietuma administrācijas pārstāvji iepazīstina apcietinātos ar iestādes dienas kārtību, ar ieslodzīto tiesībām un pienākumiem. Ieslodzītais ar savu parakstu apliecina faktu, ka viņš ir informēts par tiem gadījumiem, kad ieslodzījuma vietas darbinieki var lietot ieročus, kā arī par to, ka viņam izskaidrotas viņa tiesības, pienākumi un iestādes dienas kārtība. Apcietinātajam tiek piedāvāts nosūtīt vēstuli tuviniekiem (vēstules veidlapa atbilst Izmeklēšanas cietuma iekšējās kārtības noteikumiem), lai informētu viņus par savu atrašanās vietu, kā arī par tiesībām saņemt pienesumus, naudas pārvedumus, abonēt avīzes un žurnālus, kā arī satikties ar tuviniekiem.

Cietuma kamerās ir mapītes ar ieslodzītajiem svarīgāko informāciju par viņu tiesībām un pienākumiem. Apmeklējot kameras, bija iespējams pārliedzināties, ka attiecīgā informācija ieslodzītajiem tiešām ir pieejama.

Uz jautājumu par stundām, kurās ieslodzītie var mierīgi gulēt, intervētie norādīja, ka tās parasti ir 8 stundas naktī, kā arī zināms laiks dienā. Iestādes administrācijas pārstāvji paskaidroja, ka atļauj nepilngadīgajiem ieslodzītajiem gulēt dienas laikā, kad nenotiek nekādi pasākumi, ar nosacījumu, ka guļamvieta ir sakārtota atbilstoši standartam.

Pēc ieslodzīto atzinuma, viņi regulāri saņem ziepes, zobu pastu, tualetes papīru, tīru gultas veļu. Vienreiz nedēļā visiem ieslodzītajiem ir nodrošināta iespēja mazgāties pirtī.

Atbilstoši apstiprinātajam Daugavpils cietuma skolas stundu sarakstam 2004./2005. mācību gadam, katru dienu no pirmdienas līdz piektdienai cietumā notiek mācības no pulksten 8.15 līdz pulksten 15.55. Jāņem vērā, ka neviens ieslodzītais nevienu dienu nemācās astoņas stundas. Nodarbības apcietinātajiem tiek organizētas pēc viņu izvietojuma kamerās, proti, skolotājs strādā ar apcietinātajiem, kas ievietoti vienā kamerā, ar citas kameras ieslodzītajiem strādā cits skolotājs vai arī ieslodzītajiem ir iespēja pastaigāties vai atrasties kamerās un pašiem organizēt savu brīvo laiku.

Atkarībā no kameras kopējais skolas stundu skaits nedēļā svārstās no 9 līdz 20. Tikai 8 stundas nedēļā (septiņas stundas ceturtdienās un vienu stundu piektdienās) skolotāji strādā ar bērniem, kuriem ir noteikta individuālā apmācība.

Skolā tiek pasniegti tādi priekšmeti kā matemātika, latviešu valoda, vēsture, ģeogrāfija, datorzinības, bioloģija, fizika, ķīmija u. c. priekšmeti. Skolas apmeklējums ieslodzītajiem ir brīvprātīgs. Tomēr cietuma administrācija uzskata, ka ir ļoti svarīgi, lai apcietinātie mācītos. Tāpēc gadījumos, ja kāds ieslodzītais nevēlas apmeklēt skolu, ar viņu notiek pārrunas, lai pārliecinātu, ka skola jāapmeklē.

Ievērojot iestādes specifiku, iekams skolotāji pirmo reizi satiekas ar apcietinātajiem bērniem, administrācijas pārstāvji veic skolotāju sagatavošanas darbu, izskaidro viņiem darba specifiku. Pēc latviešu valodas skolotājas atzinuma, ar ieslodzītajiem bērniem strādāt nav grūtāk kā parastajā skolā.

Nemot vērā, ka nepilngadīgie ieslodzītie atrodas atsevišķā korpusā, viņi nevar aktīvi kontaktēties ar pieaugušajiem ieslodzītajiem. Tomēr nevar teikt, ka tādi kontakti pilnīgi nepastāv – pretī ēkai, kurā dzīvo nepilngadīgie, ir korpus, kurā izvietoti pieaugušie ieslodzītie. Izmantojot īpašus paņēmienus, pieaugušie ieslodzītie nodod dažādus priekšmetus nepilngadīgajiem.

Nepilngadīgie ieslodzītie var iegādāties produktus un citas preces cietuma veikalā. Viņi var nopirkt arī cigaretes. Iestādes administrācija ir mēģinājusi aizliegt nepilngadīgajiem smēķēt, tomēr tas radījis negatīvas sekas – pasliktinājušās attiecībās starp administrācijas pārstāvjiem un ieslodzītajiem, ieslodzītie organizējuši nekārtības un demolējuši cietuma īpašumu. Turklāt jāatzīst, ka pilnībā novērst kontaktus starp nepilngadīgajiem un pieaugušajiem ieslodzītajiem iestādes administrācija nav spējīga, un aizliegums nepilngadīgajiem iegādāties cigaretes aktivizē pieaugušo ieslodzīto mēģinājumus nelegāli nodot bērniem cigaretes. Svarīgi, ka ieslodzījumā atrodas arī tādi jaunieši, kas noziedzīgo nodarījumu ir veikuši pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, bet apcietinājumā kļuvuši pilngadīgi. Nav tiesiska pamata aizliegt viņiem iegādāties cigaretes, bet viņi var nodot cigaretes citiem ieslodzītajiem.

Trīs reizes dienā nepilngadīgie ieslodzītie saņem siltu ēdienu. Ieslodzīto ēdināšana notiek kamerās. Pēc administrācijas pārstāvju atzinuma, pēdējos divos trīs gados ēdināšana ir kļuvusi labāka un no ieslodzītajiem nav sūdzību par ēdiena kvalitāti. Administrācijas pārstāvji arī norādīja, ka līdz šim brīdim nav bijis gadījumu, kad nepilngadīgie izvirzītu kādas īpašas prasības attiecībā uz ēdināšanu (piemēram, prasības pēc veģetāras diētas).

Ieslodzītajiem ir atļauts izmantot ūdens sildīšanas spirāli, lai gatavotu sev tēju.

Visās kamerās ir televizori. Ieslodzītie var skatīties parastos TV kanālus, kabeļtelevīzija kamerās nav pieejama. Kamerās var turēt radiouztvērējus un TV spēļu ierīces. Cietuma apmeklēšanas dienā nevienam ieslodzītajam TV spēļu ierīču nebija.

Ieslodzītajiem ir iespēja spēlēt datorspēles datoru klasē. Administrācija pievērš uzmanību datorspēļu izvēlei un neatļauj vardarbību propagandējošas spēles. Iespēja strādāt ar datoru (arī spēlēt datorspēles) ieslodzītajiem ir datorzinību nodarbību laikā. Attiecīgās nodarbības tiek organizētas arī skolas brīvlaikā.

Ieslodzītajiem ir nodrošināta iespēja katru dienu pusotru stundu pastaigāties. Pastaiga ieslodzītajiem nav obligāts pasākums – no tās var arī atteikties.

Apcietinātajiem ir iespēja vienreiz nedēļā satikties ar tuviniekiem (satikšanās laikā personas runā pa telefonu). Apmeklētājiem, arī apcietinātā vecākiem, katru reizi, kad viņi grib satikties ar ieslodzīto, ir jāraksta iesniegums.

Ieslodzītajiem ir iespēja arī zvanīt radiem un paziņām, izmantojot telekarti vai zvanot uz 116 un piedāvājot apmaksāt zvanu tā saņēmējam. Telefonsarunas tiek kontrolētas – blakus apcietinātajam atrodas iestādes darbinieks, kā arī notiek telefonsarunu noklausīšanās. Iespēju zvanīt pa telefonu ieslodzītie izmanto diezgan aktīvi. Lai zvanītu, apcietinātais raksta iesniegumu, norādot tajā izsaucamo telefonu numurus un vēlamo zvanīšanas laiku. Administrācija plāno ierobežot telefonsarunu ilgumu, nosakot, ka persona var runāt pa telefonu vienā reizē līdz 15 minūtēm. Skaidrojot šo ierobežojumu nepieciešamību, cietuma administrācijas pārstāvis parādīja iesniegumu, kurā tika lūgts atļaut zvanīt uz 7 dažādiem numuriem.

Katru dienu ārsts veic apgaitu un apskata ieslodzītos. Pieņemšana pie zobārsta notiek vienreiz nedēļā (otrdienās). Cietumā ir medicīnas daļa, kurā sniedz palīdzību gan nepilngadīgajiem, gan arī pieaugušajiem ieslodzītajiem.

Nepilngadīgo vidū cietuma apmeklēšanas dienā nebija ar HIV inficētu cilvēku.

Ieslodzītajiem ir iespēja satikties ar kapelānu. Viņš periodiski apmeklē ieslodzītos, un pēc administrācijas pārstāvju viedokļa tam ir labi rezultāti.

Iestādē nav psihologa, bet intervētie cietuma darbinieki norādīja, ka viņuprāt psihologs cietumā ir nepieciešams un viņa darbs dotu labus rezultātus.

Ieslodzītie regulāri apmeklē sporta telpu, kur var veikt gan sporta vingrinājumus, gan arī spēlēt sporta spēles. Arī kamerā ir iespēja spēlēt novusu, administrācija to izsniedz ieslodzītajiem.

Administrācijas pārstāvji atbalsta to, ka ir pieejami preses izdevumi. Ieslodzītajiem atļauts tos abonēt. Turklāt cietums bez maksas saņem no izdevniecībām vairākus avīžu eksemplārus, kurus izplata kamerās.

Vienreiz nedēļā ieslodzītajiem ir iespēja ņemt grāmatas no bibliotēkas. Vienam cilvēkam ir atļauts reizē ņemt vairākas grāmatas, un iestādē nav problēmu ieslodzītos nodrošināt ar lasāmvielu.

Nepilngadīgajiem ieslodzītajiem nav iespējas strādāt, kā arī nenotiek profesionālā apmācība.

Nosakot disciplinārus sodus par pārkāpumiem, administrācija cenšas pēc iespējas neizmantojot ievietošanu soda izolatorā. Sakarā ar ieslodzīto pārkāpumiem cietuma administrācijas pārstāvji norādīja, ka starp ieslodzītajiem nenotiek kautiņi un nav vardarbīgo konfliktu. Administrācijas pārstāvji atcerējās tikai vienu gadījumu, kad bija noticis kautiņš starp apcietinātajiem nepilngadīgajiem, bet tas noticis sen.

Pēc administrācijas atzinuma, cietumā nav tikuši konstatēti fakti, ka no ieslodzītajiem kāds būtu mēģinājis apmierināt seksuālo tieksmi, lietojot vardarbību pret citu ieslodzīto. Arī brīvprātīgas seksuālā rakstura attiecības starp nepilngadīgajiem ieslodzītajiem nav tikušas konstatētas. Tomēr ir zināmi gadījumi, kad ieslodzītie mēģinājuši seksuāli uzmākties citiem ieslodzītajiem. Šajos gadījumos iestādes administrācija pārcēlusi attiecīgās personas uz citām kamerām, kā arī notikusias audzinoša rakstura pārrunas.

Cietuma administrācijas pārstāvji norāda, ka ar ieslodzītajiem nepilngadīgajiem ir nodibinātas labas cilvēciskas attiecības – bieži notiek sarunas, nepilngadīgie diezgan atklāti stāsta par savām problēmām, kā arī par ieslodzīto dzīves notikumiem.

Liepājas cietums

Liepājas cietums tika apmeklēts 2005. gada 21. martā. Vizītes gaitā bija tikšanās ar cietuma administrācijas pārstāvjiem un apcietinātajiem, kā arī notika intervijas ar iestādes darbiniekiem un ieslodzītajiem. Tika apskatītas kameras, kurās dzīvo ieslodzītie, un iestādes koplietošanas telpas, iegūta informācija par ieslodzīto dienas kārtību un viņu dzīves organizēšanu.

Iestādē atrodas nepilngadīgie apcietinātie zēni. Cietuma apmeklēšanas dienā tajā bija 27 ieslodzītie – visi no Kurzemes reģiona. Ap 70% apcietināto ir liepājnieki. No šiem 27 ieslodzītajiem 25 ir jaunāki par 18 gadiem, bet 2 ir sasnieguši pilngadību apcietinājuma laikā.

Cietumā nav vienotas prakses attiecībā uz ieslodzījuma vietu pēc tam, kad ieslodzītais sasniedzis 18 gadu vecumu. Atkarībā no situācijas un konkrētās personas uzvedības pilngadību sasniegušo var atstāt kopā ar nepilngadīgajām personām vai arī pārvest uz kameru, kurā atrodas pieaugušie ieslodzītie.

Lielākā nepilngadīgo apcietināto daļa ir apsūdzētie zādzību izdarīšanā.

Nepilngadīgo ieslodzīto izvietošanai tiek izmantotas astoņas kameras. Tās neatrodas atsevišķā korpusā – kameras nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir blakus tām kamerām, kurās dzīvo pieaugušie.

Trīs kamerās ir logs ar skatu uz āru, piecās kamerās – tikai logi uz gaiteni. Kameras, kurās tiek turēti nepilngadīgie, neatšķirās no kamerām, kurās atrodas pieaugušie ieslodzītie. Nepieciešamības gadījumā kamerās, kurās pašlaik dzīvo nepilngadīgie, var tikt ievietoti pieaugušie, savukārt nepilngadīgie apcietinātie var tikt pārvietoti uz kamerām, kurās pašreiz atrodas pieaugušie.

Uzņemot jaunus apcietinātos, tie uzreiz tiek izvietoti kamerās. Ievietošana karantīnā notiek, ja ārsts apskatē konstatē, ka apcietinātais ir slims un nepieciešama viņa izolācija no citiem ieslodzītajiem. Uzņemot jaunus apcietinātos, viņi nodod medicīniskās analīzes.

Nepilngadīgo ieslodzīto skaita izmaiņu dinamika Liepājas cietumā 2004. gadā

Mēneši	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Nepilngadīgo ieslodzīto skaits mēneša pēdējā dienā	23	21	17	21	19	25	26	27	26	31	27	27

Iestāde nodrošina nepilngadīgajiem ieslodzītajiem iespēju mācīties. Tomēr nedz iestādes administrācija, nedz ieslodzītie iestādē organizēto apmācības procesu nevērtē augstu. Administrācija norāda uz ieslodzīto skolēnu lielo mainību, nelielu kopējo skolēnu skaitu, kas apgrūtina efektīva mācību procesa organizēšanu. Savukārt ieslodzīto vidū pastāv viedoklis, ka cietumā organizētās nodarbības nav īstā skola, bet mācīties viņi varēs tad, kas sāks izciest brīvības atņemšanas sodu Cēsu Audzināšanas iestādē.

Iestādes administrācija neuzskata, ka ieslodzītajiem ir pienākums piedalīties mācībās, respektīvi, nepilngadīgais apcietinātais var arī atteikties no skolas apmeklēšanas. Tomēr administrācijas pārstāvji neuztver vienaldzīgi ieslodzīto atteikšanos apmeklēt skolas nodarbības, bet tādos gadījumos veic pārrunas un cenšas pārliecināt nepilngadīgos mainīt savu noraidošo attieksmi pret skolu.

Mācības nodrošina Liepājas 8. skolas filiāles skolotāji. Šajā pilsētas skolā mācās skolēni ar problēmām, un, pēc kādas skolotājas atzinuma, daži skolēni no pilsētas skolas vienkārši pārceļas uz cietuma skolu.

Iestādes administrācija nekontrolē mācību procesu un neiejaucas tajā – administrācijas uzdevums ir nogādāt ieslodzītos bērnus līdz klasei un pēc nodarbības aizvest atpakaļ uz kameru.

Skolas nodarbības notiek piecas dienas nedēļā, tomēr mācību slodze ir ļoti maza – 40 minūtes dienā. No pirmdienas līdz trešdienai skolēniem tiek pasniegta matemātika, angļu valoda, ģeogrāfija, vēsture, krievu valoda (pa vienai nodarbībai dienā). Ceturtdienās un piektdienās notiek sociālo zinību nodarbības (pa vienai nodarbībai dienā). Nodarbības notiek klasē, uz kuru aizved ieslodzītos no vienas vai vairākām kamerām. Vienlaikus vienā telpā notiek nodarbība, kurā dažādu klašu skolēniem tiek pasniegti 1 līdz 2 priekšmeti. Piemēram, atbilstoši nodarbību grafikam, otrdienās viena skolotāja vienlaikus pasniedz ģeogrāfiju un angļu valodu trīs kameru iemītniekiem. Savukārt trešdienās tiek apvienota krievu valodas un vēstures pasniegšana. Iespējams, ka tieši tāda mācību procesa organizācija ir viens no iemesliem skolēnu rezervētai/negatīvai attieksmei pret cietumskolu.

Bez skolas nodarbībām ieslodzītie piedalās rehabilitācijas programmā (piektdienās) un psiholoģijas un sociālo zinību kursa nodarbībās (ceturtdienās).

Gan skolas, gan speciālo kursu nodarbību kopējā slodze ieslodzītajiem nedēļā ir 8 stundas.

Cietumā nav organizēta nepilngadīgo ieslodzīto profesionālā apmācība.

Iestādē nav psihologa, kurš strādātu pilnu slodzi, tomēr vienreiz nedēļā (ceturtdienās) ieslodzītajiem ir iespēja satikties ar psihologu, kas vada sociālo zinību nodarbības. Pēc cietuma administrācijas pārstāvju atzinuma, psihologam būtu jāstrādā ar ieslodzītajiem bērniem katru dienu.

Reizi nedēļā ieslodzītajiem bērniem ir iespēja ņemt grāmatas no cietuma bibliotēkas. Iestādes administrācijas pārstāvji stāstīja, ka bērniem pārsvarā nav lielas vēlmes lasīt un bibliotēkas grāmatas nav ļoti pieprasītas, kaut gan, protams, dažreiz apcietinājumā nonāk tādi bērni, kas labprāt lasa grāmatas.

Ieslodzītajiem nepilngadīgajiem ir iespēja strādāt ar datoru. Šīs nodarbības tiek organizētas ar iestādes darbinieku iniciatīvu – iestādes štatā nav datorspeciālista, kuram būtu darba pienākums apmācīt bērnus datorzinībās. Iestādes darbinieki, kad iespējams, paši vada šīs nodarbības. Pēc ieslodzīto un administrācijas pārstāvju atzinuma, datornodarbības bērniem patīk, un viņi labprāt tajās piedalās. Nedēļas laikā ieslodzītajam var būt līdz divām nodarbībām datoru klasē.

Ieslodzītajiem ir arī iespēja nodarboties ar sportu – divas reizes nedēļā apcietinātais var apmeklēt sporta telpu, kurā atrodas velotrenažieri. Citu trenāžieru tur nav, un, tā kā telpa, kur tie izvietoti, ir neliela, nodarbības ar sportu ir pārāk vienvēidīgas. Tādēļ ne visi ieslodzītie izrāda interesi regulāri to apmeklēt. Cietumā netiek organizēti nekādi citi sporta pasākumi (futbols, basketbols utt.).

Iestādes administrācijas pārstāvji norāda arī uz ieslodzīto pārvešanas problēmu – lai apcietinātos kaut kur nogādātu (uz klasi, uz pastaigu, uz sporta telpu, uz datorklasi), ir nepieciešams vairāk darbinieku, nekā ir pašreiz.

Ieslodzītajiem ir nodrošināta iespēja pastaigāties, bet viņi var arī atteikties no tās. Intervētie ieslodzītie norādīja, ka pastaigas ir garlaicīgas, pastaigājoties nav ko darīt, var tik vien kā staigāt turp un atpakaļ nelielajā pastaigas boksa.

Ieslodzītajiem ir iespēja skatīties televīziju, tomēr administrācijai nav pienākuma nodrošināt visus ieslodzītos ar televizoriem. Cietuma apmeklēšanas dienā televizoru nebija divās kamerās no astoņām. Spēļu lietošana ieslodzītajiem nav aizliegta, bet cietuma apmeklēšanas dienā nevienam ieslodzītajam tādu nebija. Cietumā ir televīzijas kabeļu tīkls, kas ļauj ieslodzītajiem skatīties līdz pat 40 TV kanāliem.

Apcietinātajiem ieslodzītajiem ir iespēja satikties ar vecākiem un citiem apmeklētājiem. Tomēr praktiski tikšanās nenotiek bieži, jo daudz ieslodzīto ir no nelabvēlīgām ģimenēm; dažiem tuvinieku nav, par citiem tuvinieki neizrāda interesi.

Ieslodzītajiem praktiski tiek nodrošināta iespēja zvanīt, izmantojot telefona automātu. Zvanīt var, izmantojot telekarti vai arī uz numuru 116, piedāvājot zvana saņēmējam samaksāt par sarunu. Apcietinātie var zvanīt vienreiz nedēļā, runājot pa telefonu līdz 15 minūtēm.

Ar pienesumiem apcietinātie var saņemt apģērbu un citas lietas. Produktus ir iespējams iegādāties cietuma veikalā. Produktu pasūtīšana no veikala notiek rakstiski, apmaksā – ar naudas pārskaitījumu.

Trīs reizes dienā ieslodzītie saņem ēdienu. Ieslodzīto vidū nav vienota viedokļa par ēdienu kvalitāti un daudzumu. Daži intervētie paziņoja, ka ar ēdināšanu nav nekādu problēmu. Līdztekus parādījās viedoklis, ka ēdināšana ir pārāk vienkārīga – vienmēr tiek gatavots viens un tas pats.

Iestādes administrācija atļauj ieslodzītajiem kamerās gatavot sev tēju un ātri gatavojamos ēdienus (zupu, makaronus, utt.).

Iestādes apmeklēšanas dienā ieslodzīto vidū nebija bērnu, kas slimotu ar tuberkulozi vai hepatītu. Iestādē nav nepilngadīgo (un arī agrāk nav bijis), kas būtu inficēti ar HIV vai slimotu ar AIDS.

Ja kādam ieslodzītajam ir nopietnas problēmas ar veselību, tas tiek sūtīts uz Liepājas slimnīcu. Ieslodzītā hospitalizācijas gadījumā cietums nodrošina apcietinātā apsargāšanu.

Pēc iestādes administrācijas apgalvojumiem, nepilngadīgo ieslodzīto vidū nav narkomānu, vismaz tādu, kuriem būtu izteikta atkarība no narkotikām. Tomēr palaikam cietumā ievieto nepilngadīgos toksikomānus. Daži intervētie ieslodzītie atzinās, ka pirms apcietināšanas lietojuši narkotikas (marihuānu), tomēr apgalvoja, ka atkarības no narkotikām viņiem nav, tādēļ narkotiku trūkums nesagādā nekādas problēmas.

Atbildot uz jautājumu par laika posmu, kādu nepilngadīgie atrodas Liepājas cietumā, iestādes pārstāvis norādīja, ka vidēji tie ir 2 līdz 4 mēneši, retāk – līdz 6 mēnešiem. Ir arī viens ieslodzītais, kurš apcietinājumā atrodas jau gadu.

Vardarbības lietošana ieslodzīto vidū notiek samērā reti (ne biežāk kā reizi mēnesī, turklāt nav bijis gadījumu, kad būtu nodarīts nopietns kaitējums cilvēka veselībai).

Ir gadījumi, kad ieslodzītie tiši sabojā iestādes mantu. Viens no iemesliem var būt ieslodzītā nepietiekama noslogotība, otrs – cigarešu trūkums.

Iestādes darbinieki neatceras gadījumus, kad nepilngadīgie ieslodzītie būtu rakstījuši sūdzības. Tie aktīvi sazinās ar cietuma darbiniekiem un mutiski pauž savus lūgumus un ierosinājumus. Arī cietuma apmeklēšanas dienā bija iespējams redzēt, ka ieslodzītie neformālā kārtā vērsās pie administrācijas pārstāvjiem, lai tie palīdzētu ikdienas problēmu risināšanā.

2005. gada februārī tika saņemti 37 ziņojumi par nepilngadīgo ieslodzīto disciplinārajiem pārkāpumiem; 18 gadījumos pārkāpējiem tika piemēroti disciplinārie sodi, 8 cilvēkiem – brīdinājums, 3 cilvēkiem – rājiens, 3 – aizliegums mēneša laikā iegādāties preces cietuma veikalā, 4 – ievietošana soda izolatorā (2 – uz trim diennaktīm, 2 – uz piecām diennaktīm).

Disciplinārā prakse Liepājas cietumā attiecībā uz nepilngadīgajiem apcietinātajiem (disciplināri sodīto apcietināto skaits no 2004. gada 1. septembra līdz 2005. gada 28. februārim)

Laika posms	Ziņojumu skaits par disciplināriem pārkāpumiem	Disciplināri sodīto kopskaits	Piemērotie disciplinārie sodi				
			Brīdinājums	Rājiens	Aizliegums iegādāties preces veikalā	Satikšanās aizliegums	Ievietošana sodu izolatorā
2004. gada septembris	77	18	6	3	4	3	2
2004. gada oktobris	144	36	8	8	6	0	14
2004. gada novembris	57	22	11	4	3	0	4
2004. gada decembris	74	17	9	2	3	0	3
2005. gada janvāris	27	5	2	0	2	0	1
2005. gada februāris	37	18	8	3	3	0	4

Liepājas cietumā nepilngadīgie savlaicīgi saņem spriedumu norakstus. Atšķirībā no pieaugušajiem ieslodzītajiem, kuri līdz pat 5 mēnešiem gaida sprieduma tulkojumu, un spriedums nevar stāties spēkā, nepilngadīgie saņem spriedumu norakstus ne vēlāk kā 2 nedēļu laikā kopš sprieduma pasludināšanas.

Tā kā liela nepilngadīgo ieslodzīto daļa ir no Liepājas, apcietināto sūtīšana no cietuma uz islaicīgās aizturēšanas izolatoru notiek samērā reti. Kaut gan, protams, tā notiek, jo cietumā atrodas bērni ne tikai no Liepājas rajona, un viņi tiek sūtīti uz tiesu, kā arī pie procesa virzītāja, lai veiktu procesuālas darbības.

Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem

Projekta ietvaros Cēsu AIN tika apmeklēta trīs reizes – 2005. gada 30. martā, 7. un 12. aprīlī. Vizīšu laikā bija vairākas tikšanās ar cietuma administrācijas pārstāvjiem un ieslodzītajiem. Tika apskatītas telpas, kurās dzīvo, mācās un brīvo laiku pavada nepilngadīgie ieslodzītie – gan ar brīvības atņemšanu notiesātie, gan apcietinātie.

Tika organizēta notiesāto aptauja. Uz anketas jautājumiem atbildēja 100 respondentu – notiesātās personas, kuras izcieš sodu Cēsu AIN.

Ieslodzītie tika arī intervēti. Interviju gaitā nepilngadīgajiem tika piedāvāts pastāstīt par problēmām, kas pastāv Cēsu AIN.

Cietuma administrācija nodrošināja arī iespēju iepazīties ar notiesāto un apcietināto personu lietām, kurās lasāma informācija par procesuālo termiņu ievērošanu, nepilngadīgā kriminālo pagātni un viņa uzvedību iestādē.

Ieslodzīto raksturojums

Cēsu AIN ir vienīgā iestāde valstī, kur piespriesto brīvības atņemšanu izcieš nepilngadīgas vīriešu dzimuma personas. Cēsu AIN atrodas arī nepilngadīgie apcietinātie.

Piespriesto brīvības atņemšanas sodu iestādē izcieš jaunieši no 14 gadiem līdz 21 gadam.

Nepilngadīgo ieslodzīto skaita izmaiņu dinamika Cēsu AIN 2004. gadā

Mēneši	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Nepilngadīgo ieslodzīto skaits katra mēneša pēdējā dienā	164	165	171	167	170	169	158	154	163	161	165	174

Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem izciest brīvības atņemšanas sodu uzsāk vīriešu dzimuma nepilngadīgie notiesātie, t. i., personas, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu.

Notiesātos nepilngadīgos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar Cēsu AIN administratīvās komisijas lēmumu var pārvietot uz brīvības atņemšanas iestādēm pilngadīgajiem, ja notiesātā uzvedība liedz iespēju atstāt viņu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem vai pirms termiņa atbrīvot no soda izciešanas.

Pirms administratīvās komisijas iestādē notiek pedagoģiskās sēdes, kur par notiesātā likteni lemj administrācijas pārstāvji, kas ikdienā ir tiešā kontaktā ar notiesāto jauniešu. Lai nostiprinātu resocializācijas rezultātus un dotu iespēju iegūt vispārējo izglītību vai profesionālo sagatavotību, notiesātos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas lēmumu var atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem līdz soda termiņa beigām, bet ne ilgāk kā līdz divdesmit viena gada vecumam.

2005. gada 1. janvārī Cēsu AIN sodu izcieta 64 pilngadīgas personas.

Uz notiesātajiem, kuri sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, attiecas nepilngadīgajiem noteiktais režīms, darba noteikumi, pārtikas, materiālo un sadzīves apstākļu normas. Arī viņiem, tāpat kā nepilngadīgajiem notiesātajiem, soda izpildes režīma pakāpes netiek noteiktas.

Ļoti maz ir notiesāto, kas paši labprātīgi vēlas doties uz cietumu pieaugušajiem notiesātajiem. Pēc maniem novērojumiem, pirmām kārtām tādēļ, ka ieslodzītie uzskata, – izciešot sodu Cēsu AIN iestādē, viņi var tikt nosacīti pirms termiņa atbrīvoti, kad būs izciesta puse no piespriedē soda, savukārt pēc pārvietošanas uz pieaugušo cietumu viņiem būs jāizcieš 2/3 vai 3/4 no piespriedē soda.⁴⁴

Aptaujas laikā, uzdodot jautājumu, vai jaunieši gribētu atrasties citā pāraudzināšanas iestādē/cietumā, tika saņemtas 89 atbildes – 79 jaunieši norādīja, ka viņi negribētu izciest sodu citā iestādē, bet vēlmi atrasties citā brīvības atņemšanas iestādē pauda 11 jaunieši. Formulējot šo jautājumu, tika izraudzīta atvērta forma – respondenti aicināti sniegt paskaidrojumus, kāpēc viņi gribētu atrasties citā iestādē. Respondenti norādījuši šādus iemeslus:

- citur sēž gudrāki cilvēki, bet šeit visi stulbeņi sabraukuši;
- jo "Strautiņos"* ir labāk;
- lai redzētu, kā tur ir;
- šeit jāmaina likumi, šie ir pārāk bargi nepilngadīgajiem;
- tāpēc, ka divu gadu laikā šeit apnicis;
- tāpēc, ka citās vietās man ātrāk paskrien laiks;
- tāpēc, ka varbūt tur būs labāk nekā šeit;
- tāpēc, ka, iespējams, tur ir labāk;
- tāpēc, ka šī iestāde atrodas pārāk tālu;
- tas ir personiski...;
- gribas būt tuvāk manai pilsētai.

* Sociālās korekcijas izglītības iestāde Latvijā.

Vidējais notiesāto skaits Cēsu AIN no 2001. līdz 2004. gadam⁴⁵

Gads	2001. gads	2002. gads	2003. gads	2004. gads
Notiesāto skaits	144	147	152	155

⁴⁴ Faktiski šis priekšstats neatbilst patiesībai un, atbilstoši KL 65. panta 3. daļai, persona, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienā nav bijusi sasniegusi 18 gadu vecumu, var būt nosacīti pirms termiņa atbrīvota pēc tam, kad izcietusi pusi no piespriedē soda, neatkarīgi no tā, kurā iestādē brīvības atņemšana ir izciešama.

⁴⁵ Skaitļi iegūti, ņemot par pamatu visa gada atskaites un izrēķinot vidējo skaitli gada laikā (pēc D. Smukules datiem).

Atskaite par notiesātajām personām, kas izcieš brīvības atņemšanas sodu Cēsu AIN 2005. gada 1. ceturksnī (2005. gada 1. aprīlī)⁴⁶

Saturs	Notiesāto skaits
Limits (vietu skaits)	124
Notiesāto skaits atskaites perioda sākumā	155
Kopējais atskaites posmā uzņemto notiesāto skaits	65
Tajā skaitā no jauna notiesātie (kas vēl nav sodu izcietuši cietumā)	52
Kopējais atskaites posmā izstājušos notiesāto skaits	49
Atbrīvoti	49
No tiem pēc soda izciešanas	12
nosacīti pirms termiņa	11
sakarā ar sprieduma maiņu uzraudzības kārtībā	5
Nosūtīti pa etapu no cietuma	20
Miruši	1
Notiesāto skaits atskaites posma beigās	171
Tajā skaitā pēc noziedzīgu nodarījumu veidiem:	
slepkavība (KL 116. p.)	2
slepkavība vainu pastiprinošos apstākļos (KL 117. p.)	8
tīšs smags miesas bojājums (KL 125. p.)	1
izvarošana (KL 159. p.)	3
vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana (KL 160. p.)	8
zādzība (KL 175. p.)	91
laupīšana (KL 176. p.)	27
krāpšana (KL 177. p.)	1
zādzība, krāpšana, piesavināšanās nelielā apmērā (KL 180. p.)	11
huligānisms (KL 231. p.)	11
narkotisko un psihotropo vielu neatļauta izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana, pārsūtīšana, realizēšana (KL 253. p., 253 ¹ . p., 253 ² . p.)	2
Citi noziegumi	6
Tajā skaitā pēc piesprietā brīvības atņemšanas ilguma:	
vairāk par 6 mēnešiem līdz 1 gadam ieskaitot	18
vairāk par 1 gadu līdz 3 gadiem ieskaitot	86
vairāk par 3 gadiem līdz 5 gadiem ieskaitot	39
vairāk par 5 gadiem līdz 10 gadiem ieskaitot	26
vairāk par 10 gadiem līdz 15 gadiem ieskaitot	2
Izcieš brīvības atņemšanas sodu:	
pirmo reizi	43
otro reizi	72
trešo reizi	40
ceturto reizi un vairāk	16
Pēc pilsonības	
LR pilsoņi	142
LR pastāvīgie iedzīvotāji	29
Invalīdi	
I grupas	0
II grupas	0
III grupas	1
Notiesāto skaits, kuriem atskaites posmā piešķirts īslaicīgs atvaļinājums	12
Notiesāto skaits, kuri atskaites posmā saskaņā ar administratīvās komisijas lēmumu pārvietoti no AIN uz daļēji slēgto cietumu	11

⁴⁶ Izmantoti dati, kas apkopoti Cēsu AIN Uzskaites daļā.

Lemjot par notiesāto izvietošānu nodaļās, iestādes administrācija nepievērš lielu uzmanību izdarīto noziedzīgu nodarījumu veidam un notiesātā vecumam, tomēr raugās, vai notiesātajiem agrāk nav bijuši savstarpēji konflikti. Kā norāda administrācijas pārstāvji, visās nodaļās ir gan nepilngadīgie, gan arī tie, kas jau sasnieguši 18 gadu vecumu.

Notiesāto sadalījums pēc izdarītā noziedzīga nodarījuma veida

Notiesāto skaits Noziedzīga nodarījuma veids	2001. gads		2002. gads		2003. gads		2004. gads	
	144		147		152		155	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Slepkavība	–	–	2	1,4	3	2,0	1	0,6
Slepkavība pastipriņošos apstākļos	4	2,8	4	2,7	5	3,3	7	4,5
Slepkavība sevišķi pastipriņošos apstākļos	1	0,7	–	–	–	–	–	–
Tīšs smags miesas bojājums	2	1,4	3	2,0	5	3,3	–	–
Tīšs vidēji smags miesas bojājums	1	0,7	1	0,7	1	0,7	–	–
Izvarošana	4	2,8	3	2,0	2	1,3	6	3,8
Vardarbīga dzimum- tiesmes apmierināšana	3	2,1	4	2,7	1	0,7	5	3,2
Zādzība	88	61,0	74	50,3	84	55,3	79	50,9
Laupīšana	22	15,0	30	20,4	24	15,8	37	23,8
Krāpšana	1	0,7	–	–	–	–	–	–
Zādzība, krāpšana, piesavināšanās nelielā apmērā	7	4,9	9	6,1	7	4,6	4	2,5
Huligānisms	5	3,5	7	4,8	10	6,8	–	–
Narkotisko un psiho- tropo vielu neatļauta izgatavošana, glabāšana	2	1,4	1	0,7	2	1,3	–	–
Citi noziegumi	4	2,8	9	6,1	8	5,3	16	10,3

Ir redzams, ka visos gados visvairāk nepilngadīgo notiesāto izcieš brīvības atņemšanas sodu par noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu, pirmām kārtām – par zādzību un laupīšanu.

Samērā reti tiesas piespriež reālu brīvības atņemšanu nepilngadīgajiem, kuri pirmo reizi tiek saukti pie kriminālatbildības. Parasti pirmo reizi tiesājamajam nepilngadīgajam piespriež reālu brīvības atņemšanu, ja tas ir pastrādājis kādu sevišķi smagu noziegumu – slepkavību, izvarošanu, nodarījis smagus miesas bojājumus, kas izraisīja cietušā nāvi, vai kvalificētu laupīšanu. Atsevišķos gadījumos reāla brīvības atņemšana pirmo reizi tiesājamajam jāpiespriež tādēļ, ka persona ir izdarījusi vairākus noziedzīgus nodarījumus, un galīgais sods ir nosakāms par noziedzīgu nodarījumu kopumu.

Penitenciārā recidīva līmenis to notiesāto vidū, kas izcieš brīvības atņemšanu Cēsu AIN⁴⁷

Notiesāto skaits	2001. gads		2002. gads		2003. gads		2004. gads	
	144		147		152		155	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%
pirmoreiz	136	94,4	140	95,2	137	90,1	41	26,4
otroreiz	8	5,6	7	4,8	13	8,6	66	42,5
trešoreiz	–	–	–	–	2	1,3	36	23,2
ceturto un vairāk	–	–	–	–	–	–	12	0,6

Notiesāto personu skaits, ņemot vērā brīvības atņemšanas soda termiņus

Notiesāto skaits Brīvības atņemšanas soda termiņi	2001. gads		2002. gads		2003. gads		2004. gads	
	144		147		152		155	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%
no 3 līdz 6 mēnešiem	–	–	4	2,7	1	0,7	–	–
no 6 mēnešiem līdz 1 gadam	7	4,9	10	6,8	15	9,9	9	5,8
no 1 gada līdz 3 gadiem	93	64,6	88	59,9	90	59,2	80	51,6
no 3 gadiem līdz 5 gadiem	35	24,3	33	22,5	27	17,8	36	23,2
no 5 gadiem līdz 10 ieskaitot	8	5,6	11	7,5	18	11,8	29	18,7
virs 10 gadiem	1	0,7	1	0,7	1	0,7	1	0,6

Daudzi notiesātie bērni nāk no etniski jauktām ģimenēm, ieraksts viņu dokumentos par tautību ne vienmēr atspoguļo reālo personas nacionālo piederību. Tādēļ ir diezgan grūti spriest par Cēsu AIN ieslodzīto nacionālo sastāvu. Tomēr administrācija norāda, ka krievvalodīgo ieslodzīto skaits tomēr ir lielāks nekā to, kuriem dzimtā ir latviešu valoda.

Iestādē nav problēmu, kuru iemesls būtu tautība. Gandrīz visi bērni brīvi pārvalda gan latviešu, gan arī krievu valodu.

Intervēšanas laikā satiku krievu izcelsmes bērnu, kas labprāt runāja latviešu valodā vai lietoja latviešu un krievu valodu. Sazinoties ar ieslodzītajiem, man radās iespaids, ka lielākajai ieslodzīto bērnu daļai ir vienalga, kādā valodā runāt.

Pēc administrācijas pārstāvju atzinuma, ir tikai daži gadījumi, kad notiesātie nepārvalda valsts valodu.

Tomēr, sadalot ieslodzītos pa nodaļām, viņu dzimtā valoda tiek ņemta vērā, un ir nodaļas, kurās vairākums notiesāto ir vai nu krievvalodīgie, vai latvieši.

⁴⁷ Izmantoti dati, ko apkopojusi D. Smukule.

Normāla ir ieslodzīto attieksme arī pret čigānu tautības pārstāvjiem, kas izcieš sodu iestādē. Šī attieksme var būt raksturojama kā neitrāla, jo personu etniskai piederībai vienkārši netiek pievērsta uzmanība.

Sadzīve

Jaunuzņemtos notiesātos Cēsu AIN vienmēr ievieto ieslodzīto karantīnā uz laiku līdz 10 dienām. Faktiski ieslodzītie visu laiku atrodas kameras tipa telpā ar iespēju pastaigāties blakus esošajā pagalmā. Karantīnas telpa ir pietiekami liela, tomēr kopumā atmosfēra tajā ir personu degradējoša.

Notiesātie jaunieši tiek sadalīti astoņās nodaļās. Katras nodaļas notiesātie izvietoti atsevišķā kopmītņu tipa telpā, proti, notiesātie jaunieši, kuru skaits gada laikā svārstās no 150 līdz 170 cilvēkiem, dzīvo astoņās telpās. Četras telpas atrodas pirmajā stāvā, vēl četras – ēkas otrajā stāvā. No astoņām telpām, kurās dzīvo notiesātie, divu telpu kopējā dzīvojamā platība ir 68 m², bet pārējo sešu telpu – pa 62 m².

SIK 77. pantā paredzēts, ka dzīvojamās platības norma cietumos, kopmītņu tipa telpās, vienam nepilngadīgajam notiesātajam nedrīkst būt mazāka par 3 m². Ievērojot šo normu, 6 telpās drīkstētu izmitināt pa 20 notiesātajām personām katrā, savukārt vēl 2 telpās – pa 22 personām. Kopējais notiesāto skaits tādējādi nedrīkstētu pārsniegt 166 cilvēkus.

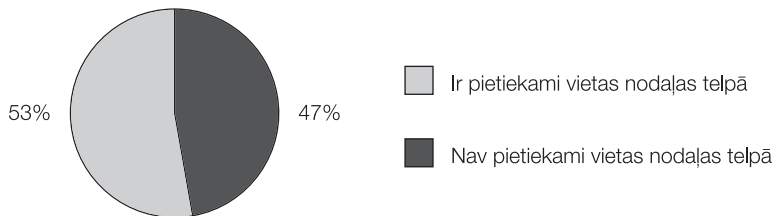

Atbildot uz anketas jautājumu, cik cilvēku dzīvo vienā telpā, 44% aptaujāto nepilngadīgo norādīja, ka telpā ir 20 līdz 22 cilvēki, 27% norādīja, ka kopā ar viņiem vienā istabā (nodaļā) dzīvo 23 līdz 24 cilvēki, bet 29% aptaujāto norādīja, ka viņi dzīvo istabās, kurās ir mazāk par 20 iemītniekiem.

Tomēr, piemēram, 1. nodaļas audzēkņu sarakstā, kurš rāmītī piekarināts pie istabas durvīm, uzskaitīti 27 notiesāto uzvārdi.

Uz jautājumu: – Vai Jums ir pietiekami vietas Jūsu nodaļas telpā? – saņemtas atbildes no 96 respondentiem; no viņiem apstiprinoši ir atbildējuši 45 notiesātie, bet 51 norādījis, ka dzīvojamā vieta nav pietiekama.

Aptaujāto notiesāto viedoklis par vietas pietiekamību nodaļas telpās (%)

Atbildot uz jautājumiem par problēmām, kas pastāv iestādē, daži respondenti norādījuši, ka cilvēku skaits nodaļās ir pārāk liels. Uz to norādīja arī intervētie notiesātie. Pēc viena notiesātā atzinuma, īpašas problēmas tas sagādā ziemā, kad aukstuma dēļ nevar atvērt logu, bet liela iemītnieku skaita dēļ telpā grūti elpot, jo trūkst gaisa.

Dzīvojamās telpās atrodas gultas (pārsvarā divstāvu), skapīši, krēsli. Katram ieslodzītajam ir sava gulta ar matraci, iestādes administrācija nodrošina regulāru gultas veļas maiņu. Gultas veļa tiek mainīta reizi nedēļā, bet nepieciešamības gadījumos tas var notikt biežāk, piemēram, tiem, kas slimo ar enurēzi (urīna nesaturēšanu miegā), veļu maina pēc vajadzības.

100% respondentu, atbildot uz anketas jautājumiem par gultas un matrača esamību, norādīja, ka viņiem ir sava gulta ar matraci. 99% respondentu apliecināja, ka viņi regulāri saņem tīru gultas veļu.

Ieslodzītajiem ir atļauts turēt personīgās mantas dzīvojamās telpās. Šo faktu apstiprināja 97% aptaujāto notiesāto. Ieslodzīto personīgo mantu glabāšanai tiek izmantoti skapīši, kas atrodas blakus gultām, tomēr ir noskaidrots, ka ne katra ieslodzītā rīcībā ir savs skapītis un daži tajos dalās ar citiem. Administrācijas pārstāvji norāda, ka nav līdzekļu, lai nopirktu skapīšus papildus un nodrošinātu ar tiem visus notiesātos.

92% aptaujāto uzskata, ka nodaļas telpā ir pietiekami gaišs, lai lasītu grāmatas. Tomēr viens no respondentiem ir uzrakstījis: “Ieslodzījumā trūkst gaišuma un tas paliek jau par pieradumu dzīvot tumšos apstākļos.”

Katrā telpā ir viens televizors, kas pieder iestādei. Ieslodzītajiem nav jāmaksā par elektroenerģiju, kas tiek patērēta, skatoties televīziju.

Ieslodzītajiem ir atļauts izmantot personīgos radiouztvērējus, magnetofonus, CD atskaņotājus, nepieslēdzot tos elektriskajam tīklam, proti, darbinot ar baterijām.

95% aptaujāto notiesāto atzina, ka viņiem ir iespēja jebkurā brīdī izmantot tualeti.

Tomēr nevar noliegt, ka tualešu skaits dzīvojamā ēkā nav pietiekams. Uz visiem notiesātajiem (150–170 cilvēkiem) ir divas tualetes – pa vienai tualetei katrā stāvā (sk. attēlu).

Ieslodzījuma vieta nodrošina nepilngadīgos ar tualetes papīru, ziepēm, zobu pastu un zobu suku saskaņā ar paredzētajiem normatīviem.

69% aptaujāto respondentu atzina, ka viņiem vienmēr ir ziepes un zobu pasta, savukārt 31% atzīmēja, ka viņiem ne vienmēr ir ziepes un zobu pasta.

Ieslodzīto dzīve iestādē tiek organizēta atbilstoši dienas kārtībai. To sastāda iestādes sociālās rehabilitācijas nodaļas priekšnieks un apstiprina Cēsu AIN priekšnieks. Ir apstiprināta dienas kārtība darbdienās 1. maiņas un 2. maiņas skolai, kā arī dienas kārtība sestdienām un svētdienām.

Cēsu AIN dienas kārtība darba dienām (2. maiņas skola)

Laiks (plkst.)	Pasākumi
06.30	Celšanās
06.30–06.40	Rīta rosme
06.40–07.00	Rīta tualete, brīvais laiks
07.00–07.20	Brokastis
07.20–07.30	Skaitliskā sastāva pārbaude

Laiks (plkst.)	Pasākumi	
	1. grupa	2. grupa
07.30–10.30	Mācības arodskolā	Kultūras, sporta, garīga un audzinoša rakstura pasākumi, brīvais laiks, TV skatīšanās
08.30	Dzīvojamās telpas sanitārā pārbaude	Ārsta apmeklējums
10.30–11.30	Izvešana no arodskolas	
10.30–10.50	Otrās brokastis	
11.00–11.20	Skaitliskā sastāva pārbaude	
11.20–11.30	Kultūras, sporta, garīga un audzinoša rakstura pasākumi, brīvais laiks, TV skatīšanās	
11.30–14.30	Ārsta apmeklējums	
11.30–12.30		Mācības arodskolā
12.00–14.30		Izvešana no arodskolas
14.30–15.00		
15.00–15.20	Pusdienas	
15.20–15.30	Skaitliskā sastāva pārbaude	
15.30–20.00	Mācības skolā	
20.00–20.30	Brīvais laiks	
20.00–20.30	Ambulatorā pieņemšana medicīnas daļā	
20.00–20.30	Skolas telpu uzkopšana	
20.30–20.50	Vakariņas	
20.50–21.10	Skaitliskā sastāva pārbaude	
21.10–22.00	Brīvais laiks, TV pārraides noskatīšanās	
22.00–06.00	Gulēšana (naktsmiers)	

Sestdienās un svētdienās nav nodarbību skolā, kā arī nenotiek arodapmācība.

Toties sestdienās ir paredzēti tādi pasākumi kā segu un matraču vēdināšana, veļas nodošana, pirts apmeklēšana, dzīvojamo telpu pamatīga uzkopšana, koplietošanas telpu un palīgtelpu galvenā uzkopšana, mākslas filmas noskatīšanās klubā, līdz pusnaktij atļauts skatīties televīziju.

Savukārt svētdienās notiesātajiem atļauts gulēt līdz pulksten 9.00, ir paredzēti kultūras un citi pasākumi, mākslas filmas noskatīšanās klubā.

Uz jautājumu par stundu skaitu, kad ieslodzītie var mierīgi gulēt, 90% ieslodzīto norādīja, ka viņiem ir iespēja gulēt 8 un vairāk stundas. Tomēr daži ieslodzītie uzskata, ka iestādē būtu jāatļauj gulēt ilgāk.

Cēsu AIN ir speciāli aprīkota veikala telpa. Tomēr veikals nestrādā katru dienu – tas darbojas vienu reizi nedēļā (sestdienās).

Notiesātajiem nav vienmēr jāatrodas dzīvojamā telpā. No skolas nodarbībām un pasākumiem brīvajā laikā viņi var aiziet uz atpūtas un spēļu telpām, bibliotēku, var atrasties gaitenī vai ārpus ēkas.

Divas reizes nedēļā notiesātajiem iestādes klubā demonstrē mākslas filmas (no pilsētas kinoteātra).

Aptaujājot notiesātos, viņiem tika piedāvāts sniegt informāciju par savu brīvā laika pavadīšanu. No respondentiem saņemtas šādas atbildes:

Ar ko Jūs nodarbojaties brīvajā laikā?	Nekad to nedaru	Šeit tas nav iespējams	Reti	Dažreiz	Es to daru bieži/regulāri	Nav atbildes
Skatāties televīziju	0	2	12	40	42	4
Zīmējat	0	1	59	26	8	6
Spēka vingrinājumi	0	1	36	28	31	4
Lasišana	1	5	42	24	21	7
Laika pavadīšana ar citiem ieslodzītajiem	0	0	9	38	47	6
Spēlējat galda tenisu, citas galda spēles	0	7	31	32	24	6
Sportoņat	2	5	25	32	31	5
Strādāņat rokdarbus	1	17	53	16	5	8
Neko nedarāt	0	20	41	22	6	11
Klausāņties mūziku, muzicēņat		4	29	35	24	8
Spēlēņat datorspēles	0	78	9	2	4	7
Smēķēņat	2 ⁴⁸	2	7	16	65	8
Nodarboņaties ar saviem vaļaspriekiem		25	19	22	23	11

Vienu reizi nedēļā ieslodzītajiem ir iespēja (un pienākums) apmeklēt pirti (sestdienās). 93% aptaujāto atzina, ka viņiem ir iespēja mazgāties pirti katru nedēļu. Līdztekus no ieslodzītajiem tika dzirdēts ierosinājums atļaut mazgāties pirti biežāk – divas reizes nedēļā, kā arī ierīkot dzīvojamajā ēkā dušu.

⁴⁸ Divi respondenti norādīja, ka viņi nesmēķē.

Pirts atrodas atsevišķā ēkā, toties ēkā, kur dzīvo notiesātie, nav dušas un boileru. Tādēļ notiesātie var mazgāties tikai aukstā ūdenī.

Ēdināšana

Ieslodzītie saņem ēdienu 4 reizes dienā.

Ir atļauts iegādāties pārtikas produktus iestādes veikalā.

94% aptaujāto atzina, ka viņiem ir iespēja nopirkt veikala produktus, bet 27% respondentu atzīmēja, ka viņiem nav naudas, lai kaut ko nopirktu.

Ieslodzītajiem nav atļauts gatavot sev ēdienu dzīvojamās telpās. Taču ir atļauts, izmantojot elektriskās tējkannas, sildīt ūdeni tējai, kafijai, ātri pagatavojamām zupām un otrajiem ēdieniem. Ūdens sildīšana notiek gaitenī, par patērēto elektroenerģiju maksā iestāde.

Notiesātie tiek ēdināti iestādes ēdnīcā, bet apcietinātie saņem ēdienu kamerās.

Uz jautājumiem par ēdināšanu no ieslodzītajiem tika saņemtas šādas atbildes

	Pilnīgi pareizi	Drīzāk pareizi	Drīzāk nepareizi	Absolūti nepareizi	Nav atbildes
Ēdiens šeit ir vienveidīgs	31	42	27	3	7
Porcijas ir pietiekami lielas	6	14	40	36	4
Ēdiens šeit ir labs	24	35	25	12	4

Ēdnīcā ieslodzītie var iepazīties ar ēdienkarti, kā arī, izmantojot svarus, var pārbaudīt saņemto porciju svara atbilstību ēdienkartē norādītajam.

Ēdienkartes Cēsu AIN ēdnīcā

Otrdiena	Trešdiena
Brokastis	
Olu – makaronu omlete – 100 g Sālījumi Sviests – 10 g Rupjmaize Baltmaize Tēja – 250 g	Griķu biezputra – 270 g Sviests – 10 g Rupjmaize Baltmaize Tēja – 250 g
Pusdienas	
Zirņu zupa – 500 g Vārīti kartupeļi – 145 g Zivs ar dārzeņiem – 80 g Rupjmaize Piens – 200	Kāpostu zupa – 500 g Vārīti kartupeļi – 145 g Vistas gaļas mērce – 100 g Rupjmaize Piens – 200 g
Launags	
Gaļas kotlete 100 g Makaroni – 210 g Bietes Smalkmaizīte Rupjmaize Baltmaize Tēja – 250 g	Olu – zivju sacepums – 80 g Biešu – gurķu salāti – 50 g Rupjmaize Baltmaize Smalkmaizīte Tēja – 250 g
Vakariņas	
Rīsu biezputra ar ķīseli – 390 g Sviests – 10 g Baltmaize	Mannas biezputra ar ķīseli – 410 g Sviests – 10 g Baltmaize
Dienā kopumā izsniedz: 270 g rupjmaizes 250 g baltmaizes	

Cēsu AIN administrācija kopumā atbalsta ideju par virtuves izveidošanu korpusā, kur dzīvo notiesātie, lai nodrošinātu iespēju pašiem pagatavot sev ēdienu. Šķērslis tam ir finanšu trūkums.

Informācija par savām tiesībām

Dzīvojamās ēkas gaitenī uz ziņojumu dēļa ir pieejama informācija, kas palīdz ieslodzītajiem saprast viņu tiesības un pienākumus, tajā skaitā:

- informācija par pienesumu un sūtījumu saņemšanas kārtību;
- to produktu un priekšmetu saraksts, kurus notiesātais var iegādāties iestādes veikalā;

- notiesāto satikšanās kārtība ar radiem un citām personām;
- to priekšmetu un produktu saraksts, kuri var atrasties pie notiesātā;
- to darbību uzskaitījums, kuras notiesātajiem aizliegtas;
- notiesāto pienākumu uzskaitījums;
- noteikumi par uzšuvu uz apģērba;
- sarakstes un telefona lietošanas kārtība;
- vēstules aploksnes noformēšanas paraugs;
- iesnieguma paraugs lūgumam atstāt Cēsu AIN soda izciešanai personu, kas sasniegusi 18 gadu vecumu;
- iesnieguma paraugs lūgumam nosūtīt uz citu iestādi soda izciešanai sakarā ar 18 gadu vecuma sasniegšanu;
- iesnieguma paraugs lūgumam atļaut izdarīt telefona zvanus;
- paziņojums par iespēju iegādāties veikalā preces, kuru nav veikala sortimentā;
- iesnieguma paraugs lūgumam izskatīt jautājumu par nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu no soda;
- iesnieguma paraugs lūgumam piešķirt materiālo pabalstu sakarā ar atbrīvošanu no ieslodzījuma.

Uz ziņojumu dēļa tiek izvietota informācija par notiesātajiem, kuriem atbilstoši tiesas spriedumam ir pienākums atlīdzināt par noziedzīgos nodarījumos radīto kaitējumu, samaksāt par advokāta pakalpojumiem vai valsts nodevu. Kopā sarakstā bija uzskaitīti 39 notiesāto uzvārdi un atzīmēts, ka 18 notiesātie jau veikuši maksājumus un daļēji seguši savus parādus.

Uz ziņojumu dēļa arī izvietots Cēsu AIN rīkojums par nosaukuma “labākais strādnieks” piešķiršanu astoņiem notiesātajiem.

Cēsu AIN Izmeklēšanas daļas ēkas gaitenī arī ir ziņojumu dēļis ar informāciju ieslodzītajiem. Ņemot vērā, ka apcietinātie tiek turēti kamerās, viņiem nav brīvas pieejas šai informācijai, taču viņi var lūgt administrāciju atļaut ar to iepazīties.

Informācijas pieejamība

Ieslodzītajiem ir iespēja sazināties ar citām personām un iegūt informāciju, rakstot un saņemot vēstules, kā arī telefoniski.

Ieslodzītie saņem informāciju no iestādes darbiniekiem.

Notiesātie aktīvi izmanto iespēju skatīties televīziju un klausīties radio.

Ieslodzīto vajadzībām iestāde abonē divas avīzes – “Diena” un “Čas”. Paši notiesātie izmanto iespēju pasūtīt reģionālās avīzes un žurnālus.

Veselība

Nepilngadīgajiem ieslodzītajiem ir pieejami garantēti medicīniskie pakalpojumi. 72% aptaujāto ieslodzīto vērtē iestādē sniegto medicīnisko aprūpi kā labu.

Uzņemot nepilngadīgos ieslodzītos, obligāti notiek personas medicīniskā apskate. Visu laiku, kamēr jauniešs atrodas ieslodzījumā, mediķi kontrolē viņa veselības stāvokli un sniedz nepieciešamo medicīnisko palīdzību.

Atbilstoši dienas kārtībai katru darba dienu ieslodzītos apmeklē ārsts.

Iestādē vienmēr ir ārsts un medmāsa; ārsta pieņemšanas paredzētas 3 reizes dienā.

Iestādē ir izveidots arī stacionārs, bet apmeklējuma dienā neviens ieslodzītais tajā nebija ievietots.

Iestādē nav sava zobārsta, tādēļ nepieciešamības gadījumos pēc stomatoloģiskās palīdzības ieslodzītie tiek vesti uz pilsētas poliklīniku. Uz jautājumu: – Vai nepieciešamības gadījumā Jums ir iespēja griezties pie zobārsta? – 80% respondentu atbildēja pozitīvi.

Lielākā notiesāto daļa ir apmierināta ar pieejamajiem medicīnas pakalpojumiem un atzinīgi vērtē to kvalitāti (sk. anketēšanas rezultātu analīzi).

Vērtējot savu veselības stāvokli, lielākā daļa aptaujāto nepilngadīgo ieslodzīto norādīja, ka ir vai nu pilnīgi veseli, vai jūtas labi (sk. anketēšanas rezultātu analīzi).

Vērtējot iestādē pieejamo medicīnisko aprūpi, aptaujātie ir pauduši šādus atziņumus:

2000. gadā Cēsu AIN tika ieviesta notiesāto audzēkņu psihiskās un fiziskās veselības uzlabošanas programma. Programmu ieviesa organizācija "Izglītība brīvībai", kas dibināta 1998. gadā, un vairākums tās biedru ir iestādes pedagogi un medicīnas darbinieki.

Psihiskās veselības programmu katru gadu apgūst 15 pusaudži. Programmas galvenais mērķis – palīdzēt pārvarēt atkarību no apreibinošām vielām – narkotikām, alkohola, toksiskām vielām. Šajā grupā ir 7 audzēkņi, kas tiesāti par slepkavībām. Daudzi no viņiem ir psihiski nelīdzsvaroti, ir cietuši no vardarbības ģimenē, un viņiem ir nepieciešama psiholoģiskā palīdzība. Šiem jauniešiem ir gari soda termiņi (6–10 gadi), līdz ar to nebrīve ietekmē viņus vairāk.

Ar HIV inficēto skaitu oficiāli netiek izpausts, tomēr gan ieslodzītie, gan administrācija faktiski ir informēti. Latvijas cietumu subkultūras ietekmē nav pieņemts slēpt inficēšanās faktu, un ieslodzītajam pat var būt problēmas ar citiem ieslodzītajiem, ja vēlāk noskaidrojas, ka cilvēks noklusējis faktu, ka ir slims ar AIDS vai ir ar HIV inficētais. Savukārt pret tiem, kas ir inficēti, pārējie ieslodzītie izturas absolūti normāli, nediskriminē tos.

Vizītes dienā, pēc cietumā strādājošo mediķu vārdiem, cietumā neatradās nedz inficētie ar HIV, nedz arī slimie ar TB vai hepatītu.

Iestādē ir izveidota veselības grupa, kas apvieno audzēkņus, kuri veselības stāvokļa dēļ nevar piedalīties fizikultūras nodarbībās. Šai grupai regulāri notiek ārstnieciskās vingrošanas nodarbības, kuras vada fizioterapeits. Šādas nodarbības palīdz slimajiem būt fiziski aktīviem un kļūt veseliem.

Cēsu AIN tiek īstenotas programmas, kas veltītas “riska grupas” notiesātajiem – inficētajiem ar HIV, AIDS slimniekiem, inficētajiem ar hepatītu “C”, tuberkulozes slimniekiem un saslimušajiem ar citām infekcijas slimībām. Viena no tādām programmām ir “Veselības informācijas iniciatīva Cēsu AIN”, ko “*Nord-Balt Prison*” projekta ietvaros realizēja sabiedriskā organizācija “DIA+LOGS”.

Riska grupām paredzēto programmu īstenoja arī Latvijas Sarkanā Krusta jauniešu nodaļa un sabiedriskā jauniešu organizācija “Pret straumi”.

Programmas tiek īstenotas no 2000. gada, un dažas no tām turpinājās arī 2004. gadā. Kopumā šo programmu apgūvē piedalījās aptuveni 150 audzēkņi.

Izglītība

Cēsu 2. vakara (maiņu) vidusskola ir Cēsu AIN struktūrvienība. Saskaņā ar iestādes iekšējās kārtības noteikumiem mācības skolā ir obligātas, izņemot gadījumus, kad jaunieši mācībām paredzētajā laikā strādā.

Kā iestāde, tā arī skola atrodas Ieslodzījuma vietu pārvaldes pakļautībā.

Skolas darbība balstās uz LR Izglītības likumu, skolas nolikumu, skolas perspektīvo plānu. Nolikums pieņemts skolas padomes pedagoģiskajā sēdē, to apstiprinājis iestādes priekšnieks.

Kā intervijā atzīmēja skolas direktors, iestādē funkcionē parasta skola, kurā mācās bērni, pedagoģi redz viņus skolēnus, nevis noziedzniekus. Skola strādā

pēc tiem pašiem noteikumiem un standartiem kā citas Latvijas skolas, piemēram, nodarbības ilgums ir 40 minūtes, ir starpbrīži, utt.

Saskaņā ar iekšējās kārtības noteikumiem mācību slodze visu klašu audzēkņiem ir 28 mācību stundas nedēļā no pirmdienas līdz piektdienai, tā ir organizēta maiņās – vienu mēnesi rīta maiņā (no plkst.8.00 līdz plkst.12.00), otru mēnesi vakara maiņā (no plkst.15.00 līdz plkst.20.00). Iestādes dienas kārtībā nav paredzēts laiks mājas darbiem, visas mācības notiek tikai skolā, mācību priekšmetu stundās.

Skolā strādā 11 skolotāji ar pilnu slodzi, ka arī nepieciešamības gadījumā tiek pieaicināti vēl daži. Lielākā daļa skolā strādājošo pedagogu ir sievietes, bet ir arī divi vīrieši – skolas direktors un fizikultūras skolotājs.

Skolas vadība aktīvi sadarbojas ar iestādes struktūrvienībām un visciešāk – ar sociālās rehabilitācijas daļu. Pedagoģi piedalās iestādes pedagoģiskajās sēdēs, kopīgi ar sociālās rehabilitācijas daļas inspektoriem (audzinātājiem) plāno un īsteno individuālu sociālās rehabilitācijas darbu ar katru audzēkni.

Skolā tiek īstenotas 4 izglītības programmas:

- vispārējās pamatzglītības programma no 5. līdz 9. klasei vakara (maiņu) skolai ar latviešu mācībvalodu;
- vispārējās pamatzglītības programma no 5. līdz 9. klasei vakara (maiņu) skolai ar mācībvalodu cittautiešiem;
- vispārējās vidējās izglītības vispārīzglītojošā programma vakara (maiņu) skolai ar latviešu mācībvalodu;
- vispārējās vidējās izglītības vispārīzglītojošā programma vakara (maiņu) skolai ar mācībvalodu cittautiešiem.

Nepilngadīgo notiesāto izglītības līmenis, viņu pārtraukumi mācībās ir diezgan atšķirīgi. Tādēļ ne vienmēr ir viegli izlemēt, kurā klasē skolēnam jāmacās. Skolēna izglītības līmeni pēc ierašanās iestādē sākotnēji nosaka iestādes pieņemšanas komisijas pēc krimināllietai pievienotajiem dokumentiem, kas pēc pieprasījuma tiek atsūtīti no pēdējās mācību iestādes, un ar iestādes priekšnieka pavēli audzēknis tiek nozīmēts mācīties kādā no klasēm. Kā atzīst skolas direktors,

dokumenti ne vienmēr atspoguļo jaunieša reālo izglītības līmeni. Ja tiek konstatēts, ka jauniešs nevar objektīvi mācīties noteiktajā klasē, viņš tiek sūtīts uz iepriekšējo klasi.

Mācību procesa organizēšanu sarežģī arī tas, ka audzēkņi iestājas skolā atšķirīgā laikā un visu gadu klašu sastāvs mainās. Turklāt dažus mēnešus vai ilgāku laiku apcietinātie atrodas izmeklēšanas cietumos, un mācību process attiecīgajā posmā ne vienmēr tiek organizēts pietiekami kvalitatīvi. Vairākiem jauniešiem bijuši gari mācību pārtraukumi – dažādu iemeslu pēc viņi nav gājuši skolā, daži no viņiem tikuši pārcelti no klases uz klasi ar nepietiekamu zināšanu līmeni, iestāšanās brīdī var novērot elementārāko mācību iemaņu trūkumu.

Skolas audzēkņi iedalīti četrās latviešu mācību valodas klasēs un piecās krievu mācību valodas klasēs. Ir izveidotas arī divas individuālās apmācības grupas, kurās mācās sākumskolas un speciālās skolas audzēkņi krievu un latviešu plūsmā, šajās grupās mācības notiek pēc individuāla plāna.

Notiesāto skaits Cēsu AIN (izglītības līmenis 2004. gada 1. maijā)

Klase	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	Individuāli	Kopā
Skolēnu skaits	6	10	22	25	37	22	11	22	155
%	3,9	6,5	14,2	16,0	23,9	14,2	7,1	14,2	100

Jāsecina, ka notiesātajiem Cēsu AIN ir samērā zems izglītības līmenis. 14 līdz 16 gadus veci nepilngadīgie notiesātie ierodas iestādē ar 3.–5. klases izglītību. Ļoti maz notiesāto mācās vidusskolas klasēs.

Skolā ir arī individuālās apmācības klase – tā paredzēta bērniem, kuriem nav pietiekams izglītības līmenis, lai mācītos kādā vispārējā klasē. 2003./2004. mācību gadā 16 notiesātie mācījās individuālajās klasēs.

Notiesāto personu izglītības apguve Cēsu AIN (2004. gada 1. septembrī)

Klases	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Individuālā apmācība	Kopējais skaits
Latviešu valodas plūsma ("a" klases)	0	8	8	15	18	11	6	0	13	79
Krievu valodas plūsma ("b" klases)	6	2	14	10	19	11	5	0	9	76

2005. gada 30. martā skolas 12. klasē mācās 3 audzēkņi, bet vienmēr visvairāk skolēnu ir mācījušies 9. klasē.

Skolā ir atbilstošas mācību grāmatas, mācību līdzekļi, mācību telpas, kas nodrošina izglītības programmu īstenošanu. Tiek pasniegti 18 mācību priekšmeti.

Cēsu AIN skolas mācību darbā sekmīgi tiek lietotas aktīvās mācību metodes. Jau vairākus gadus sekmīgi tiek strādāts ar projektu darba metodi (projektu nedēļas).

Iekšējā sistēma tiek virzīta uz kopēju mērķi:

- pēc iespējas kvalitatīvāk mācīt skolēnus apgūt izglītības standartā noteiktās zināšanas, prasmes, iemaņas;
- radīt apstākļus, lai katram audzēknim būtu iespējas mācīties atbilstoši savām spējām.

Interesanti, ka ieslodzītie uzskata, – skolā nav spēkā cietuma likumi, proti, skola nav cietums. Atsevišķas darbības, kuras cietuma subkultūra nepieļauj un nosoda, var notikt skolā, un ieslodzītie tās nevērtē negatīvi.

Arodapmācība un ieslodzīto nodarbināšana

Cēsu AIN arodapmācības daļa nav kādas arodskolas filiāle, bet gan faktiski patstāvīga arodskola, kas funkcionē iestādē. Tās darbs tiek veikts saskaņā ar nolikumu, kurš apstiprināts ar iestādes priekšnieka pavēli. Saskaņā ar šo dokumentu arodapmācības daļas funkcionālie pienākumi ir:

- nodrošināt iespēju audzēkņiem apgūt vienkāršākas profesijas vai darba iemaņas atbilstoši viņu spējām;
- attīstīt audzēkņu dotības un veicināt radošu pieeju darbam;
- atrisināt audzēkņu nodarbinātības problēmu;
- sagatavot audzēkņus praktiskai dzīvei sabiedrībā pēc soda izciešanas.

Arodapmācības daļā tiek īstenota audzēkņu interešu izglītība.

Cēsu AIN arodapmācības daļā audzēkņi var apgūt trīs profesiju darba iemaņas:

- atslēdznieka;
- daiļamatnieka;
- kokapstrādes.

Līdz 2003. gada jūnijam audzēkņi varēja apgūt arī klūdziņpīšanas prasmi, bet līdzekļu trūkuma dēļ apmācības grupa tika likvidēta.

2003./2004. mācību gadā arodizglītību apguva 67 audzēkņi (2003. gada 1. septembra dati).

Pēc štatu saraksta apmācības vada arodapmācības centra priekšnieks, viņa vietnieks ražošanas pedagogiskajā darbā, kā arī septiņi arodapmācību grupu meistari. Audzēkņi pēc apmācības valodas tiek iedalīti grupās ar latviešu un krievu mācību valodu.

Arodapmācības audzēkņu un meistaruru skaits pa grupām, salīdzinot 2002. un 2003. mācību gadu

Gads	2002. gads				2003. gads			
	Latv. val.	Krievu val.	Kopā	Meistaruru skaits	Latv. val.	Krievu val.	Kopā	Meistaruru skaits
Apmācāmo audzēkņu skaits pa valodu grupām								
Arodapmācības grupa								
Atslēdznieku grupa	24	24	48	4	25	25	43	4
Kokapstrādes grupa	18	–	18	2	–	–	14	2
Mākslas metāla apstrādes grupa	8	–	8	1	–	–	10	1
Klūdzināšanas grupa	8	–	8	1	–	–	–	–
Kopā	58	24	82	8	25	25	67	7

Cēsu AIN arodapmācības daļā audzēkņi tiek ieskaitīti arodapmācības grupā, pamatojoties uz iestādes sadales komisijas vērtējumu, kā arī uz brīvprātīga iesnieguma pamata, ko apstiprina iestādes priekšnieks.

2004. mācību gadā arodapmācības daļā tika rasta iespēja vairāk apmācīt notiesātos, to atrisināja ar meistaruru darbu divās maiņās.

Cēsu AIN arodapmācības daļas popularitāte audzēkņu vidū ir diezgan liela, un šobrīd nav iespējams uzņemt kokapstrādes un daiļamatnieku apmācības grupās visus, kuri to vēlas.

Apmācības daļā visiem audzēkņiem pēc vēlēšanās tiek dota iespēja piedalīties tehniskās jaunrades izstādēs, kuras arodapmācības daļā rīko divas reizes gadā. Šajās izstādēs audzēkņi demonstrē savu radošo izdomu un darba prasmju pielietojumu praksē. Izstāžu nozīme audzēkņiem ir ļoti liela. Ar iestādes priekšnieka pavēli ir izveidota komisija, kas vērtē audzēkņu darbus, un tiem audzēkņiem, kas ierindojušies pirmajās trijās vietās no katras mācību grupas, tiek piešķirtas prēmijas dažādu pamudinājumu veidā.

Beidzot mācības Cēsu AIN arodapmācības daļā, audzēkņi, kuru darba iemaņas ir pietiekami augstas, pēc pašu vēlēšanās izgatavo kvalifikācijas pārbaudes darbu, kura izstrādes laikā meistars audzēkņi tikai konsultē, praktiski visus darbus audzēkņi veic patstāvīgi. Pēc tam pārbaudes darbu vērtē meistari, un audzēkņim

tiek izsniegta izziņa, kurā norādīts stundu skaits, ko audzēknis pavadījis mācoties un strādājot Cēsu AIN arodapmācības daļā, kā arī, cik stundu audzēknis strādājis ar katru no kokapstrādes darbagaldiem un mašīnām darbnīcā.

Izrādās, ka vairāki bijušie audzēkņi, kas atbrīvoti no Cēsu AIN, ir atraduši darbu, kas saistīts ar kokapstrādi.

Cēsu AIN nodarbināti tikai daži notiesātie, savukārt apcietinātajiem vispār nav iespēju strādāt algotu darbu.

Iepriekšējos gados tika īstenoti atsevišķi notiesāto nodarbināšanas projekti:

- no 1994. līdz 1996. gadam Cēsu AIN teritorijā audzēja austersēnes (iesaistīti 4 audzēkņi);
- no 1996. gada līdz 1998. gadam sadarbībā ar Zviedrijas komersantiem gatavoja koka sētas mietiņus (nodarbināti 10 audzēkņi);
- no 2000. gada līdz 2001. gadam iestādes galdniecībā no koka gatavoja plauktiņu sagataves nosūtīšanai uz Zviedriju (nodarbināti 12 audzēkņi);
- no 2001. gada līdz 2002. gadam sadarbībā ar Cēsu firmu CED veica sagatavju izgatavošanu putnu būriņiem nosūtīšanai uz Lielbritāniju (nodarbināti 12 audzēkņi).

2004. gadā iestāde pastāvīgi nodarbināja notiesātos šādos darbos:

- iestādes dārzniecībā – 2 audzēkņi;
- iestādes pārtikas noliktavā – 1 audzēknis;
- saimnieciskā darbā iestādes ēdnīcā – 5 audzēkņi;
- dažāda veida iestādes celtniecības remontdarbos – 4 audzēkņi;
- dzīvojamā korpusa sanitārā mezgla apkalpošanā – 2 audzēkņi;
- iestādes pirtī un par medicīnas māsas palīgu – 1 audzēknis;
- apkures sezonas laikā katlu mājā – 4 audzēkņi;
- iestādes skolā saimnieciskajos darbos – 1 audzēknis.

Tikai dažiem notiesātajiem ir nodrošināta iespēja veikt algotu darbu un nopelēt kaut nelielu, tomēr savu naudu.

Notiesātie jaunieši periodiski tiek nodarbināti dažādos labiekārtošanas un uzkopšanas darbos iestādē. Pašu spēkiem tiek veikts remonts skolā, dzīvojamā korpusa nodaļās, iespēju robežās labiekārtots stadions un citas iestādes telpas un teritorija.

Pēc administrācijas pārstāvju atzinumiem, notiesātie labprāt strādā ārpus iestādes teritorijas, jo, pēc viņu uzskatiem, laiks tā pāiet ātrāk, kā arī nelielais atalgojums nav mazsvarīgs. Pārsvarā ārpus iestādes teritorijas audzēkņi strādā no aprīļa līdz septembrim, kad piedalās Cēsu pilsētas sakopšanā, palīdz pilsētas skolām un organizācijām labiekārtošanas darbos.

Atbilstoši SIK 56. pantam notiesātos iesaista tādos bezatlīdzības darbos kā apkārtējās teritorijas labiekārtošana, kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošana. Nodaļu telpās uz ziņojumu dēļiem var apskatīt teritorijas tīrīšanas grafiku, gultu, apavu skapja, palodzes un drēbju plaukta sakārtošanas grafiku, putekļu tīrīšanas grafiku. Šos un citus nepieciešamos darbus notiesātie veic rindas kārtībā – ne ilgāk kā divas stundas dienā.

Vecāku konference

Divas reizes gadā Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem notiek vecāku konference, un ieslodzīto vecākiem ir iespēja apmeklēt nodaļas, kurās dzīvo ieslodzītie, redzēt skolu, aprunāties ar klases audzinātāju, sociālās rehabilitācijas daļas inspektoru (nodaļas audzinātāju), uzzināt par sadzīvi audzināšanas iestādē, par puīšu savstarpējām attiecībām un uzvedību, par ieslodzīto ēdināšanu un veselības aprūpi. Uz konferenci drīkst ierasties tikai vecāki vai personas, kuras viņus aizvieto.

Kārtējā vecāku konference Cēsu AIN notika 2005. gada 24. aprīlī.

Cēsu AIN vecāku konferences dienas kārtība 2005. gada 24. aprīlī

plkst. 09.00–11.00	Reģistrācija administratīvajā ēkā; naudas un mantu pienesumu pieņemšana
plkst. 11.00–11.30	Ienākšana iestādē
plkst. 11.00–12.10	Ekskursija uz kopmītnēm un arodapmācības daļu
plkst. 12.10–12.40	Kopsapulce, kuru vada iestādes priekšnieks
plkst. 12.40–13.00	Notiesāto koncerts
plkst. 13.00–14.30	Klašu sapulces skolā kopā ar notiesātajiem; tikšanās ar notiesātajiem
plkst. 14.30–15.00	Iestādes teritorijas atstāšana

Satikšanās

Pašreiz iestādē nav telpas, kurā varētu rīkot audzēkņu ilgstošas tikšanās ar tuviniekiem, jo līdz 2004. gada decembrim šāda iespēja likumā vispār netika paredzēta. Pozitīvi vērtējot izdarītos SIK grozījumus, jāatzīst, ka situācija kopumā ir acīm redzami aplama, jo grozījumi Sodū izpildes kodeksā tika izdarīti, neraugoties uz to, ka Cēsu AIN trūkst telpu, bet likumā netika paredzēts pārejas periods, proti, nav norādes, ka noteikumi par nepilngadīgo notiesāto ilgstošām satikšanās reizēm stāsies spēkā vēlāk. Rezultātā likums garantē nepilngadīgajam notiesātajam ilgstošās satikšanās iespēju, bet tās īstenošana praktiski nav iespējama.

Administrācijas pārstāvji atzinīgi vērtē ieslodzīto attieksmi pret problēmu. Ieslodzītie ļoti vēloties, lai notiktu ilgstošās satikšanās ar vecākiem, tomēr viņi neizvirza prasības/ultimātus, lai viņiem tās tiktu nodrošinātas. Jāatzīmē, ka

nepilngadīgie apzinās savu atkarīgo stāvokli, tādēļ vienkārši neuzskata par lietderīgu kategoriskā formā prasīt viņu tiesību ievērošanu.

Šobrīd Cēsu AIN nodrošina nepilngadīgajiem ieslodzītajiem iespēju redzēties ar vecākiem un citām personām īslaicīgās tikšanās brīžos, kas var notikt vienreiz mēnesī un kuru ilgums var būt līdz 2 stundām.

Īslaicīgās tikšanās, pirmkārt, notiek ar tuviem radiem – vecākiem, brāļiem, māsa, vecvecākiem. Retāk tiek atļautas tikšanās ar draugiem/draudzenēm. Administrācija uzskata, ka vecākiem ir priekšrocība tikties ar bērniem, bet draugiem/paziņām ir iespēja redzēties, ja vecāki neizmanto likumā paredzēto iespēju. Administrācija iespēju robežās cenšas nepieļaut “kaitīgas tikšanās” –, proti, ar agrāk sodītām personām, kuras var negatīvi ietekmēt nepilngadīgo.

Apmēram sešiem vai septiņiem cilvēkiem mēnesī tiek dota iespēja vecāku vai audzinātāju pavadībā atstāt Cēsu AIN uz laiku līdz 8 stundām un pastaigāties pa pilsētu. 2004. gadā tāda iespēja notiesātajiem tika piešķirta 94 reizes.

Vienam vai diviem ieslodzītajiem reizi mēnesī tiek piešķirts atvaļinājums, un viņš var aizbraukt uz mājām dažas dienas (atvaļinājumu ilgums gada laikā kopumā nedrīkst pārsniegt 10 dienas).

Vasaras nometne

Pamatojoties uz SIK 507. pantu, kas paredz iespēju atļaut notiesātajiem nepilngadīgajiem atrasties ārpus iestādes teritorijas līdz desmit diennaktīm, 2002. gada vasarā uz 10 dienu vasaras nometni izbrauca 10 Cēsu AIN audzēkņi. Galvenais nometnes mērķis bija veicināt jauniešu dzīves pieredzes apmaiņu ar tā sauktajiem “ielas bērniem”, kas pirms tam bija strādājuši ar Kanādas psihologu, kura galvenais mērķis bija radīt individuālu motivāciju izvairīties no narkomānijas, alkohola un noziedzības, palīdzēt tikt galā ar dzīves uzdevumiem, veidot saiksmes prasmes un sniegt individuālu iespēju atgūt fizisko, garīgo, profesionālo, sociālo un ekonomisko pilnvērtību, t. i., pēc pārciestā integrēties sabiedrībā.

Cēsu AIN jauniešiem pirms vasaras nometnes bija 5 mēnešus ilgi apmācības kursi, kas veidoja jauniešos izpratni par vērtībām, deva pozitīvu pieredzi un praktiskas iemaņas konfliktu un problēmu risināšanā. Jauniešu apziņā tika veidots priekšstats par viņu tiesībām un iespējām. Iegūstot arvien vairāk pozitīvu pārdzīvojumu, iepazīstot pasauli un cilvēkus, jaunieši atgūs drosmi pieņemt lēmumus, mācīsies sazināties un uzticēties.

Šīs programmas apmācību katru gadu saņem vismaz 10 nepilngadīgie likumpārkāpēji (2002. gadā – 10 audzēkņi; 2003. gadā – 10 audzēkņi; 2004. gadā – 16 audzēkņi).

Rehabilitācija

Cēsu AIN ir izveidota sociālās rehabilitācijas daļa, kuras darbinieki nodarbojas ar notiesāto nepilngadīgo likumpārkāpēju resocializāciju, rehabilitāciju un dažādu sociālo pamatiemaņu programmu apmācību.

Sociālās rehabilitācijas darbu Cēsu AIN darbinieki raksturo kā pasākumu kompleksu, kas vērsts uz to, lai no sabiedrības izolētu cilvēku sagatavotu dzīvei normālā vidē, sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanai un uzlabošanai, sociālā statusa atgūšanai un integrācijai sabiedrībā.

Sociālā rehabilitācija Cēsu AIN ietver:

- dažādas izglītības programmas;
- kultūras un sporta pasākumu organizēšanu;
- jaunrades un mākslas pulciņu darbību;
- kristīgo mācību;
- darbu ar ieslodzīto pašpārvaldes organizācijām;
- individuālo darbu ar jauniešiem;
- darbu ar nepilngadīgo likumpārkāpēju vecākiem.

Cēsu AIN pirmo rehabilitācijas programmu notiesātajiem ieviesa 1999. gadā.

Cēsu AIN darbinieki ir ieinteresēti īpašas pirmsatbrīvošanās programmas izstrādē – specifiskā mācību kompleksā, kura procedūras ir atbilstošas noteiktajam soda veidam un ilgumam un kura mērķi būtu:

- sniegt notiesātajiem aktuālu informāciju par norisēm brīvībā;
- palīdzēt attīstīt notiesāto sociālās iemaņas un spēju dzīvot likumpaklausīgu dzīvi.

Cēsu AIN administrācijas pārstāvji uzsver, ka notiesāto psihi negatīvi iespaido strauja pāreja no ieslodzījuma apstākļiem uz pilnīgu brīvību. Tādēļ soda izpildes iestāde nepilngadīgos pakāpeniski gatavo gan atbrīvošanas faktam, gan uzdevumiem, kas viņiem būs jāveic pēc atbrīvošanas. Tādējādi soda izpildes iestāde cenšas novērst atbrīvotās personas iespējamo stresu un pašapziņas zaudēšanu, saskaroties ar norisēm brīvībā.

Pozitīva nozīme šajā sakarā ir faktam, ka katru gadu Cēsu AIN apmeklē ap 800 cilvēku no "brīvības" (delegācijas, skolēni un pedagogi no citām skolām, sociālie darbinieki, pašdarbības mākslinieki, utt.).

Meklējot individuālu pieeju katram notiesātajam, soda izpildes iestāde sadarbojas ar sociālo pakalpojumu iestādēm un labdarības organizācijām. Īpaša uzmanība tiek pievērsta ģimenei, izglītības un nodarbinātības jautājumam, kā arī apstākļiem, kuros būtu nodrošināti eksistences līdzekļi tūdaļ pēc atbrīvošanas.

Katru notiesāto, kurš tuvākajā laikā tiks atbrīvots, māca, kā rīkoties krīzes situācijās. Tāpat katram nepilngadīgajam tiek izsniegts ceļvedis formalitāšu nokārtošanai pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas, kur norādītas gan adreses, gan tālrunu numuri, kur vērsties, ja nozaudēta pase, kā iekārtoties darbā, nokārtot dzīvojamās platības piešķiršanu, sociālo palīdzību u. c. informācija.

Uz jautājumu par speciālām programmām/aktivitātēm sodītajiem par smagiem/sevišķi smagiem noziegumiem administrācijas pārstāvji atbildēja, ka tādas nepastāv, uzsverot, ka tādas programmas gan varētu noderēt, tomēr būtu ļoti svarīgi, lai tās būtu kvalitatīvas; nekvalitatīvo programmu īstenošana var nodarīt lielāku kaitējumu salīdzinājumā ar situāciju, kad vispār nekas netiek darīts.

Visu informāciju par sagatavošanos atbrīvošanai notiesātie apgūst apmācību programmā "Dzīves skola". Pašreiz Cēsu AIN šī ir metodiski un saturiski nopietnākā tāda veida programma, kas cietumu personālam palīdz sagatavot nepilngadīgos atbrīvošanai. Programma veidota tā, lai mācību kurss būtu motivējošs, praktiski lietojams, elastīgs un sadarbību veicinošs. Būtiska programmas daļa skar dzīvei nepieciešamo praktisko zināšanu apguvi, veicina pozitīvu sasniegumu apzināšanos, izziņas un spriešanas iemaņu attīstīšanu. Pēc programmas apguves atbrīvotās personas labāk spēs iekļauties dzīvē, veikt sabiedrisko formalitāšu kārtošanu, uzsākt darba meklējumus un turpināt nebrīvē iesākto pašattīstību un pašizglītošanos.

Programma sastāv no piecām tematiskajām nodarbībām:

- tiesiskā izglītošana, veselība un atkarība;
- sociālās pamatiemaņas;
- ētikas pamati;
- profesionālā orientācija;
- radošo iemaņu attīstība.

Līdztekus informācijas apguvei notiesātie vēl apgūst tādas sociālas pamatiemaņas kā darba meklējumi, karjeras veidošanas iespēja, formalitāšu kārtošana, ekonomikas pamatjautājumi, mājturība, svētki un tradīcijas.

Šī programma aizgūta no Norvēģijas, tāpēc ir pielāgota Latvijas apstākļiem. Tās pamatā ir dažādu sociālo prasmju apguve. Jaunieši mācās labāk iepazīt sevi, mācās tikt galā ar savām iekšējām problēmām.

Svarīgi atzīmēt, ka nodarbību laikā jauniešiem ir iespēja pārrunāt savas problēmas, tā mazinot negatīvo emocionālo spriedzi. Ar jauniešiem strādā psihologu pāris – sieviete un vīrietis, zināmā mērā attēlojot vecāku modeli.

Cēsu AIN ir izveidots nodarbinātības centrs, kura darbību veic iestādes kultūras, garīgās un sporta attīstības daļa ar 8 darbiniekiem. Šajā struktūrā ietilpst garīgās dzīves centrs, kas organizē pasākumus un tikšanās, svētku svinēšanu, pulciņu nodarbības, dažādus reliģiskos pasākumus. Skolas centrs savienots ar korespon-

dentu centru un nodarbojas ar audzēkņu estētisko audzināšanu, izglītošanu. Sporta centrs darbojas atsevišķi, un tā galvenais uzdevums ir audzēkņu fiziskā attīstība.

Cēsu AIN dienas kārtība ir izstrādāta tā, ka režīma ietvaros notiesātajiem ir dota iespēja gan strādāt, gan mācīties iestādes organizētajos pasākumos, turklāt tiek ietverta arī fiziskā audzināšana.

Iestādes amatu štatā nav paredzēts psihologs. Jautājumā par psihologa nepieciešamību, lai veiktu iestādes uzdevumus, no administrācijas pārstāvjiem ir dzirdētas dažādas atbildes. No vienas puses, nevienam nav iebildumu, ja nepilngadīgo ieslodzīto rehabilitācijā iesaistīsies profesionāls psihologs. Turklāt tiek atzīmēts, ka, kaut gan iestādē nav darbinieka – psihologa, cilvēki ar psiholoģisko izglītību apmeklē Cēsu AIN un diezgan regulāri veic darbu ar ieslodzītajiem. Pašlaik kā brīvprātīgais iestādi apmeklē psihologs no probācijas dienesta. Līdz šim viņa vizītes bijušas regulāras.

Līdztekus tiek paustas bažas par obligātu nepieciešamību pieņemt darbā psihologu iestādē. Administrācijas pārstāvji norāda, ka atrast labu psihologu, kurš būtu ar mieru par “simbolisku” samaksu strādāt cietumā, gandrīz nav iespējams, savukārt no sliktā psihologa nebūs labuma. Turklāt iestādē strādā pedagogi un audzinātāji un tādēļ nebūtu pareizi uzskatīt, ka nepilngadīgie, kas izcieš sodu Cēsu AIN, vispār nesaņem psiholoģisko atbalstu.

Vērtējot iespēju panākt ieslodzīto labošanu, intervētais cietuma administrācijas pārstāvis norādīja, ka rezultāts var būt pozitīvs, bet problēma ir saistīta ar to, ka pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma resocializācijas process tiek pārtraukts un pavēršas atpakaļgaitā.

Ieslodzīto pēc atbrīvošanas nenogādā līdz mājām, un iestādes administrācija praktiski nevar izkontrolēt, kurp dodas atbrīvotā persona. Labāka situācija ir ar bērniem no bērnu namiem – pēc viņiem atbrauc bērnu nama darbinieki.

Disciplinārā prakse

Dzīvojamās ēkas gaitenī uz ziņojumu dēļa ir informācija par disciplinārajiem pārkāpumiem un sodiem, kurus administrācija var piemērot pārkāpējam.

Visizplatītākie disciplinārie pārkāpumi iestādē ir aizliegtu priekšmetu glabāšana un administrācijas pārstāvju likumīgo prasību nepildīšana. Notiek arī konflikti starp ieslodzītajiem, tomēr kautiņi ir samērā reti, biežāk – nelielas plūkšanās.

Disciplinārais sods – ievietošana disciplinārajā izolatorā – tiek piemērots salīdzinoši reti. Vizītes dienā disciplinārajā izolatorā atradās viens iemītnieks. Izolatora kameras atrodas ēkā, kur tiek izvietotas arī apcietinātās personas.

Nodaļu telpās pieejamā vietā ir apskatāma informācija par pamudinājumiem, kuri piemēroti konkrētajiem notiesātajiem.

Notiesāto intervēšana

Vizīšu laikā vispusīgas sarunas notika ar pieciem notiesātajiem, bet vairākiem citiem tika uzdoti atsevišķi jautājumi.

Intervētie ieslodzītie, neatsakoties nosaukt savu vārdu un uzvārdu, sniedza šādus atzinumus un komentārus, kā arī norādīja uz atsevišķām Cēsu AIN problēmām:⁴⁹

- iestādē ir normāli apstākļi, kaut gan, protams, varētu būt vēl labāki;
- ēdināšana varētu būt labāka; visu laiku tiek doti makaroni. Arī porcijas varētu būt lielākas.
- ir slikti, ka nenotiek ilgstošās tikšanās ar vecākiem;
- iestādē ir daži administrācijas darbinieki, kas uzskata, ka notiesātajam var iesist vai viņu grūstīt. Kopumā ņemot, administrācijas pārstāvju vidū sadistu nav.
- skola man patīk, tur viss ir OK;
- seksuālā vardarbība šajā iestāde nenotiek;
- katrā telpā dzīvo vairāk nekā 20 jauniešu, trūkst vietas;
- gribētos, lai būtu elektriskā plīts, lai, piemēram, varētu uzvārīt kartupeļus; pašlaik var vārīt vien "ātros" makaronus;
- mūsu nodaļā ir magnetofons, bet ieslēgt to atļauts, vien izmantojot kabatas baterijas; tas nav lēti;
- psihologs iestādē nav manīts, vismaz sava psihologa iestādē nav;
- ļoti slikti apstākļi ir disciplinārā izolatora 8. kamerā;

⁴⁹ Maksimāli saglabāts intervēto informācijas pasniegšanas stils un lietotie vārdi.

- Cēsu AIN ir labāka iestāde, salīdzinot ar Matīsa cietumu;
- man nepatīk, ka administrācija spiež darīt to, ko darīt negribas. Gribētos, lai cietumā būtu vairāk brīvības;
- ieslodzītie Cēsu AIN spēku viens pret otro nelieto;
- ēdināšana – porcijas varētu būt lielākas, bet labi, ka baro regulāri;
- šajā iestādē seksuālās vardarbības nav, bet Matīsa cietumā tā ir aktuāla;
- administrācijas darbinieki spēku pret ieslodzītajiem nelieto;
- konflikti starp ieslodzītajiem dažreiz notiek, bet tiem ir iemesli;
- šajā iestādē trūkst garākas tikšanās;
- ēdināšanai iestādē ir zema kvalitāte;
- strādāju, un tas ir labi, kaut gan mēnesī saņemu nedaudz vairāk kā 20 latus;
- šajā iestādē daudz kas ir normāls; labi ir iestādē strādājošie audzinātāji;
- trūkst speciālistu darbam ar nepilngadīgajiem;
- personāls cenšas risināt problēmas ar tādiem pašiem paņēmieniem, kā saviem bērniem – “nogrieza un atrisināja”, bet tas ne vienmēr dod labu rezultātu;
- Matīsa cietumā ir stingrāka prakse, par pārkāpumiem tur soda bargāk;
- problēma ir ar ēdināšanu – porcijas ir normālas, bet gatavo ne īpaši labi...;
- iestādē ir normāli apstākļi;
- daži administrācijas pārstāvji var pagrūst ieslodzīto, bet nesit; daži darbinieki var apsaukt notiesāto;
- psihologa nav, bet viņš ir vajadzīgs;
- Daugavpils cietumā apstākļi ir labāki nekā Cēsu AIN;
- nodaļās jābūt mazāk cilvēku; naktī dažreiz pamodos tādēļ, ka nav ko elpot;
- agrāk starp ieslodzītajiem ir bijušas seksuālās attiecības, tagad vairs nav.

Notiesāto anketēšanas rezultāti

Cēsu AIN tika organizēta notiesāto personu aptauja. Uz anketas jautājumiem atbildēja 100 respondentu, kas izcieš sodu Cēsu AIN. Katrs no viņiem saņēma anketas veidlapu un pašrocīgi sniedza atbildes uz jautājumiem.

Anketu aizpildīšanu un sniegto atbilžu saturu nekontrolēja administrācija; ieslodzītie saņēma anketu veidlapas un vienas līdz pusotras stundas laikā tās aizpildīja. Anketēšanas brīdī respondenti netika kontrolēti, tādēļ nevar izslēgt iespēju, ka, atbildot uz anketas jautājumiem, tie savā starpā sazinājās.

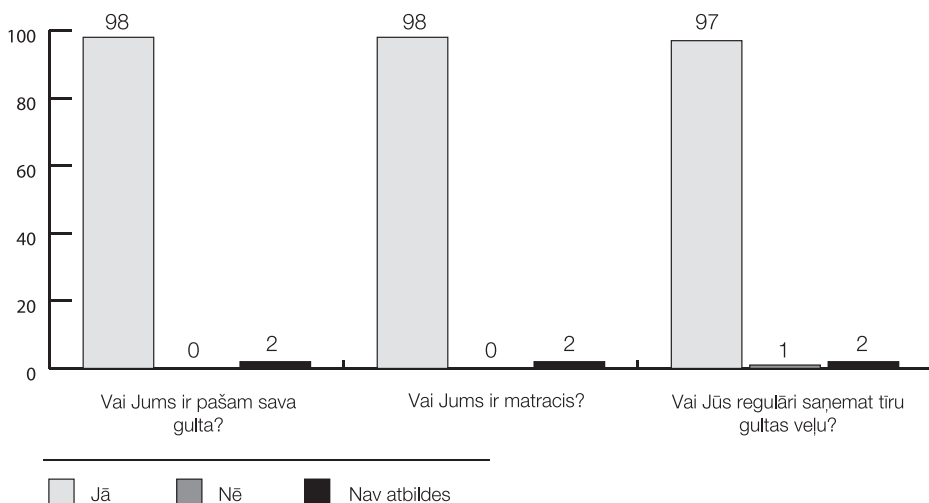
Aptaujātie sniedza atbildes uz jautājumiem par viņu tiesībām un pienākumiem iestādē, par sadzīviskajiem aspektiem, brīvā laika organizēšanu, medicīnisko pakalpojumu pieejamību, ēdināšanu, iespēju mācīties u. c.

No saņemtajām atbildēm var secināt, ka 50 respondentiem dzimtā valoda ir latviešu, 42 – krievu, 1 – čigānu, savukārt 7 respondenti nav norādījuši dzimto valodu.

Iepriekšēju atrašanos ieslodzījumā sakarā ar citu noziedzīgu nodarījumu atzina 21% aptaujāto, savukārt 79% norādīja, ka brīvības atņemšanas sodu izcieš pirmo reizi.

Respondenti atzīmēja, ka katram ieslodzītajam ir sava guļasvieta, matracis, gultas veļa. Gultas veļa tiek regulāri mainīta.

Ieslodzīto atbildes uz jautājumiem par guļasvietu (%)

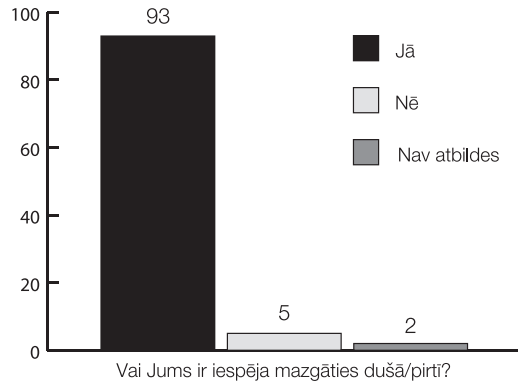

Ieslodzītajiem ir atļauts turēt nodaļā personīgās lietas. Taču aptaujātie arī atzīmēja, ka ne katram ieslodzītajam ir savs skapītis, kurā varētu turēt personīgās mantas – daži notiesātie dalās skapīti ar citiem ieslodzītajiem.

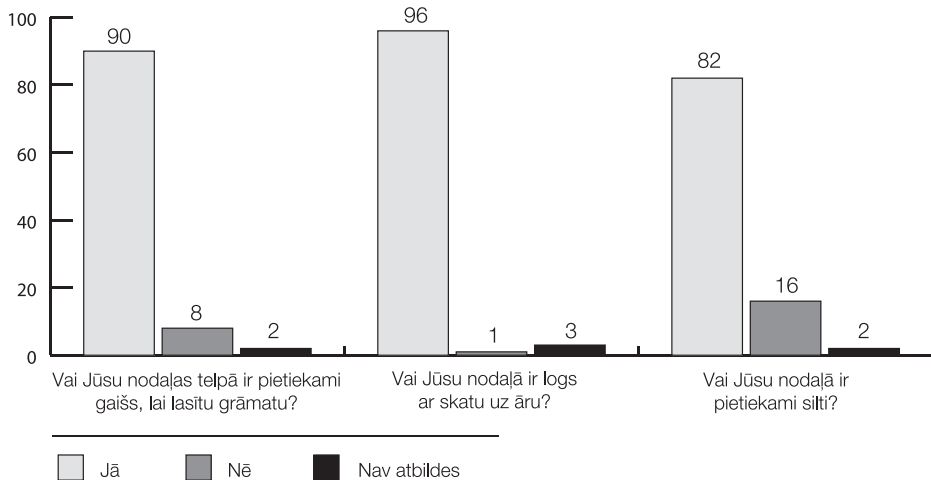
Vai Jums ir tiesības turēt privātas lietas nodaļas telpā?	Jā	Nē	Nav atbildes
Atbilžu skaits	90	3	7
% (no tiem, kas atbildēja uz jautājumu)	97%	3%	

Aptaujātie ieslodzītie norādīja, ka viņiem ir iespēja pēc vajadzības izmantot tualeti un vienreiz nedēļā mazgāties pirtī. Līdztekus ieslodzītie atzīmēja, ka būtu labi ierīkot dušu tajā korpusā, kur viņu dzīvo, tādējādi nodrošinot iespēju mazgāties biežāk.

Lielākā respondentu daļa vienmēr ir nodrošināta ar ziepēm un zobu pastu. Tomēr gandrīz viena trešdaļa aptaujāto norādīja, ka viņiem ne vienmēr ir ziepes un zobu pasta.

Ieslodzīto atbildes uz jautājumu par iespēju mazgāties pirti/dušā

Nepilngadīgie notiesātie kopumā pozitīvi vērtē savus dzīves apstākļus. Lielākā aptaujāto daļa norādīja, ka dzīvojamās telpās ir pietiekami silts un gaišs. Tomēr dažreiz trūkst gaisa un ir grūti elpot. Tas ir īpaši aktuāli ziemā, kad ap 20 cilvēku guļ vienā istabā, bet logu nevar turēt vaļā sliktu laika apstākļu dēļ.

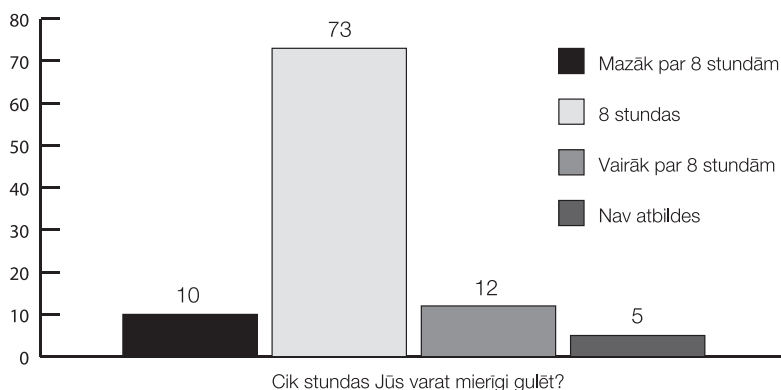
Ieslodzīto atbildes uz jautājumiem par dzīves apstākļiem (%)

Absolūtais vairākums respondentu norādīja, ka viņiem ir nodrošināta iespēja mierīgi gulēt nakts laikā. Ieslodzītajiem ir arī brīvais laiks, kad viņi skatās televīziju, sarunājas ar citiem ieslodzītajiem, nodarbojas ar sportu, spēlē galda spēles, iesaistās citās aktivitātēs.

Uz jautājumu par iespēju brīvi paust savu reliģisko piederību pozitīvu atbildi snieguši 32 cilvēki, uz to, ka šīs iespējas trūkst, norādījuši 45 respondenti, tajā skaitā viens respondents atzīmējis, ka nav viņa ticības dievkalpojumu, cits respondents atzinis, ka viņu traucē apkārtējie ieslodzītie.

Uzmanība jāpievērš faktam, ka ļoti daudzi nepilngadīgie ieslodzītie norādīja uz smēķēšanu kā aktivitāti, ar kuru aizpilda savu brīvo laiku.

Ieslodzīto atbildes uz jautājumu par iespēju mierīgi gulēt (%)

Ieslodzīto atbildes uz jautājumu par brīvā laika organizēšanu

Ar ko Jūs nodarbojaties brīvajā laikā?	Atbilžu varianti un to skaits					
	Nekad to nedaru	Šeit tas nav iespējams	Reti	Dažreiz	Es to daru bieži/regulāri	Nav atbildes
Skatāties televīziju	0	2	12	40	42	4
Zīmējat	0	1	59	26	8	6
Veicat spēka vingrinājumus	0	1	36	28	31	4
Lasāt	1	5	42	24	21	7
Pavadāt laiku ar citiem ieslodzītajiem	0	0	9	38	47	6
Spēlējat galda tenisu, citas galda spēles	0	7	31	32	24	6
Sportoņat	2	5	25	32	31	5
Strādāņat rokdarbus	1	17	53	16	5	8
Neko nedarāt	0	20	41	22	6	11
Klausāņties mūziku, muzicēņat	0	4	29	35	24	8
Spēlēņat datorspēles	0	78	9	2	4	7
Smēķēņat	2 ⁵⁰	2	7	16	65	8
Nodarboņaties ar saviem vaļaspriekiem	0	25	19	22	23	11

⁵⁰ Divi respondenti norādīja, ka viņi nesmēķē.

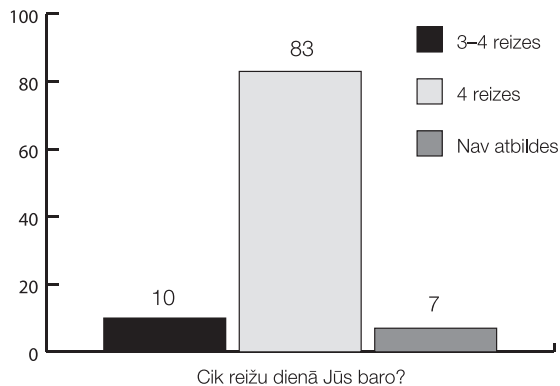
Vai Jūs varat brīvi paust savu reliģisko piederību?	Atbilžu varianti un to skaits			
	Jā	NĒ	Nezinu atbildes	Nav
	32	45	11	12

Aptaujātie ieslodzītie apliecināja, ka regulāri (3–4 reizes dienā) saņem ēdienu. Tomēr ieslodzīto vidū nav vienota viedokļa par ēdiena kvalitāti un pietiekamību. 59 ieslodzītie uzskatīja, ka ēdiens drīzāk ir labs, nekā slikts, 37 cilvēki novērtēja piedāvāto ēdienu kā sliktu. Vairākums aptaujāto norādīja uz ēdiena vienveidīgumu un tā daudzuma nepietiekamību.

Pēc ieslodzīto atzinuma, viņiem nav iespēju pašiem gatavot sev ēdienu, izņemot kafiju, tēju, kā arī ātri pagatavojamās zupas, makaronus.

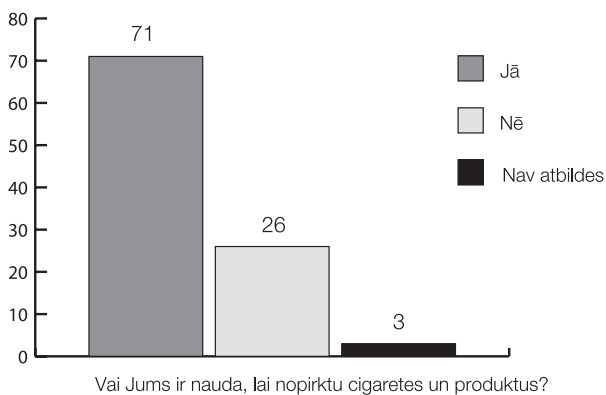
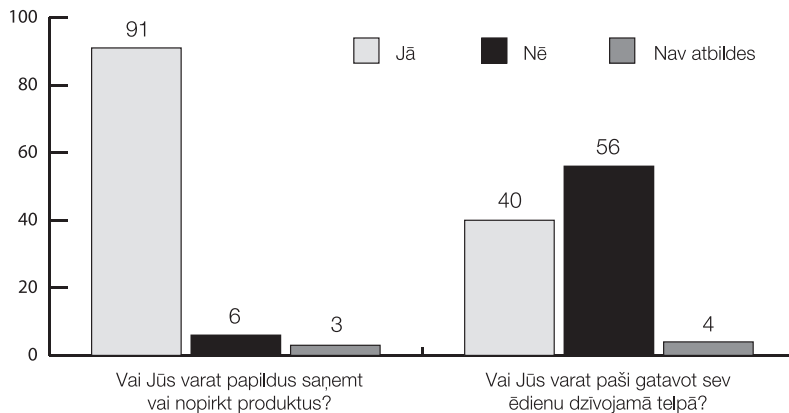
Notiesātājiem ir iespēja iegādāties pārtikas produktus iestādes veikalā. Tomēr ne visi var atļauties kaut ko pirkt, jo notiesāto vidū ir tādi, kuriem vispār nav naudas.

Ieslodzīto atbildes uz jautājumu par ēdināšanas biežumu (%)

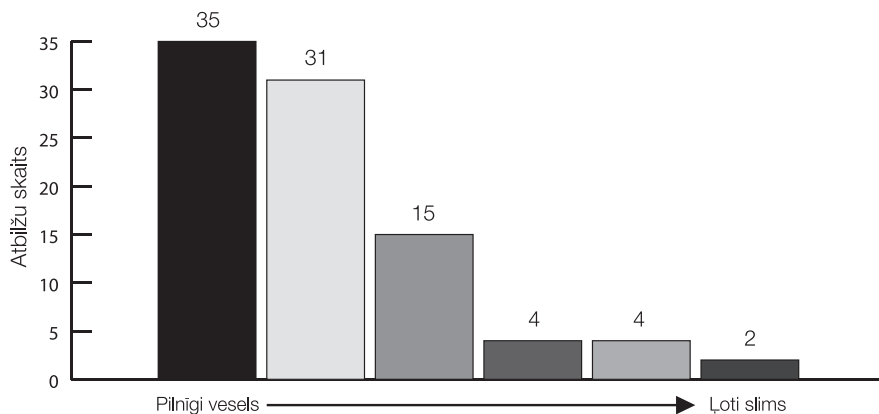

	Atbilžu varianti un to skaits				
	Pilnīgi pareizi	Drīzāk pareizi	Drīzāk nepareizi	Absolūti nepareizi	Nav atbildes
Ēdiens šeit ir vienveidīgs	31	42	27	3	7
Porcijas ir pietiekami lielas	6	14	40	36	4
Ēdiens šeit ir labs	24	35	25	12	4

Ieslodzīto atbildes uz jautājumu par iespēju iegādāties produktus un pašiem gatavot sev ēdienu (%)

Ieslodzīto pašsajūtas vērtējums (pēc atbilžu skaita)

Lielākā ieslodzīto daļa, vērtējot savu veselības stāvokli, norādīja, ka nav problēmu, ka viņi nav slimi ar tuberkulozi, hepatītu, HIV.

Iestādē pieejamo medicīnisko aprūpi ieslodzītie kopumā vērtēja pozitīvi. Aptaujātie apstiprināja, ka viņiem ir pieejama zobārsta palīdzība.

Vai Jums ir kāda no šīm slimībām?	Jā	Nē	Nezinu	Nav atbildes
Tuberkuloze	2	89	6	3
Hepatīts	4	86	7	3
HIV/AIDS	0	85	12	3

Apgalvojumi	Atbilžu varianti un to skaits				
	Pilnīgi pareizi	Drīzāki pareizi	Drīzāk nepareizi	Absolūti nepareizi	Nav atbildes
Es baidos saslimt ar kādu slimību	42	25	15	14	4
Ja kāds šajā iestādē saslims, viņš tūlīt saņems medicīnisko palīdzību	36	43	15	1	5
Vajag būt ļoti slimam, lai atnāktu ārsts	21	13	33	26	7
Medicīniskā aprūpe šeit ir laba	20	48	25	2	5

	Vispār neārstējies	1-2 reizes	3-5 reizes	Vairāk nekā 5 reizes	Nav atbildes
Cik bieži pēdējo divu mēnešu laikā Jūs esat ārstējies, atrodoties šajā iestādē?	37	36	14	8	5

	Jā	Nē	Nav atbildes
Vai nepieciešamības gadījumā Jums ir iespēja vērsties pie zobārsta?	76	19	5
Vai nepieciešamības gadījumā Jums ir iespēja vērsties pie psihologa?	42	53	5

Uzmanība jāpievērš faktam, ka, pēc pašu respondentu atzinumiem, vairāki no viņiem pirms ieslodzīšanas ir lietojuši alkoholu, narkotiskās, psihotropās u. c. apreibinošās vielas, smēķējuši cigaretes.

Vai Jūs pirms ieslodzīšanas:	Nē, nekad	Tikai dažas reizes	Jā, bieži	Nav atbildes
lietojāt alkoholu	3	49	44	4
smēķējāt cigaretes	2	3	92	3
lietojāt narkotiskās/psihotropās vielas	55	26	15	4
lietojāt toksiskās vielas (elpojāt benzīna tvaikus, limi, utt.)	70	20	6	4

Absolūtais vairākums aptaujāto ieslodzīto mācās skolā. Nav izprotams, kāpēc diametrāli atšķiras atbildes uz jautājumu par iespēju saņemt iestādē profesionālu izglītību.

Lielākā daļa aptaujāto arī atzīmēja, ka piedalās programmās vai treniņos, kurus piedāvā iestāde.

75% aptaujāto norādīja, ka viņi iestādē nestrādā algotu darbu.

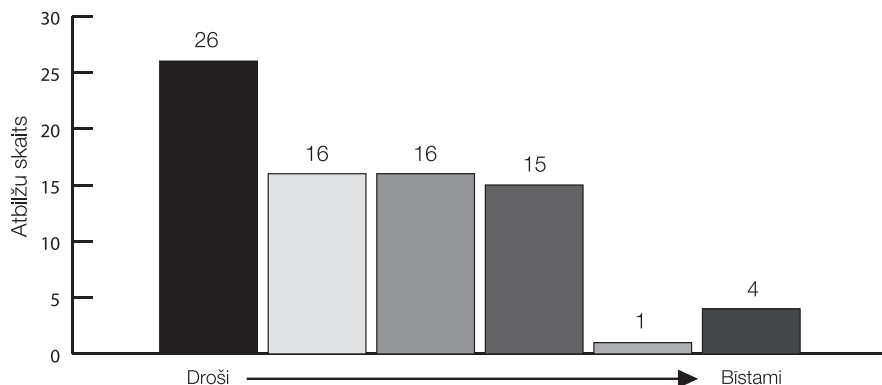
Klase, kurā mācās ieslodzītie	12.	11.	10.	9.	8.	7.	6.	5.	Nemācās	Nav atbildes
Ieslodzīto skaits	3	4	14	28	20	16	5	2	2	4

Jautājumi	Jā	Nē	Nav atbildes
Vai Jūs šeit saņemat profesionālu izglītību?	51	46	3
Ja Jūs saņemat šeit profesionālu izglītību, vai varējāt pats izvēlēties profesiju?	63	32	5
Vai Jūs piedalāties kādās programmās vai treniņos, kurus piedāvā šī iestāde?	67	29	4
Vai piedalīšanās nodarbībās, treniņos ir brīvprātīga (var atteikties un nepiedalīties)?⁵¹	80	13	4
Vai Jūs ieslodzījumā strādājat algotu darbu?	24	71	5

Lielākā daļa aptaujāto ieslodzīto uzskata, ka iestāde ir pietiekami droša vieta un viņiem nav pamata uztraukties par savu dzīvību, veselību u. c. interesēm. Respondentiem tika piedāvāts novērtēt gaisotni iestādē pēc sešu ballu sistēmas – no 1 (iestādē viņi jūtas droši) līdz 6 (dzīvot iestādē ir bīstami).

⁵¹ Trīs respondenti norādīja, ka tas ir atkarīgs no pasākuma.

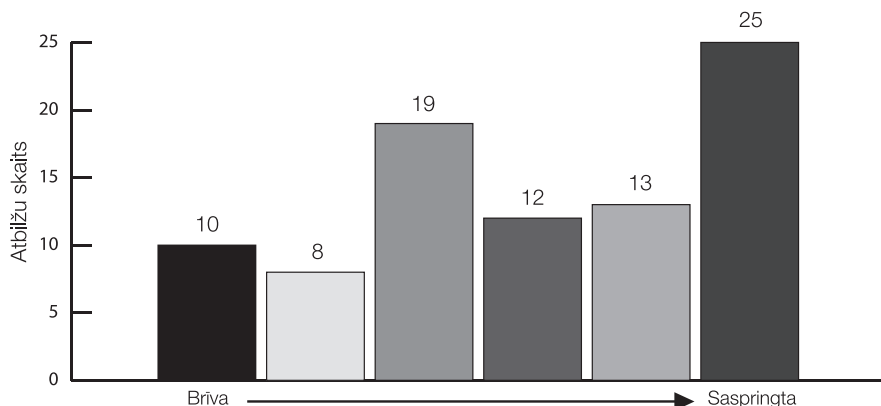
Drošības sajūta iestādē (droši/bīstami) (pēc atbilžu skaita)

	Ļoti droši	Pietiekami droši	Ne visai droši	Nedroši	Nav atbildes
Cik droši Jūs jūtaties šajā iestādē dienas laikā?	32	53	5	1	9
Cik droši Jūs jūtaties šajā iestādē naktīs?	28	49	11	3	9

Vairākums aptaujāto notiesāto atzina, ka ieslodzījuma vietā viņiem nav draudējuši, viņus nav situēti un pret viņiem nav lietota seksuāla vardarbība. Tomēr, spriežot pēc saņemtajām atbildēm, iestādē ir bijuši gadījumi, kad ieslodzītie tikuši apzagti, apvainoti un viņiem ir draudēts.

Vai Jūs šajā iestādē esat pārdzīvojis šādu situāciju:	Nē	Jā, citi ieslodzītie	Jā, personāls	Nav atbildes
Jums draudēja	66	13	11	11
Jūs apzaga	70	19	2	9
Jūs sita vai aizskāra citā veidā	71	10	9	11
Jūs apvainoja	57	19	18	10
Pret Jums tika lietota seksuāla vardarbība	87	2	3	8
Jūs šantāžēja	85	2	2	11
Jūs pazemoja	74	8	9	10

Diezgan liels ir to nepilngadīgo skaits, kas vērtē gaisotni iestādē vairāk kā saspringtu, nevis brīvu. Respondentiem tika piedāvāts novērtēt gaisotni iestādē pēc sešu ballu sistēmas – no 1 (brīva) līdz 6 (saspringta).

Gaisotne iestādē (brīva/saspringta) (pēc atbilžu skaita)

Spriežot pēc nepilngadīgo atbildēm, ieslodzītajiem pārsvarā ir normālas savstarpējās attiecības. 78% respondentu norādīja, ka citi ieslodzītie viņus netraucē.

Lielākā daļa respondentu atzīmēja, ka viņiem nav problēmu attiecībās ar citiem ieslodzītajiem, ka viņi var atrast kopīgu valodu ar citiem. Vairākiem respondentiem ir draudzīgas attiecības ar citiem ieslodzītajiem.

Tomēr nebūtu pareizi raksturot attiecības starp ieslodzītajiem kā idilliskas. Daļa respondentu norādīja, ka viņiem ir problēmas attiecībās ar citiem iestādes iemītniekiem, ka iestādē ir tādi ieslodzītie, no kuriem viņi baidās.

Vai Jūsu nodaļas biedri Jūs traucē?	Atbilžu skaits	% (no tiem, kas atbildēja uz jautājumu)
Jā	20	22%
Nē	73	78%
Nav atbildes	7	

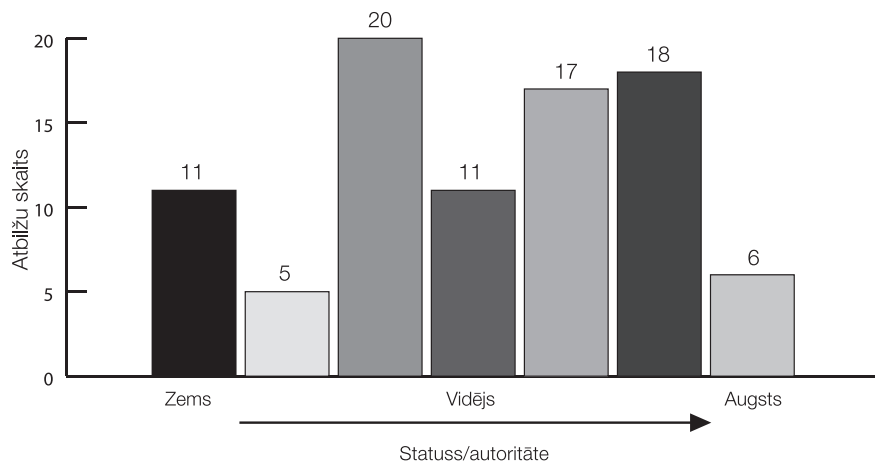
Jautājumi	Pilnīgi pareizi	Drīzāk pareizi	Drīzāk nepareizi	Absolūti nepareizi	Nav atbildes
Es jūtu, ka citi ieslodzītie mani ciena	23	47	14	4	12
Ir tādi ieslodzītie, no kuriem es baidos	21	16	31	21	11
Ar lielāko daļu ieslodzīto es atrodu kopīgu valodu	41	34	10	5	10
Man grūti atrast kontaktu ar citiem ieslodzītajiem	8	19	31	33	9
Es zinu, ar kuru es varu aprunāties, kad man ir problēmas	46	27	8	9	10
Kopumā pārējie pret mani izturas taisnīgi	31	39	14	5	11
Mani bieži apspiež citi ieslodzītie	5	12	38	32	13
Ir ieslodzītie, ar kuriem es draudzējos	55	27	6	3	9

Respondentiem tika piedāvāts nosaukt īpašības, kādas viņiem vislabāk patik un kādas visvairāk kaitina citos ieslodzītajos. Trešā daļa aptaujāto uz šiem jautājumiem nesniedza atbildes. Saņemtās atbildes ir pietiekami atšķirīgas un neļauj izdarīt drošus secinājumus. Interesanti, ka visbiežāk kā pozitīva īpašība tika pieminēts iekļūtīgums – spēja ieklausīties, saprast, gatavība sniegt palīdzību.

Kas Jums vislabāk patik citos ieslodzītajos?	Atbilžu skaits	Kas Jūs visvairāk kaitina citos ieslodzītajos?	Atbilžu skaits
Nav atbildes, nezinu	39	Nav atbildes, nezinu	35
Tas, ka viņi ir saprotoši	18	Nekas nekaitina	19
Nekas nepatīk/neesmu saskatījis labas īpašības	15	Tas, kā viņi uzvedas	6
Tas, ka var parunāties	7	Attieksme pret citiem	5
Tas, ka viņi ir izpalīdzīgi	7	Augstprātība	5
Tas, ka pret mani izturas ar cieņu	4	Stulbums/muļķība	5
Tas, ka viņi ir jautri	3	Egoisms, egocentrisms	3
Tas, ka viņi ir normāli puikas	3	Vieglprātība	2
Humora izjūta	2	Skopums, mantkārīgums	2
Labsirdība	2	Jocīgais runas veids, žargons	2
Laiņība, draudzība	2	Bezkaunība	2
Tas, kā viņi uzvedas	2	Aizskaršana ar vārdiem, lamāšanās	2
Atbildības sajūta	1	Lielība un pārākums pār citiem	2
Augstsirdība	1	Netīrīgums	2
Iecietība	1	Niknums	1
		Necieņa pašiem pret sevi	1
		Cietsirdība	1
		Tas, ka viņi nav pieklājīgi	1
		Nevēlēšanās saprast citus	1
		Tas, kā viņi no sākuma raugās uz citiem	1
		Tas, ka viņi ir labāk fiziski attīstīti un domā, ka tāpēc viņiem viss ir atļauts	1
		Nekas, izņemot to, ka nedod cigaretes	1

Ieslodzītajiem tika piedāvāts novērtēt savu sociālo statusu/autoritāti ieslodzījuma vietā. 12,5% respondentu to vērtē kā ļoti zemu, savukārt 20,5% – kā ļoti augstu, 12,5% – kā vidēju.

Sava statusa/autoritātes novērtējums pēc 88 respondentu atbilžu skaita

Notiesātajiem nepilngadīgajiem tika uzdoti vairāki jautājumi par iestādes personālu. 58% respondentu uzskatīja, ka iestādes darbinieki viņus ciena, bet 42% norādīja, ka personāls viņus nerespektē. 21% notiesāto atzina, ka ir darbinieki, no kuriem viņi baidās, savukārt 79% aptaujāto atzina, ka tādu darbinieku iestādē nav. Divas trešdaļas respondentu apgalvoja, ka viņi atrod kopīgu valodu ar iestādes darbiniekiem. 76% respondentu atzina, ka iestādē ir darbinieki, kas viņiem patīk.

Tomēr vairākums respondentu uzskatīja, ka personāls viņus pastāvīgi kontrolē un runā ar viņiem tikai pavēlošā tonī.

Apgalvojumi	Pilnīgi pareizi	Drizāk pareizi	Drizāk nepareizi	Absolūti nepareizi	Nav atbildes
Es jūtu, ka personāls mani ciena	9	43	27	11	10
Ir darbinieki, no kuriem es baidos	11	8	32	39	10
Ar lielāko daļu darbinieku es atrodu kopīgu valodu	22	38	21	6	13
Man ir grūti izveidot kontaktu ar personālu	8	20	46	14	12
Es zinu, ar kuru es varu aprunāties, kad man ir problēmas	32	25	21	12	10
Kopumā personāls pret mani izturas taisnīgi	26	40	20	5	9
Personāls mani bieži apspiež	4	23	46	17	10
Ir darbinieki, kuri man patīk	38	30	13	9	10
Es jūtu, ka personāls mani pastāvīgi kontrolē	21	40	17	8	14
Personāla vairākums runā tikai pavēlošā tonī	24	30	26	9	11

Respondentiem tika piedāvāts nosaukt īpašības, kādas viņiem vislabāk patīk un kādas visvairāk kaitina iestādes personālā. Trešā daļa aptaujāto nesniedza atbildes uz jautājumu par personāla sliktajām īpašībām, un vairāk nekā puse neatbildēja uz jautājumu par iestādes darbinieku labajām īpašībām.

Kas Jums vislabāk patīk personālā?	Atbilžu skaits	Kas Jūs visvairāk kaitina personālā?	Atbilžu skaits
Nav atbildes, nezinu	54	Nav atbildes, nezinu	32
Nekas	22	Nekas nekaitina/viss patīk	27
Izpalīdzība	6	Attieksme pret ieslodzītajiem (neuzticēšanās, nesapratne, iedomība) ⁵²	6
Pretimnākšana	5	Viņu nemitīgie aizrādījumi, aizliegumi, tas, ka viņi ir pārāk stingri	6
Labsirdīgums	4	Viņu patvaļa – mūsu pārkāpumus redz, bet savus ne	4
Laba attieksme	2	Vienaldzība	3
Nezinu	2	Viss kaitina	3
Tas, ka viņi dod iespēju NPTA*	1	Pašlepnums, dažreiz nepiedienīga uzvedība	2
Humora izjūta	1	Tas, ka piekasās par katru nieku, raksta ne par ko ziņojumus	2
		Sazināšanās stils (runas veids, kliegšana)	2
		Nekompetence, nepilnīga psiholoģiskā sagatavotība	2
		Niknums	2
		Nepatīk pašas personas	2

* NPTA – nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana.

Atbilstoši respondentu atbildēm, visvairāk ieslodzītie uzticas iestādē strādājošajiem skolotājiem, kapelānam un audzinātājiem.

No personāla visvairāk es uzticos ... (iespējamās vairākas atbildes)	Atbilžu skaits
iestādes vadībai	15
psihologam	16
kapelānam	31
skolotājiem	49
Respondenti arī paši norādīja uz citām uzticamām personām:	
audzinātāji	14
citi ieslodzītie	3
iestādes direktors	1
cita persona	3
nevienam neuzticos	6

⁵² Viens respondents norādīja: "Tas, ka viņi izturas pret mums kā pret suņiem, bet tikai daži no viņiem."

Lielākā daļa respondentu atzina, ka viņiem nav lielu problēmu ar iekšējās kārtības noteikumu ievērošanu, nav arī konfliktu ar citiem ieslodzītajiem un iestādes personālu.

Cik bieži Jums rodas problēmas ar ...	Gandrīz katru dienu	Minimums reizi nedēļā	Minimums reizi mēnesī	Gandrīz nekad	Nav atbildes
iekšējās kārtības noteikumiem?	11	22	17	41	9
personālu?	11	12	12	43	22
citiem ieslodzītajiem?	6	6	15	48	25

Tomēr notiesātās personas nenoliedz, ka audzināšanas iestādē pastāv konflikti. Saņemtās atbildes liecina, ka nav kāda dominējoša faktora, kurš būtu konfliktu iemesls.

Kādi ir konfliktu iemesli iestādē?	Pilnīgi pareizi	Drīzāk pareizi	Drīzāk nepareizi	Absolūti nepareizi	Nav atbildes
Slikti ieslodzījuma noteikumi	21	30	26	13	10
Personīgās problēmas	18	28	34	9	11
Nelikumības/netaisnīga personāla attieksme	18	18	30	24	10
Nelikumības/netaisnīga ieslodzīto attieksme	8	14	38	29	11
Strīdi starp ieslodzītajiem	8	22	33	21	16
Respondenti paši norādīja arī uz šādiem konfliktu iemesliem: slikts garastāvoklis, sakrājies stress, problēmas mājās, personāls vērtē sevi pārāk augstu pozīcijām, netaisnīga audzinātāju attieksme, atrašanās vieta un laiks.					

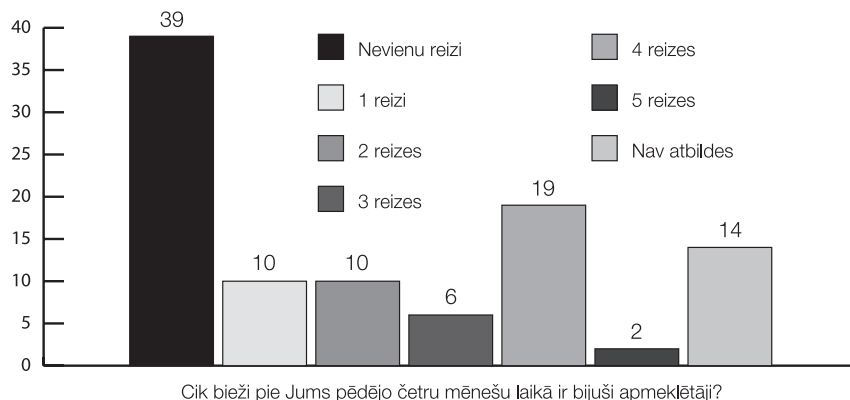
Notiesātajiem tika uzdots jautājums par apmeklējumu skaitu. Tika jautāts, cik bieži četru mēnešu laikā viņus apmeklējuši vecāki, radi un citas personas. 39 cilvēki vai 45% no tiem, kas atbildēja uz jautājumu, norādīja, ka minētajā laikā viņus neviens nav apmeklējis.

Anketā bija izteikts ierosinājums minēt iestādes aktuālas problēmas un izteikt savus priekšlikumus to risināšanā.

35 anketās bija rakstīts, ka būtu labi, ja pastāvētu iespēja palikt Cēsu AIN līdz 24 gadu vecumam (lai pabeigtu skolu, tiktu atbrīvots nosacīti pirms termiņa u. c. iemeslu dēļ).

11 respondenti norādīja, ka iestādē būtu jāatļauj ilgās satikšanas ar vecākiem un draudzenēm.

Ieslodzīto atbildes uz jautājumu par tuvinieku/draugu vizišu skaitu (%)

Atsevišķās anketās tika izteikti vēl citi nepilngadīgo notiesāto priekšlikumi, bet tie neatkārtojās citās. Aptaujātie nepilngadīgie ir pauduši šādus viedokļus:

- tikšanās ar vecākiem un draugiem jāatļauj divas reizes mēnesī;
- jāpagarina satikšanās ar vecākiem/tuviniekiem vismaz līdz 4 stundām;
- gribētos, lai no šejienes laistu brīvdienās pie aizbildnes;
- domāju, ka derētu šo to mainīt mūsu iestādes režīmā, jo gandrīz nav iespēju nodarboties ar kaut ko pēc vēlēšanās. Jāsamazina prasības pret ieslodzītajiem. Personāls uz mani ir ļoti "uzēdies" tikai tāpēc, ka pāris reizu sīkumos pārkāpu iekšējās kārtības noteikumus;
- personālam jāmaina attieksme pret audzēkņiem; personālam jāiedziļinās ieslodzīto problēmās, nevis jāskatās uz tām pavirši;
- jā, problēmas ir, bet netaisos par tām stāstīt audzinātājam un apsargiem. Pret tām mēs (ieslodzītie) mēģinām cīnīties, bet mūs par "taisnību" sodīja, jo viņi visi negrib, lai par daudzām lietām uzzina valdība. Mums ir nepieciešama amnestija. Daudzi jau ir sapratuši savu dzīves kļūdu un nav pelnījuši tik ilgi sēdēt;
- jāmaina iestādes režīms;
- jānomaina personāls; šeit vajadzētu nomainīt vairākus darbiniekus;
- daudzām telpām ir nepieciešams remonts;
- drusciņ ilgākas varētu būt nodarbības skolā. Jāatļauj ilgāk skatīties televizoru. Nodaļās jābūt nedaudz mazākam cilvēku skaitam, jo nav vietas. Jāpie-dāvā vairāk atalgoju darbavietu ieslodzītajiem. Labi būtu, ja būtu vairāk brīvā laika;
- jāuzlabo ēdināšana, jāpalielina ēdiena porcijas;
- jādod iespēja lietot labus vitamīnus;
- es gribētu, lai būtu vairāk brīva laika;
- manuprāt, vairāk vajadzētu sniegt palīdzību jauniešiem no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm. Vajadzētu samazināt ieslodzīto skaitu nodaļās un veikt

remontu dzīvojamās telpās. Vajadzētu uzstādīt dzīvojamā korpusā siltā ūdens boilerus un atļaut lietot elektriskās plīti;

- nē, paldies – negribu sev problēmu;
- nevaru par to runāt;
- te kārtība nav pareiza;
- problēmu, par kurām vajadzētu pastāstīt, nav, jo problēmu nav. Šinī iestādē viss ir, kā jābūt;
- nodaļās ir pārāk daudz cilvēku. Katram ieslodzītajam jābūt savam skapītim. Varētu atļaut ilgāk gulēt;
- pēc manam domām, vajadzētu kādu sporta veidu, piemēram, basketbolu, bet tad ar visu treneri, kurš pareizi iemāca noteikumus un saspēles savā starpā. Ieslodzījumā trūkst gaišuma, un tas kļūst jau par pieradumu dzīvot tumšos apstākļos;
- jāmēģina mainīt ieslodzīto attieksmi vienam pret otru. Tikai nezinu, kā...;
- biežāk jāriko kaut kādi pasākumi;
- galvenā problēma ir tā, ka ir pārāk maz atalgota darba un grūti dabūt atalgotu darbu. Jāatvieglo iespēja dabūt darbu un vairāk vietu pie atalgota darba;
- te viss ir pareizi, un mēs pateicamies..., ka mums dotas iespējas...;
- tikai viena problēma – ja kāds izdara kaut ko sliktu, tad vaino visus.
- vairāk atpūtas, izpriecu, lielāku trenāžierzāli, vairāk spēļu atpūtas zālē;
- lai var ilgāk pagulēt, vēl vajadzētu pirti apmeklēt vismaz divas reizes nedēļā un biežāk ļaut satīties ar vecākiem.
- vajag pastāvīgu psihologu.

Apcietinātie

Izmeklēšanas nodaļa, kurā tiek turēti apcietinātie, atrodas atsevišķā ēkā. Tādējādi tiek mazinātas apcietināto iespējas kontaktēties ar notiesātajiem ieslodzītajiem. Tomēr nebūtu pareizi uzskatīt, ka tādi kontakti nepastāv vispār – tie ir iespējami skolā, kuru apmeklē gan notiesātie, gan arī apcietinātie. Kontakti starp apcietinātajiem, neraugoties uz administrācijas centieniem tos ierobežot, izvietojot apcietinātos dažādās kamerās, nav pilnīgi novēršami.

Vizītes dienā izmeklēšanas nodaļā atradās 12 apcietinātie.

Izmeklēšanas nodaļa izvietota vienstāva ēkā, kurā kopā ir deviņas kameras. Tieši apcietinātajiem ir paredzētas piecas kameras, trīs kameras ir disciplinārais izolators, un viena kamera tiek lietota kā karantīnas telpa jaunatbraukušajiem ieslodzītajiem.

Kameras, kurās izvieto apcietinātās personas ir līdzīgas pēc platības – 9 m². Tās tiek lietotas, lai izvietotu 3 līdz 4 ieslodzītos. Ievietojot vienā kamerā 4 apcietinātos, uz vienu personu faktiski ir tikai 2,25 m² dzīvojamās platības.

Visas kameras ir aprīkotas ar tualetēm un izlietnēm, ieslodzītie saņem tualetes papīru un ziepes.

Vienreiz nedēļā – piektdienās – apcietinātie apmeklē pirti. Pirts apmeklēšana ir obligāta.

Katru dienu apcietinātie obligāti satiekas ar ārstu.

Ēka, kurā atrodas apcietinātie, ir veca un objektīvi prasa vai nu nopietnu rekonstrukciju, vai nojaukšanu.

Ievērojot apcietinājuma organizēšanas principus, kas noteikti normatīvajos aktos un ikdienā tiek īstenoti dzīvē, galvenās administrācijas rūpes ir drošība un kriminālprocesa interešu ievērošana. Tādēļ apcietinātie lielāko dienas daļu atrodas kamerās, bieži vien 4 cilvēki 9 kvadrātmetros.

Pārsvarā apcietinātie atrodas iestādē 3 līdz 4 mēnešus, reti kad pusgadu, bet pēc tam, ja tiek sodīti ar brīvības atņemšanu, tos pārved uz nodaļām, kur sodu izcieš notiesātie. Ilgāk nekā pārējie ieslodzītie apcietinājuma kamerās atrodas tie, kas iesnieguši apelācijas vai kasācijas sūdzības. Tādos gadījumos pārvietošana pie notiesātajiem jāgaida līdz dienai, kad apelācijas vai kasācijas instances nolēmums stāsies spēkā. Tādējādi tādu kriminālprocesa līdzekļu kā apelācijas un kasācijas sūdzību izmantošana objektīvi pasliktina ieslodzīto stāvokli.

Apcietinājuma ilgums (atsevišķi piemēri no Cēsu AIN prakses)

Apcietinātais T.

Apcietināts 2002. gada 15. augustā, Cēsu AIN atrodas no 2002. gada 17. novembra. 2005. gada 15. aprīlī (dienā, kad tika apmeklēta iestāde) spriedums vēl nav stājies spēkā.

2005. gada vasarā, faktiski neievērojot normatīvajos aktos noteikto, ir pārcelts uz nodaļu un pašlaik dzīvo kopā ar notiesātajiem.

Formāli, pēc likumiem, T. šobrīd būtu jādzīvo kamerā vairāk nekā divarpus gadus. Ņemot vērā apcietināšanas apstākļus, tam noteikti būtu ļoti negatīva ietekme.

Apcietinātais B.

Apcietināts 2004. gada 1. jūnijā. Gandrīz gadu nodzīvojis apcietinājuma kamerā. Pašlaik gaida apelācijas instances nolēmumu.

Apcietinātais P.

Apcietināts 2003. gada 14. janvārī. Notiesājošais spriedums stājies spēkā 2004. gada 23. decembrī. Apcietinājumā pavadīts 1 gads 11 mēneši un 9 dienas.

Apcietinātie katru dienu var izmantot iespēju apmēram vienu stundu pastaigāties blakus esošajā pagalmā, kura platība nepārsniedz 20 kvadrātmetru. Pastaigā ieslodzītie tiek izvesti pēc kamerām – vienlaikus staigā visi vienas kameras iemītnieki.

Kā norāda iestādes administrācijas pārstāvji, ieslodzītie var arī atteikties no pastaigas, jo tādas ir viņu tiesības. Ņemot vērā pastaigas pagalma infrastruktūru, vai, pareizāk būtu teikt, tās trūkumu, apcietinātajiem ne vienmēr ir liela vēlme iet pastaigā vai arī viņi vispār atsakās no tās.

Apcietināto ēdināšana notiek četras reizes dienā; ēdienu apcietinātie saņem savās kamerās.

Apmeklējuma laikā nevienā kamerā apcietinātajiem nebija televizora. Administrācija neaizliedz televīzijas raidījumu skatīšanos, tomēr nenodrošina ar televizoriem; apcietinātajiem atļauts izmantot personīgos televizorus, tomēr nepilngadīgajiem apcietinātajiem ļoti bieži tādu nav. Dienās, kad tika apmeklēta izmeklēšanas nodaļa, radiouztvērēji atradās divās kamerās.

Izmeklēšanas nodaļā ir sava neliela un faktiski neoficiāla bibliotēka. Divas reizes nedēļā no tās var ņemt grāmatas lasīšanai. Apcietinātie var arī ņemt grāmatas no iestādes bibliotēkas.

Apcietinātajiem ir iespēja iegādāties atļautās preces iestādes veikalā, tajā skaitā nopirkt cigaretes. Produktus nepilngadīgie apcietinātie var iegādāties tikai veikalā, saņemot tos pienesumos nedrīkst. Ar pienesumiem personas var saņemt tikai drēbes un citas nepieciešamās lietas.

Pēc administrācijas pārstāvju atzinumiem, kamerās kopā atrodas gan smēķētāji, gan nesmēķētāji. Nodrošināt atsevišķas kameras smēķētājiem un nesmēķētājiem pie pastāvošās infrastruktūras un normatīvo aktu prasībām nav iespējams. Izvietojot ieslodzītos pa kamerām, tiek prasīts, lai kopā vienā kamerā nebūtu izvietoti noziegumu un noziedzīgu nodarījumu līdzizdarītāji, turklāt jāpievērš uzmanība ieslodzīto psihofizioloģiskajām pazīmēm, lai nepieļautu konfliktus ieslodzīto vidū, vienā kamerā nevar ievietot ieslodzītos arī tad, ja starp viņiem agrāk bijuši nopietni konflikti. Tādēļ uz vēl vienu faktoru – smēķētāju/nesmēķētāju nošķiršanu – kā kritēriju, kurš būtu ņemams vērā, sadalot apcietinātos pa kamerām, administrācija raugās diezgan skeptiski.

Apcietinātie apmeklē iestādes skolu. Parasti no skolas apmeklēšanas ieslodzītie atklāti neatsakās, jo skolas stundas nodrošina zināmu dažādību monotonajā apcietināto dzīvē. Retās atteikšanās no skolas apmeklēšanas parasti ir saistītas ar konfliktiem starp apcietināto un kādu citu skolēnu. Skolā apcietinātie atrodas kopā ar notiesātajiem.

Rūpējoties par kriminālprocesa interesēm, gadījumos, kad vienā lietā ir vairāki apcietinātie un lietas virzītājs ir aizliedzis viņiem savā starpā sazināties, vienu nedēļu skolu apmeklē viens apcietinātais, nākamo nedēļu – cits.

Telpas, kas būtu aprīkota ar sporta trenāžieriem, iestādē nav. Tāpēc apcietinātie var nodarboties ar sportu tikai fiziskās audzināšanas stundās skolā. Kaut kādus fiziskus vingrinājumus ieslodzītie var veikt arī kamerās un pastaigas laukumā, tomēr speciāla sportam domāta aprīkojuma tur nav, un nekas tieši neveicina nodarbošanos ar sportu.

Apcietinātie nav nodarbināti, un algots darbs viņiem vispār netiek piedāvāts.

Arī profesionālā apmācība apcietinātajiem netiek piedāvāta, kaut gan tās lietderīgums netiek apstrīdēts un ieviešana teorētiski tiek atbalstīta. Pēc iestādes administrācijas viedokļa, varētu sākt ar kāda darbagalda iegādi, nodrošinot nepilngadīgajiem apcietinātajiem iespēju kaut vai bez atlīdzības veikt kaut kādas profesionālās darbības. Protams, lai to izdarītu, blakus nepilngadīgajam būtu jāatrodas pieaugušam meistaram, kurš kontrolētu drošības tehnikas ievērošanu un dotu nepieciešamos padomus.

Apcietinātajiem ir daudz laika, kad nav ko darīt. Dažreiz apcietinātos apmeklē mācītāji, vasarā, ievērojot drošības noteikumus, apcietinātajiem ir iespēja piedalīties sporta pasākumos. Tomēr atsevišķi pasākumi neatrisina apcietināto brīvā laika problēmu.

Apcietinātajiem ir iespēja satikties ar tuviniekiem. Darba dienās tikšanās paredzētas vienā no iestādes kabinetiem, brīvdienās – satikšanās kabinetā.

Apcietinātie var izmantot telefonu, kas atrodas citā ēkā. Speciāla atļauja zvanīšanai nav nepieciešama, var zvanīt, ja nav aizliegts sazināties ar citām personām.

Apcietinātie aktīvi izmanto iespēju rakstīt vēstules, galvenokārt raksta vecākiem un citiem tuviniekiem, arī meitenēm.

Iestādē nav psihologa, un profesionālo psiholoģisko palīdzību apcietinātie nevar saņemt.

Fakts, ka apcietināto kameras atrodas blakus tām kamerām, kurās notiesātie izcieš disciplināru sodu – ievietošanu disciplinārajā izolatorā, tiek vērtēts negatīvi. Pilnīgi izslēgt kontaktu starp ieslodzītajiem nav iespējams. Ja vienā kamerā kāds ieslodzītais kliež, visās pārējās to dzird. Izmeklēšanas nodaļas darbinieki uzsver, ka jaunapcietinātie tic administrācijai, bet, kad atnāk disciplināri sodītais notiesātais un aicina uz nepakļaušanos administrācijai un destruktīvām darbībām, dažus apcietinātos tas mulšina un viņi vairs nezina, kam ticēt – administrācijas pārstāvjiem vai notiesātājiem “ar pieredzi”. Lai samazinātu šo negatīvo ietekmi, būtu lietderīgi izvietot disciplināri sodītos notiesātos citās telpās, proti, tālāk no apcietinātajiem.

Apcietinātie bez problēmām sazinās savā starpā un ar disciplināri sodītajiem. Aizrādījumi un pat disciplinārs sods par neatļautu kontaktu uzturēšanu nevar efektīvi palīdzēt problēmas risinājumā.

Secinājumi un rekomendācijas

Pētījuma gaitā noskaidrots, ka ieslodzījuma vietās, kurās ievietoti nepilngadīgie, tiek ievērotas pamatprasības, ko nosaka starptautiskie standarti.

Līdztekus jāatzīst, ka nepilngadīgā ieslodzītā statuss principiāli neatšķiras no pieaugušā ieslodzītā statusa. Atsevišķie papildu labumi un privilēģijas, kādas ir nepilngadīgajiem ieslodzītajiem, neaizēno faktu, ka nepilngadīgais Latvijas cietumā pirmām kārtām ir likumpārkāpējs un tikai pēc tam – bērns.

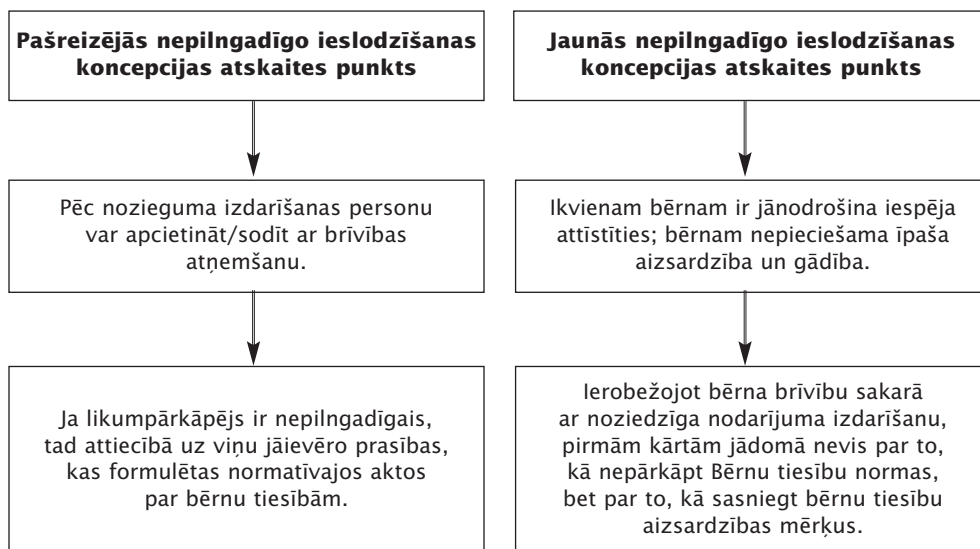
Saskatot nepilngadīgajā ieslodzītajā noziedznieku, valsts cenšas nodrošināt starptautiskajos dokumentos un nacionālajā likumdošanā paredzēto prasību ievērošanu attiecībā uz bērna tiesībām. Pozitīvi vērtējot šos centienus un sasniegumus nepilngadīgo ieslodzījuma stāvokļa uzlabošanai, tomēr jāatzīst, ka pieeja problēmu risināšanai konceptuāli nav pareiza.

Par atskaites punktu nedrīkst kalpot noziedzīga nodarījuma izdarīšanas un personas apcietināšanas/notiesāšanas fakts. Uzmanības centrā jābūt faktam, ka likumpārkāpējs ir BĒRNS, kuram viņa fiziskā un garīgā brieduma trūkuma dēļ ir nepieciešama īpaša aizsardzība un gādība.

Valsts pienākums ir radīt iespējas un labvēlīgus apstākļus bērna veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai, un tas attiecināms arī uz tā bērna attīstību, kurš izdarījis noziedzīgu nodarījumu. Likuma pārkāpšana, kam seko bērna apcietināšana un sodīšana ar brīvības atņemšanu, faktiski valstij nozīmē uzņemties papildu pienākumu bērna normālas attīstības nodrošināšanai. Brīvības ierobežojumam ir jākalpo par līdzekli, kas sekmē šo mērķu sasniegšanu; nepilngadīgo izolācija no sabiedrības nedrīkst kļūt par pašmērķi.

Novērtējot nepilngadīgo ieslodzīto pašreizējo stāvokli, jāatzīst, ka tas ir labāks attiecībā uz notiesātajām personām – gan notiesāto dzīves apstākļi, gan soda izciešanas režīms ir daudz labvēlīgāki salīdzinājumā ar apcietināto personu dzīves apstākļiem un režīmu.

Ar drošības līdzekli – apcietinājumu – nepilngadīgajiem būtiski tiek ierobežota gan pārvietošanās brīvība, gan arī iespējas sazināties, saņemt informāciju, dzīvot aktīvu un veselīgu dzīvi.

Nepilngadīgo ieslodzīšanas koncepciju atskaites punkts

Atbilstoši dominējošajai apcietinājuma izpratnei izolācijas mērķis ir primārais, savukārt nepilngadīgo apcietināto resocializācijai ir vai nu sekundāra nozīme, vai tai vispār netiek pievērsta uzmanība.

Faktiski jāatzīst, ka nepilngadīgo apcietinājuma organizēšanas koncepcija neatbilst resocializācijas mērķiem. Kaut gan ieslodzījuma vietu darbinieki paši saviem spēkiem cenšas pēc iespējas sniegt bērniem palīdzību, strukturēt ieslodzīto laiku, iesaistīt viņus dažādās aktivitātēs, apcietinājuma organizēšanas sistēma neļauj efektīvi risināt šo problēmu. Ņemot vērā, ka nepilngadīgie mēnešiem ilgi atrodas apcietinājumā, jāatzīst, ka tas viņus ietekmē degradējoši.

Ieslodzījuma vietās ir aktuāla nepilngadīgo ieslodzīto brīvā laikā strukturēšanas problēma. Dramatiska ir situācija attiecībā uz nepilngadīgajiem apcietinātajiem – ieslodzītie vairāk nekā 20 stundas diennaktī atrodas kamerās un faktiski ne ar ko nav nodarbināti. Tā kā apcietinājums ilgst mēnešiem, ilgstoša bezdarbība, aktivitāšu trūkums destruktīvi ietekmē bērnu psihi un faktiski nodrošina tikai personu izolāciju no sabiedrības.

Nepilngadīgo apcietināto turēšana kamerās ir vērtējama negatīvi. Iespējams, ka ievietošana kamerās var notikt uz īsu laiku – pirmās dienas pēc krimināllietas ierosināšanas. Tomēr nav nekāda attaisnojuma nepilngadīgo ieslodzīšanai kamerās vairāku mēnešu ilgumā. Tas nav nepieciešams nedz kriminālprocesa mērķu sasniegšanai, nedz personas resocializācijai.

Labi apcietināšanas un soda izciešanas apstākļi ir nodrošināti meitenēm (gan notiesātajām, gan arī apcietinātajām). Normālos apstākļos ir zēni, kas izcieš

brīvības atņemšanas sodu. Par neapmierinošiem jāatzīst apstākļi, kādos atrodas nepilngadīgie apcietinātie, it īpaši Cēsu Audzināšanas iestādē.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 11. pants paredz, ka ikvienam cilvēkam, kam inkriminēts noziedzīgs nodarījums, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu atklātā tiesas procesā. SPPPT 10. pantā uzsvērts, ka apsūdzētajiem ir sevišķs režīms, kas atbilst viņu kā nenotiesātu personu statusam.

Latvijas cietumos, kuros atrodas nepilngadīgie apcietinātie⁵³, tiešām ir sevišķs režīms, salīdzinot ar režīmu, kurā atrodas notiesātie nepilngadīgie. Lai gan starptautiskais pakts "sevišķu režīmu" saprot kā labvēlīgāku, jo apcietinātā persona nav atzīta par vainīgu noziedzīgā nodarījumā un var tikt attaisnota, tomēr Latvijas cietumos apcietinātie atrodas daudz sliktākos apstākļos nekā notiesātie. Tas tāpēc, ka Latvijas cietumu materiāli tehniskā bāze neļauj efektīvi savienot tādu jautājumu risināšanu, kuri attiecas uz kriminālprocesu mērķu sasniegšanu un apcietināto personu tiesību un brīvību ievērošanu. To apzinoties, par prioritārām kļūst kriminālprocesa intereses, savukārt personas intereses tiek upurētas. Apcietināto diskriminācija izpaužas, piemēram, šādos apstākļos:

- dzīvojamā platība uz vienu nepilngadīgo apcietināto nav pietiekama. Apcietinātie vairāku mēnešu ilgumā, līdz pat 24 stundām diennaktī, atrodas kamerās, tāpēc normatīvajos aktos garantētā dzīvojamā platība – 3 kvadrātmetri uz vienu apcietināto – nav atzīstama par pietiekamu. Turklāt arī šis standarts ne visur praksē tiek ievērots – Cēsu Audzināšanas iestādē kamerās, kuru platība ir 9 kvadrātmetri, atrodas 4 apcietinātie katrā, respektīvi, uz vienu apcietināto dzīvojamā platība ir 2,25 m²;
- apcietinātajiem ir iespēja apmeklēt skolu, tomēr izglītības procesa organizācijā pastāv šāda problēma – cietumos, kuros nodarbības organizētas katrai kamerai atsevišķi, nodarbību skaits ir samērā neliels, turklāt, ievērojot apcietināto izglītības līmeņa atšķirības, vienas stundas laikā skolotājam jāpasniedz materiāls, kas paredzēts dažādu klašu skolēniem. Savukārt Cēsu Audzināšanas iestādē, kur apcietinātie apmeklē vidusskolu, kurā mācās arī notiesātie un kur normāli funkcionē klašu sistēma, apcietinātajiem nereti ir liegta iespēja regulāri apmeklēt skolas nodarbības, jo nav iespējams nodrošināt noziedzīga nodarījuma līdzdalībnieku pietiekamu izolāciju – tādēļ gadījumos, kad vienā lietā ir vairāki apcietinātie, skolu viņi apmeklē pārmaiņus – vienu nedēļu viens noziedzīga nodarījuma līdzizdarītājs, bet nākamo nedēļu – cits. Par efektīvu mācību procesu šajā situācijā runāt ir lieki;
- apcietinātajiem ir daudz brīvā laika, kas nav strukturēts;
- apcietinātajiem nav iespēju veikt aktīvas fiziskās nodarbes, vai arī tās notiek ļoti reti;
- pastaigu laikā apcietinātajiem nav iespēju nodarboties ar sportu.

⁵³ Tas attiecas uz Matīsa cietumu, Liepājas cietumu, Daugavpils cietumu un Cēsu Audzināšanas iestādi, bet neattiecas uz Iļģuciema cietumu.

Konceptuāli par paraugu nepilngadīgo apcietināšanas organizēšanai var būt Ilģuciema cietumā izmantotā pieeja. Šajā cietumā tā attiecināma gan uz notiesātajām, gan arī uz apcietinātajām meitenēm. Viens no iemesliem, kāpēc izdevies to īstenot, ir nepilngadīgo ieslodzīto meiteņu nelielais skaits. Tomēr ir acīmredzams, ka salīdzinoši liels apcietināto jauniešu skaits nevar būt par attaisnojumu viņu ilgstošai nehumānai turēšanai kamerās.

Atbilstoši jaunai apcietinājuma koncepcijai, lai izmitinātu apcietinātās personas, jāveido speciāls dzīvojamais komplekss, kas sastāv no telpām, kurās dzīvo apcietinātie (1–2 personas katrā istabā), un koplietošanas telpām:

- telpas, kurās var pulcēties kopā visi apcietinātie;
- klases, kurās tiek organizētas skolas nodarbības;
- klases, kurās tiek organizēta arodapmācība;
- sporta zāles;
- virtuves;
- dušas telpas;
- tualetes.

Dienas laikā apcietinātajiem jābūt iespējai brīvi pārvietoties pa attiecīgā kompleksa telpām.

Blakus dzīvojamam kompleksam jābūt ierīkotai pastaigas vietai, kuru no nodarbībām un pasākumiem brīvajā laikā nepilngadīgie ieslodzītie var brīvi apmeklēt un nodarboties tur ar sportu, fiziskajiem vingrinājumiem, kā arī spēlēt basketbolu, volejbolu, futbolu u. c. spēles.

Apcietinātajiem jānodrošina iespēja pašiem gatavot sev ēdienu (papildus tiem ēdieniem, kurus viņi saņem iestādē).

Apcietinātajiem jābūt nodrošinātai iespējai nodarboties ar vaļaspriekiem – lasīt grāmatas, žurnālus, zīmēt, spēlēt mūzikas instrumentus, spēlēt galda spēles, skatīties televīziju, utt.

Vienā tādā apcietināto dzīvojamā kompleksā varētu izmitināt 15 līdz 20 nepilngadīgās personas.

Jāīsteno speciālās resocializējošās programmas apcietinātām personām.

Apcietinātajiem jānodrošina iespēja strādāt algotu darbu, kā arī viņi jāiesaista arodapmācības procesā.

Pētījuma gaitā tika konstatētas arī citas problēmas, kuras jārisina, lai padarītu nepilngadīgo ieslodzīšanu humānāku un efektīvāku.

Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu 3. punktā paredzēts, ka izmeklēšanas cietuma administrācija nodrošina: apcietinātā apsardzi, uzraudzību un

tiesas nolēmuma izpildi, kas stājies likumīgā spēkā; apcietinātā materiālo un sa- dzīves vajadzību apmierināšanu, veselības aprūpi un neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegšanu normatīvajos aktos noteiktajā apjomā un kārtībā; tiesas (tiesneša), prokurora un izziņas iestādes (procesa virzītāja) kriminālprocesa kārtībā pieņemtā nolēmuma un citu rīkojumu izpildi.

Tādēļ faktiski cietuma administrācijas deklarētie uzdevumi ir saistīti ar krimi- nālprocesa sekmēšanu, nodrošinot personas izolāciju un iespēju cilvēkam ap- mierināt savas primārās vajadzības. Tomēr cietumu administrācijai nav pie- nākums organizēt/veikt resocializējošos pasākumus. Tā kā personas apcietinā- jumā atrodas ilgu laiku (pārsvarā tas nepārsniedz pusgadu, kaut gan ir gadījumi, kad apcietinājums ilgst vienu vai pusotru gadu), nav pieņemama šā jautājuma ignorēšana.

Praktiski arī izmeklēšanas cietumos/cietumu nodaļās tiek organizēti pasākumi, kuru mērķis ir palīdzēt cilvēkam atgriezties sabiedrībā. Tas liecina, ka ieslo- dzījuma vietu darbinieki apzinās resocializācijas pasākumu nozīmi un iespēju robežās veic darbību šajā virzienā. Tomēr ir svarīgi, lai arī tādā normatīvajā aktā kā Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi būtu uzsvērtā ne vien nepieciešamība apsargāt un uzraudzīt ieslodzīto, bet arī nepieciešamība veikt uz personas rehabilitāciju orientētas darbības.

Lielākā uzmanība jāpievērš nepilngadīgo ieslodzīto izolācijai no pieaugušajiem ieslodzītajiem. Kaut gan nepilngadīgie tiek turēti atsevišķi no pieaugušajiem, vairākās iestādēs nepilngadīgajiem ir iespēja legāli vai nelegāli ar viņiem kon- taktēties.

Ieslodzījuma vietu administrācijām jārikojas, lai maksimāli samazinātu iespēju kontaktēties nepilngadīgajiem un pieaugušajiem ieslodzītajiem. Faktiski uz to arī orientē Bērnu tiesību aizsardzības likuma 47. panta 1. daļā noteiktais, ka valsts institūciju pienākums ir aizsargāt bērnu no negatīvās sociālās vides ietekmes. Acīmredzot kontakti ar vairākkārt tiesātajiem likumpārkāpējiem, pat ja tiem ir epizodisks raksturs, ieslodzījuma vietās nesekmē nepilngadīgo uzvedības korekciju un personas resocializāciju.

Tomēr jāatzīst, ka atsevišķos gadījumos, ievērojot ieslodzījuma vietu infra- struktūru un izvietojumu, gandrīz nav iespējams attiecīgos kontaktus novērst. Ieslodzījuma vietās tiek organizēts mācību process, tomēr tas nav pietiekami efektīvs attiecībā uz apcietinātajiem – mācību slodze nav liela; lai nodrošinātu personu izolāciju no līdzdalībniekiem, tiek ierobežota nodarbību apmeklēšana; personu pārvietošanas dēļ (uz īslaicīgās aizturēšanas izolatoriem, uz citiem cietumiem) ieslodzījuma vietā nav iespējams metodiski pareizi organizēt mācību procesu. Turklāt vairāki ieslodzītie diezgan negatīvi vērtē mācību orga- nizāciju un atsakās (pilnīgi vai periodiski) apmeklēt organizētās nodarbības, bet ieslodzījuma vietu administrācija neuzskata par iespējamu piespiest nepiln- gadīgos apmeklēt stundas.

Ieslodzīto profesionālā apmācība tiek organizēta Ilģuciema cietumā un Cēsu AIN. Savukārt apcietinātajām personām ir pilnībā liegta iespēja iegūt profesionālās

iešanas, apmeklēt profesionālos kursus. Arī Cēsu AIN būtu lietderīgi izveidot jaunas profesionālās apmācības programmas (saviem spēkiem vai arī piesaistot arodskolas, uzņēmumus).

Lielākā daļa nepilngadīgo ieslodzīto nav nodarbināti, tādēļ viņiem nav iespēju nopelnīt naudu savām vajadzībām un ir daudz brīva laika, kurā vienkārši nav ko darīt. Situācija ar ieslodzīto nodarbinātību (faktiski – nenodarbinātību) sarežģī personas resocializāciju, tādēļ tai jāpievērš īpaša uzmanība.

Cietumā, tāpat kā citur sabiedrībā, novērojama personu noslāņošanās – daži ieslodzītie, būdami materiāli labi nodrošināti, regulāri iegādājas preces veikalā, turpretī bērni no nelabvēlīgām ģimenēm, no bērnu namiem, redz biedru labāko dzīvi, bet nevar atļauties nopirkt sev vēlamo. Acīmredzot problēma jārisina, nevis aizliedzot tērēt ar pārvedumiem saņemto naudu, bet gan nodrošinot ieslodzītajiem iespēju nopelnīt naudu strādājot.

Ieslodzījuma vietu administrācija pati nevar organizēt ražošanu un piedāvāt visiem ieslodzītajiem darbu, savukārt uzņēmējiem nav stimula cietumā attīstīt ražošanu – nodokļu atlaides par to nav paredzētas; cietums ir slēgta tipa iestāde, tādēļ tur nevar brīvi iekļūt; ieslodzīto mainība aktualizē jautājumu par pastāvīgu darbinieku apmācību; sava loma ir arī sabiedrībā pastāvošajiem aizspriedumiem pret ieslodzītajiem un cietumiem.

Ieslodzīto nodarbināšana ir ārkārtīgi svarīga, jo, nodrošinot tiem iespēju strādāt:

- tiek strukturēts ieslodzījumā pavadītais laiks;
- tiek dota iespēja nopelnīt naudu savām vajadzībām;
- ieslodzītajam saprotamā veidā tiek demonstrēts, un viņš pārliecinās (varbūt pat pirmo reizi dzīvē), ka ar savu darbu var kaut ko radīt, ka, pašam strādājot, var nopelnīt naudu, respektīvi, ar darbu ieslodzīto aktīvi audzina.

Protams, svarīgi ņemt vērā, ka darbs ieslodzījuma vietās nedrīkst kļūt par piespiedu darbu, tomēr ieslodzījuma vietā jānodrošina iespēja katrai personai, kura to vēlas un var, strādāt algotu darbu.

Ieslodzījuma vietu administrācijai iespēju robežās jāizveido jaunas darba vietas ieslodzītajiem. Budžetā jāparedz līdzekļi ražošanas attīstībai. Valsts līmenī jāņem par izmaiņām normatīvajos aktos, lai ieslodzīto nodarbināšana kļūtu uzņēmējiem ekonomiski pievilcīga.

Tiesību normas, kas Latvijā reglamentē notiesāto darbu, ir acīm redzami diskriminējošas, salīdzinot ar normām, kas attiecas uz darbiniekiem brīvībā. Lielākā mērā tas ir pausts attiecībā uz pieaugušajiem notiesātajiem⁵⁴, tomēr daži ierobežojumi attiecas arī uz nepilngadīgajiem. Tā, atbilstoši SIK 52. pantam,

---

⁵⁴ Piemēram, darba nedēļa ilgst sešas dienas pa astoņām darba stundām katru darba dienu, strādājošiem notiesātajiem, kuri izcieš sodu cietumos, piešķir sešu darba dienu ilgu atvaļinājumu.

strādājošiem nepilngadīgajiem notiesātajiem piešķir 12 darba dienu ilgu atvaļinājumu, kaut gan, piemēram, Darba likuma 149. pants noteic, ka ikvienam darbiniekam ir tiesības uz ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu, un personām, kuras ir jaunākas par 18 gadiem, piešķir vienu mēnesi ilgu ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu.

Normatīvajos aktos, kas regulē ieslodzīto darbu, jāizdara grozījumi, lai novērstu strādājošo ieslodzīto diskrimināciju.

Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi paredz, ka apcietinātajam var atļaut ar procesa virzītāja rakstisku atļauju vienu stundu ilgu satikšanos ar radniekiem vai citām personām, klātesot izmeklēšanas cietuma pārstāvim. Satikšanos atļauj vienu reizi nedēļā. Rakstiskajā atļaujā norāda, kam un ar kādu personu atļauta satikšanās. Satikšanos ar apcietināto vai notiesāto var atļaut ne vairāk kā diviem cilvēkiem vienlaikus. Procesā virzītāja atļauja derīga tikai vienai satikšanās reizei kalendārā mēneša laikā. Tai jābūt apstiprinātai ar izmeklēšanas iestādes ģerboņa zīmogu.

Bez šaubām, lai ievērotu kriminālprocesa intereses, var pastāvēt satikšanās ierobežojumi. Tomēr nav skaidrs, kāpēc apcietinātā mātei vai tēvam vairākkārt jāvēršas pie lietas virzītāja, lai saņemtu atļauju satikties ar ieslodzīto bērnu. Apšaubāms arī tāda ierobežojuma lietderīgums, kas nepieļauj satikšanos biežāk kā reizi nedēļā. Atbilstoši Sodū izpildes kodeksam notiesātajam nepilngadīgajam var būt gada laikā līdz 12 ilgstošām tikšanās reizēm (36–48 stundas) un 12 īslaicīgām tikšanās reizēm (1,5–2 stundas), kā arī iespējām atstāt iestādes teritoriju līdz 10 diennaktīm gadā. Tādējādi maksimālais laiks, kuru nepilngadīgais notiesātais var pavadīt kopā ar vecākiem ieslodzījuma vietā un ārpus tās, var būt 35 diennaktis (840 stundas) gadā. Taču nepilngadīgajam apcietinātajam šis laiks ir 52 stundas gadā. Turklāt svarīgi ņemt vērā, ka apcietināto tikšanās atsevišķās iestādēs notiek “caur stiklu”, proti, personas runā pa telefonu, un starp tām ir ievietots stikls.

Ja māte, tēvs vai vecvecāki vēlas sazināties un tikties ar bērnu, nav nepieciešams katru reizi sūtīt viņus pie lietas virzītāja pēc atļaujas. Normatīvajos aktos jāparedz vecākiem un citiem tuviniekiem iespēja saņemt vienu vispārēju atļauju satikties ar ieslodzīto bērnu, kura ir derīga 3 līdz 6 mēnešus vai pat ilgāk.

Ieslodzījuma vietu darbinieku štatā nav tāda speciālista kā psihologs. Cietumu administrācija, apzinoties, ka nepilngadīgajiem ir nepieciešama kvalificēta psiholoģiskā palīdzība, cenšas iespēju robežās problēmu risināt, tomēr nav šaubu, ka tikai ar psihologiem darbā uz pusslodzi un brīvprātīgajiem to nevar izdarīt.

Psihologam jābūt cietuma štatā. Katrā ieslodzījuma vietā jāstrādā vismaz vienam psihologam, kurš regulāri varētu sniegt bērniem psiholoģisku palīdzību; iespējams, ir pat vajadzīgi vairāki psihologi vienā iestādē. Psihologu iesaistīšana darbam ieslodzījuma vietā pilnīgi atbilst Eiropas cietumu noteikumu 57. pantā paredzētajam.

Ieslodzījuma vietās nepilngadīgajiem ir nodrošināta iespēja saņemt medicīnisko palīdzību, tomēr nevar atzīt, ka ieslodzīto veselība ir pietiekami aizsargāta, it īpaši apcietināto personu veselība. Turot ieslodzīto kamerā vairāk nekā 20 stundu diennaktī, nepilngadīgajām personām nav nodrošinātas pietiekamas iespējas dzīvot veselīgu dzīvesveidu.

Jāatzīmē, ka sporta nodarbības, kurās iesaistīti nepilngadīgie apcietinātie, notiek samērā reti, daļa ieslodzīto atsakās no pastaigām, jo staigāšana betona būri bieži nesagādā nekādu prieku un ieslodzītajiem liekas pārāk garlaicīga.

Informācija par inficētajiem ar HIV ieslodzījuma vietās tiek atzīta par konfidencialu. Oficiāli nedz administrācijas pārstāvji, nedz citi ieslodzītie nedrīkst uz zināt par ieslodzītās personas inficēšanos. Tas tiek pamatots ar nepieciešamību nepieļaut personas diskriminēšanu un izstumšanu no sabiedrības.

Tomēr objektīvi tas apdraud citu ieslodzīto veselību. Ja no administrācijas pārstāvjiem var prasīt tādu piesardzību, lai tie izturētos pret jebkuru ieslodzīto kā pret potenciāli slimu un ievērotu drošības pasākumus, lai novērstu iespējamo inficēšanos, tad nav nekāda tiesiska pamata prasīt no ieslodzītajiem, lai viņi ievērotu īpašu piesardzību, kontaktējoties ar citiem ieslodzītajiem. Turklāt atsevišķos cietumos pastāvošā kārtība objektīvi palielina varbūtību kādam ieslodzītajam inficēties ar HIV. Piemēram, visiem ieslodzītajiem tiek piedāvāts izmantot vienas šķēres nagu griešanai, arī frizieris izmanto tos pašus instrumentus vairāku cilvēku matu griešanai, nepildot obligātās higiēnas prasības, kuri jāievēro frizētavās. (Jāatzīmē, ka valstī ir ieslodzījuma vietas, kur izmanto atsevišķus frizēšanas instrumentus, lai grieztu matus inficētajiem ar HIV.)

Ieslodzījuma vietās nav vienota viedokļa par attieksmi pret ar HIV inficētajiem. Visi atzīst, ka personas diskriminēšana par inficēšanos ar HIV ir nepieļaujama. Tomēr vienā ieslodzījuma vietā uzskata, ka ar HIV inficētajiem vispār nav jāpievērš uzmanība un nav nekādu problēmu, ja vienā kamerā ievieto gan inficētos, gan veselos ieslodzītos. Citā cietumā norāda, ka ar HIV inficēto personu ievietošana vienā kamerā ar veselajiem cilvēkiem var notikt vienīgi tad, ja tam piekrīt veselie cilvēki, proti, ir saņemta viņu piekrišana. Trešajā cietumā pat nepieļauj ar HIV inficēto personu ievietošanu vienā kamerā ar pārējām personām.

Acīmredzot situācija ar HIV inficētajiem, kā arī ar ieslodzītajiem, kuri slimo ar tuberkulozi, hepatītu un dažām citām slimībām, prasa īpašu analīzi. Pieņemot jebkādus lēmumus, svarīgi nodrošināt līdzsvaru starp slimā/inficētā ieslodzītā un pārējo ieslodzīto interesēm. Pieņemtie lēmumi nedrīkst būt diskriminējoši nedz attiecībā uz inficēto personu, nedz attiecībā uz pārējiem ieslodzītajiem.

Svarīgi arī sniegt ieslodzītajiem izsmelošu un patiesu informāciju par risku, kuram viņi tiek pakļauti attiecībās ar inficētajām personām, lai tā netiktu uzverta pārspīlēti un lai inficētie cilvēki nebūtu izstumti no sabiedrības.

MK Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi, nosakot apcietinājuma organizēšanas kārtību, atsevišķi nerunā par nepilngadīgajām personām, respek-

tīvi, noteikumi attiecas uz visām apcietinātajām personām, neatkarīgi no viņu vecuma. Attiecībā uz nepilngadīgajiem apcietinātajiem būtu lietderīgi paredzēt īpašus nosacījumus, kuri būtu tiem labvēlīgi.

Tāpat ir svarīgi ņemt vērā, ka Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi netiek attiecināti uz Valsts policijas īslaicīgas aizturēšanas izolatoriem, kuros nepilngadīgie atrodas pirmās dienas pēc aizturēšanas (dažreiz – pirmās nedēļas) un kur dažreiz atgriežas no cietumiem, lai piedalītos pirmstiesas izmeklēšanas procesuālajās darbībās vai tiesas sēdēs.

Valstī jābūt spēkā valdības noteikumiem vai likumam, kurš regulētu personas statusu visā tajā laikā, kad viņš atrodas nebrīvē.

Ievērojot Rijādas Vadlīniju rekomendācijas, jāapsver iespēja izveidot ombudu vai citu neatkarīgu institūciju, kas kontrolētu nepilngadīgo ieslodzīto tiesību ievērošanu un pie kuras ieslodzītais varētu vērsties, ja viņa tiesības tiktu pārkāptas. Valstī ir universālas institūcijas, kuru pienākums ir aizsargāt ikviena cilvēka tiesības, cīnīties par cilvēku pamattiesību ievērošanu. Speciālas institūcijas izveidošana/amatpersonu iecelšana varētu padarīt nepilngadīgo ieslodzīto interešu aizsardzību efektīvāku.

Jāpievērš uzmanība ieslodzīto smēķēšanas problēmai.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. pantam bērns, t. i., persona līdz 18 gadu vecumam nedrīkst smēķēt.

Cigaretes nedrīkst nodot nepilngadīgajam ar pienesumu, kā arī veikalā tās bērniem nedrīkst pārdot. Tātad formāli nepilngadīgajam nav iespēju iegādāties cigarettes, tās vienīgi var saņemt no pilngadīgajiem.

Katras ieslodzījuma vietas administrācijai bija jāatbild uz jautājumu, kādu attieksmi saistībā ar smēķēšanu īsteno iestādē. Pašreizējā situācija var tikt raksturota kā klusa tiesību normu, kas aizliedz nepilngadīgajiem smēķēt, ignorēšana. Tomēr nebūtu pareizi teikt, ka visās iestādēs situācija ir līdzīga – ir iestādes, kur bērni paši nevar nopirkt cigarettes, bet administrācija neaizliedz smēķēt, savukārt citās iestādēs bērniem atļauta gan smēķēšana, gan cigarešu iegādāšanās.

Formāli skatoties uz situāciju, ieslodzījuma vietu administrācijai var pārnest to tiesību aktu nepildīšanu, kas aizliedz cigarešu realizāciju bērniem un smēķēšanu. Tomēr svarīgi ievērot, ka vairākiem ieslodzītajiem ir atkarība no tabakas, un, neraugoties uz savu vecumu, viņi jau ilgu laiku ir aktīvi smēķētāji. Mēģinājumi aizliegt smēķēšanu, ko īstenoja atsevišķās iestādēs, acīmredzami demonstrēja, ka panākumi nav lieli, bet problēmu skaits būtiski pieaug. Ir konstatēts, ka, aizliedzot nepilngadīgajiem ieslodzītajiem smēķēšanu un principiāli kontrolējot aizlieguma ievērošanu:

- būtiski pieaug ieslodzīto – smēķētāju agresivitāte, kas izpaužas konfliktos ar citiem ieslodzītajiem, ar administrācijas pārstāvjiem, ieslodzījuma vietā

esošās mantas bojāšanā, pašsakropļošanā, protesta akcijās pret cietuma administrāciju;

- būdami atkarīgi no nikotīna, ieslodzītie ar jebkādiem līdzekļiem un paņēmieniem cenšas iegādāties cigaretes, tajā skaitā, piedāvājot naudu administrācijas darbiniekiem, mainoties ar citiem ieslodzītajiem, atdodot savu personisko mantu pret cigaretēm; "pārmeklējot" visas pieejamās atkritumu tvertnes, kurās var būt izsmēķi, un pat piedāvājot seksuāla rakstura pakalpojumus apmaiņā pret cigaretēm;
- tiek nodarīts kaitējums ieslodzīto veselībai, jo tabakas un cigarešu trūkuma dēļ ieslodzītie cenšas smēķēt smēķēšanai neparedzētas vielas, matraču vati, lauru lapas u. c.

Liberālās nikotīna politikas pretinieki, kritizējot pastāvošo situāciju ar nepilngadīgo smēķēšanu, norāda, ka, attīstoties izpratnei pret ieslodzīto vajadzībām un atkarībām, būtu jāatļauj nepilngadīgajiem alkoholiķiem lietot kamerās alkoholu, bet narkomāniem – narkotikas, jo šo vielu lietošanas aizliegšanas sekas principā var būt tādas pašas kā no aizlieguma smēķēt.

Nenoliedzot šos argumentus, tomēr svarīgi ievērot reālo situāciju – nepilngadīgo ieslodzīto alkoholiķu un narkomānu skaits nav liels, turpretī cigaretes smēķē lielākā daļā ieslodzīto. Turklāt gan narkomāniem, gan ar alkoholismu slimajiem ir pievērsta lielāka uzmanība, un viņi var cerēt un saņemt zināmu medicīnisku palīdzību, savukārt nepilngadīgajiem smēķētājiem nekādas speciālas programmas, kas palīdzētu atnest šo kaitīgo ieradumu, izņemot norādījumus, ka smēķēšana kaitē veselībai, šobrīd mūsu ieslodzījuma vietās nav tikušas piedāvātas.

Neatbalstot smēķēšanu vispār, tomēr uzskatu, ka ar pēkšņu kategorisku smēķēšanas aizliegumu nepilngadīgajiem ieslodzītajiem problēma nevar tikt atrisināta. Smēķēšanas aizliegšana jāievieš pakāpeniski, sākumā ierobežojot vietas, kur smēķēšana ir atļauta, un laiku, kad drīkst smēķēt; skaidrojot smēķēšanas kaitīgumu; pieaicinot medikus, kuri var ar medicīnas līdzekļiem palīdzēt bērniem atnest smēķēšanu (piemēram, izmantojot pretņikotīna plāksterus u. c. līdzekļus), izmantojot netiešus pamudinājumus tiem ieslodzītajiem, kuri nesmēķē, utt.

Aizliedzot smēķēšanu, jānodrošina iespēja ārstēties no šīs atkarības.

Respektīvi, smēķēšana nepilngadīgo ieslodzīto vidū ir jāierobežo un perspektīvā – jāaizliedz vispār, tomēr to nedrīkst darīt, pieņemot rīkojumu, kas aizliedz smēķēšanu, vai nosakot disciplināros sodus smēķētājiem. Svarīgi, lai pretņikotīna programma būtu kompleksa un bez represijām.

Tomēr arī pašreiz var spert zināmus soļus, lai stimulētu atteikšanos no smēķēšanas.

Neraugoties uz ieslodzījuma vietu administrācijas pārstāvju skeptisko viedokli, uzskatu, ka nav pieņemams, ja nepilngadīgo apcietināto, kurš nesmēķē, ievieto

vienā kamerā ar smēķētājiem (arī ar nesmēķētāja piekrišanu). Atzīstot, ka smēķēšana ir kaitīga, valsts, kuru ieslodzījuma vietā pārstāv cietuma administrācija, nedrīkst palīdzēt bērnam kļūt par pasīvu smēķētāju (bet pēc zināma laika – arī par aktīvu smēķētāju).

Ieslodzījuma vietu administrācijas skeptiskās attieksmes iemesls nav vienaldzība pret apcietināto bērnu veselību, bet gan apzināšanās, ka šīs rekomendācijas ieviešana padarīs viņu dzīvi vēl sarežģītāku. Arī pašlaik jautājums par apcietināto izvietošanu pa kamerām ne vienmēr ir viegli atrisināms, jo administrācijai pirmām kārtām jāskatās, lai vienā kamerā neatrastos noziedzīga nodarījuma līdzdalībnieki un līdzizdarītāji. Sadalot ieslodzītos pa kamerām, tiek vērtēta personu spēja sadzīvot savā starpā, iepriekšēju konfliktu trūkums, ieslodzīto valodu zināšanas un daži citi kritēriji. Tādēļ vēl viena kritērija ieviešana – smēķēšana/nesmēķēšana varētu būtiski sarežģīt personu sadali pa kamerām, pat neraugoties uz uzskatu, ka šis kritērijs ir vērā ņemams.

Atzīstot ieslodzīto izglītošanu par prioritāti, svarīgi speciāli sagatavot pedagogus darbam ar bērniem, kuru brīvība ir ierobežota. Tas ir svarīgi visiem skolotājiem, kuri strādā cietumos, bet īpaši tiem, kuriem stundu pasniegšana cietuma skolā nav pamatdarbs, proti, tiem, kas nāk uz cietumu divas trīs stundas nedēļā un ne vienmēr saprot iestādes specifiku.

Svarīgi arī finansēt speciālās metodiskās literatūras izstrādi, kuru varētu izmantot skolotāji, arodapmācības meistari un sociālās rehabilitācijas darbinieki, kas diendienā strādā ar nepilngadīgajiem ieslodzītajiem.

Atbilstoši SIK 50.⁷ panta 3. daļai, lai nostiprinātu resocializācijas rezultātus un dotu iespēju iegūt vispārējo izglītību vai profesionālo sagatavotību, notiesātos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas lēmumu var atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem līdz soda termiņa beigām, bet ne ilgāk kā līdz divdesmit viena gada vecumam.

Jāatzīst, ka arī pēc tam, kad persona ir sasniegusi 21 gada vecumu, ne vienmēr ir lietderīgi sūtīt personu uz cietumu, kur sodu izcieš pieaugušie notiesātie, un vēl dziļāk iepazīstināt viņu ar cietuma subkultūru. Formālās robežas noteikšana, paredzot, ka pēc noteikta vecuma sasniegšanas persona jāšūta uz pieaugušo cietumu, ir slikta arī tādēļ, ka nepilngadīgais tiek sūtīts uz citu cietumu, kaut gan pēc mēneša vai diviem varētu tikt nosacīti pirms termiņa atbrīvots.

Uzskatu, ka jautājumu par iespēju palikt audzināšanas iestādē pēc pilngadības sasniegšanas nevajadzētu likumā risināt tik kategoriski kā pašreiz, bet gan lietderīgāk būtu paredzēt iespēju personai palikt iestādē pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, nenorādot maksimālo vecumu, tādējādi ļaujot iestādes administrācijai lemt par konkrētā cilvēka atstāšanu iestādē vai sūtīšanu uz cietumu, kurā brīvības atņemšanas sodu izcieš pieaugušie.

Akceptējot šo priekšlikumu, nopietni jāizvērtē iespēja veidot Cēsu AIN atsevišķas telpas, kurās dzīvotu pilngadīgie ieslodzītie. Vēloties pasargāt jaunietai no

pieaugušo notiesāto kaitīgās kriminālās ietekmes, nedrīkst ignorēt arī citu risku – 20–21 gadu vecu cilvēku pastāvīga uzturēšanās kopā ar 14–15 gadus veciem pusaudžiem zināmā mērā var traucēt ieslodzīto objektīvi uztvert sevi kā pilngadīgo, kurš pilnā mērā ir atbildīgs par savu nākotni.

Organizējot darbu ar nepilngadīgajiem notiesātajiem, jāizvērtē nepieciešamība pēc zināmās segregācijas – nevar ar vienām un tām pašām metodēm strādāt ar zagli, kas jaunu zādzību izdarījis, būdams pirms tam nosacīti notiesāts par zādzību nelielā apmērā, un nepilngadīgo slepkavu, kurš pat nevar izskaidrot pastrādātās cietsirdīgas slepkavības iemeslus. Acīmredzot ar otrās grupas pārstāvjiem nopietni jāstrādā psihologiem. Nepieciešamas arī speciālas programmas, kas palīdzētu šo personu resocializācijā.

Nav normāli, ka nepilngadīgie mēnešiem un pat gadiem ilgi atrodas pirmstiesas izmeklēšanas cietumos. Absurdi, ka cilvēka aktivitātes, kas izpaužas apelācijas vai kasācijas sūdzību iesniegšanā, reāli pasliktina viņa dzīves līmeni, jo viņš tādēļ saglabā apcietinātā statusu un tiek turēts kamerā. Normatīvajos aktos varētu paredzēt, ka persona ir pārvietojama no izmeklēšanas cietuma uz audzināšanas iestādi pēc tam, kad lieta ir izskatīta pirmās instances tiesā, tajā skaitā gadījumos, kad iesniegta apelācijas/kasācijas sūdzība vai protests.

Vairākās ieslodzījuma vietās pastaigas laukums no kameras atšķiras vienīgi ar to, ka tas atrodas svaigā gaisā. Faktiski pastaigas laukums ir neliels būris, kur var elpot svaigu gaisu un soļot turp un atpakaļ. Pastaigas vietas jārekonstruē, jāpaplašina to platība, kā arī jāaprīko šīs vietas ar sporta inventāru aktīvām fiziskām nodarbībām – elementāriem sporta treniņiem, basketbola grozu u. c.

Visās ieslodzījuma vietās lielākā vai mazākā mērā bērniem ir pieejami datori ar datorspēlēm vai televizori ar pievienojamām videospēlēm. Trīs iestāžu pārstāvji tieši norādīja, ka veic kontroli pār tām datorspēlēm, kuras spēlē nepilngadīgie. Līdztekus vienā iestādē tika konstatēts, ka persona, kuru pirmās instances tiesa atzina par vainīgu slepkavībā, kas izdarīta pastiprinošos apstākļos, cietumā spēlē vardarbību propagandējošu datorspēli.

Svarīgi ievērot, ka, atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50. panta 2. daļai, bērnam nedrīkst būt pieejami materiāli, kuros propagandēta cietsirdīga uzvedība un vardarbība.

Atbalstot iespēju spēlēt datorspēles/videospēles ieslodzījuma vietās, uzskatu par nepieciešamu pievērst īpašu uzmanību to spēļu saturam, ko spēlē bērni, nepieļaujot iespēju spēlēt tādas spēles, kurās propagandēta vardarbība, cietsirdība, kā arī seksuāla rakstura darbības. Priekšroka jādod izglītojošajām datorspēlēm/videospēlēm.

Pozitīvi vērtējot iespēju izmantot televizorus ieslodzījuma vietās, nedrīkst neatzīt arī objektīvi pastāvošu problēmu. Televīzijas kanālos ļoti bieži tiek demonstrēti raidījumi, filmas, kas propagandē vardarbību, cietsirdīgu rīcību, erotiku, pornogrāfiju, kas rada draudus bērna garīgajai attīstībai. Nakts laikā ieslodzī-

tajiem ir aizliegts skatīties televīziju, tomēr pārējā laikā kontrole, ko izvēlas skatīties nepilngadīgie ieslodzītie, nenotiek.

TV raidījumu cenzūras problēma varētu būt atrisināta, izveidojot iekšējo TV kabeļu tīklu ar iespēju atslēgt pilnīgi vai uz laiku tos kanālus, kuri demonstrē bērniem nevēlamus raidījumus.

Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu 16. punkts garantē ārvalstu pilsoņiem un bezvalstniekiem pēc ievietošanas izmeklēšanas cietumā iespēju saņemt informāciju viņiem saprotamā valodā par viņu tiesībām vērsties tās valsts diplomātiskajā vai konsulārajā pārstāvniecībā, kuras pilsoņi viņi ir vai kurā ir viņu pastāvīgā dzīvesvieta. Tā kā ne visi apcietinātie pārvalda valodu, jāparedz personas iespēja saņemt pamatinformāciju saprotamā valodā arī tiem Latvijas pilsoņiem/pastāvīgiem iedzīvotājiem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā. Jāatzīmē, ka pētījuma gaitā netika konstatētas nekādas problēmas šajā jautājumā, jo ieslodzījuma vietu administrācijas pārstāvji brīvi pārvalda gan latviešu, gan krievu valodu un ir gatavi sazināties ar ieslodzītajiem abās valodās, kā arī sniedz viņiem informāciju gan latviešu, gan krievu valodā. Tomēr, neraugoties uz pareizo praksi, būtu labi normatīvajos aktos nostiprināt garantiju personai saņemt svarīgo pamatinformāciju saprotamā valodā.

Rijādas Vadlīniju 5. pantā ir atzīmēts, ka, pēc ekspertu viedokļa, apzīmējot jauniešus ar tādiem vārdiem kā “pārkāpējs”, “cilvēks ar novirzi”, “noziedznieks”, tiek veicināta pastāvīga, nevēlama uzvedības modeļa attīstība jauno personu vidū, noziedzīgas uzvedības “atražošana”. Tāpēc par diskusijas tēmu varētu kļūt nepieciešamība pēc atsevišķas nepilngadīgām personām domātas penitenciārās sistēmas izveides.

Faktiski arī tagad nepilngadīgie jaunieši izcieš brīvības atņemšanas sodu nevis cietumā, bet audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem; attiecībā uz nepilngadīgajiem notiesātajiem ir spēkā speciālās normas par soda izciešanas režīmu, ēdināšanu, tikšanās reizēm ar tuviniekiem, utt.

Daži speciālisti atbalsta ideju, ka penitenciārā sistēma jāvienkāršo, proti, formāli jāatzīst reālie fakti un bez liekulības jāsauc, piemēram, Cēsu AIN par cietumu, iestādes audzēkņi – par noziedzniekiem, utt.

Šī ideja, manuprāt, nebūtu atbalstāma un, attīstot mūsu penitenciāro sistēmu, jāapsver iespēja vēl lielākā mērā nekā pašlaik nošķirt nepilngadīgo personu brīvības ierobežošanu no brīvības atņemšanas, ko izcieš pieaugušie pārkāpēji.

Aptaujājot tiesnešus par iespējām efektīvāk ietekmēt to nepilngadīgo personu uzvedību, kuras izdara noziedzīgus nodarījumus, no vairākiem respondentiem tika dzirdēts priekšlikums attīstīt tādu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli kā ievietošana speciālajā sociālās korekcijas iestādē.

Tiesneši norāda, ka bieži nepilngadīgais, būdams notiesāts nosacīti par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, neizprot tiesas sprieduma būtību un pārbaudes laikā izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu.

Turklāt bieži pastāv nepieciešamība izraut bērnu no ierastās vides, kura negatīvi ietekmē bērnu un provocē uz jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Bez brīvības atņemšanas kā soda par noziedzīgu nodarījumu, tiesas rīcībā šā mērķa sasniegšanai ir tāds līdzeklis kā ievietošana speciālajā sociālās korekcijas iestādē. Tomēr visā valstī tagad palikusi tikai viena iestāde, kur var sūtīt nepilngadīgos zēnus; bērnu, kuri atrodas vienā iestādē, gadu starpība ir pārāk liela – no 11 līdz 18 gadiem, kas arī ne vienmēr sekmē personu uzvedības korekciju; minimālais laiks, uz kuru var sūtīt personu uz “Strautiņiem”, ir 1 gads, bet vairāki tiesneši pamatoti uzskata to par pārāk ilgu.

Tātad pastāv nepieciešamība pēc jaunām speciālas sociālās korekcijas iestādēm, kur varētu sūtīt nepilngadīgos likumpārkāpējus uz laiku no dažiem mēnešiem līdz gadam un kur būtu iespējams īstenot resocializācijas programmas, kā arī sniegt bērnam nepieciešamo palīdzību, piemēram, psihologa palīdzību, ārstēšanos no alkoholisma, narkomānijas u. c.

Normatīvo aktu saraksts

1. Bērnu tiesību aizsardzības likums, pieņemts 1998. gada 19. jūnijā; ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2005. gada 1. aprīlim.
2. Bērnu tiesību deklarācija. ANO deklarācija, pasludināta 1959. gada 20. novembrī.
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/starptautiskie_dokumenti/?doc=685
3. Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi. MK noteikumi Nr. 73, pieņemti 2002. gada 19. februārī.
4. Cilvēka tiesības. Starptautisko līgumu krājums. I sējums (Pirmā daļa). Universālie līgumi, Ņujorka un Ženēva, 1994, 412. lpp.
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=44030&SecMode=1&Admin=0&DocId=656294>
5. Izglītība cietumā. Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R (89)12 un paskaidrojošais memorands. Latvijas pieaugušo izglītības semināra "Pieaugušo izglītības loma cietuma vides uzlabošanā" materiāli. Rīga, 1997., 112. lpp.
6. Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi. MK noteikumi Nr. 211, pieņemti 2003. gada 29. aprīlī.
7. Krimināllikums. Latvijas Republikas likums, pieņemts 1998. gada 17. jūnijā.
8. Kriminālprocesa likums, pieņemts 2005. gada 21. aprīlī.
9. Latvijas kriminālprocesa kodekss, pieņemts 1961. gada 6. janvārī; ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2005. gada 28. janvārim.
10. Latvijas Sodumu likuma kodekss, pieņemts 1970. gada 23. decembrī; ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2004. gada 25. novembrim.
11. Minimālie standartnoteikumi par apiešanos ar ieslodzītajiem. ANO noteikumi, apstiprinājis Apvienoto Nāciju Organizācijas Pirmais kongress par noziegumu novēršanu un apiešanos ar noziedzniekiem 1955. gadā, kā arī Ekonomiska un sociāla padome ar 1957. gada 31. jūlija 663 C (XXIV) rezolūciju un 1997. gada 13. maija 2076 (LXII) rezolūciju.
12. Par bērna tiesībām, ANO konvencija, pieņemta 1989. gada 20. novembrī.
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/starptautiskie_dokumenti/?doc=681
13. Par izglītību cietumos. Eiropas Padomes Ministru komitejas 1989. gada 13. oktobrī pieņemtā rekomendācija Nr. R 89 (12).

14. Par Valsts cilvēktiesību biroju. Latvijas Republikas likums, pieņemts 1996. gada 5. decembrī.

15. Pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem. ANO konvencija, parakstīta 1984. gada 10. decembrī. <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/pazem.htm>

16. Prokuratūras likums, ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2003. gada 1. jūlijam. Latvijas Republikas likums, pieņemts 1994. gada 19. maijā.

14. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. ANO Ģenerālās Asamblejas deklarācija, pieņemta 1948. gada 10. decembrī.